

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Л. Р. Данилюк

**ПРАВОВИЙ РЕЖИМ
МИСЛИВСЬКИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ
В УКРАЇНІ**

Монографія

Івано-Франківськ
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
2017

УДК 349.6: 639.1 (447)

Д 17

*Рекомендовано до друку вченою радою Навчально-наукового
Юридичного інституту Державного вищого навчального закладу
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол № 8 від 29 червня 2017 р.)*

Рецензенти:

Н. Р. Малишева, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України;

Т. С. Новак, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Науковий редактор:

Н. Р. Кобецька, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Данилюк Л. Р.

Д 17 Правовий режим мисливських природних ресурсів в Україні : монографія / Л. Р. Данилюк. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. – 176 с.

ISBN-978-966-640-441-4

У монографії на основі всебічного аналізу загальнотеоретичних і спеціальних напрацювань правової науки України та зарубіжних держав, законодавства України, інших держав, міжнародних нормативно-правових актів, судової практики представлено комплексну характеристику правового режиму мисливських природних ресурсів в Україні. Визначено поняття мисливських природних ресурсів, виведено їх особливості як об'єктів екологічного права та виокремлено види. Запропоновано поняття правового режиму мисливських природних ресурсів, обґрунтовано його спеціальні ознаки. Сформульовано особливості використання мисливських природних ресурсів, виділено види їх використання. Удосконалено підходи до категоріального апарату екологічного права та положення в частині внесення змін і доповнень до законодавства у сфері мисливського господарства та полювання.

Для науковців-правників, викладачів, аспірантів, студентів вищих юридичних закладів, юристів-практиків, фахівців у сфері охорони і використання природних ресурсів.

УДК 349.6: 639.1 (447)

© Данилюк Л. Р., 2017

© Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, 2017

ISBN-978-966-640-441-4

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. МИСЛИВСЬКІ ПРИРОДНІ РЕСУРСИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА.....	8
1.1. Теоретико-правові підходи до розуміння базових понять у галузі мисливського господарства.....	8
1.2. Поняття та види мисливських природних ресурсів.....	24
1.3. Поняття та особливості правового режиму мисливських природних ресурсів.....	41
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ ВИКОРИСТАННЯ МИСЛИВСЬКИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ.....	50
2.1. Поняття та види використання мисливських природних ресурсів.....	50
2.2. Суб'єкти та зміст правовідносин використання мисливських природних ресурсів.....	62
2.3. Підстави та порядок набуття і припинення права використання мисливських природних ресурсів.....	81
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ ТА ВІДТВОРЕННЯ МИСЛИВСЬКИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ.....	102
3.1. Заходи охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування.....	102
3.2. Юридична відповідальність за порушення законодавства про мисливські природні ресурси.....	122
ВИСНОВКИ.....	143
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	147

ПЕРЕДМОВА

Одним із основних завдань сучасної екологічної політики є забезпечення сталого природокористування. Сам принцип сталого розвитку був покладений в основу Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, яка відбулася в червні 1992 р. у Ріо-де-Жанейро та за результатами якої було прийнято Декларацію Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку [1] і ряд інших документів щодо охорони, раціонального використання та відтворення природних ресурсів. Зокрема, на Конференції також була представлена відкрита для підписання Конвенція про охорону біологічного різноманіття [2], ратифікована Україною в 1994 р. Відповідно до ст. 6 Конвенції кожна Договірна Сторона розробляє національні стратегії, плани чи програми, передбачає заходи щодо збереження і сталого використання біологічного різноманіття. Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року [3] визначено, що метою національної екологічної політики є впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Екологічно збалансована система природокористування в будь-якій країні забезпечується її сталим соціально-економічним розвитком, тобто належним функціонуванням усього господарського комплексу країни, в тому числі і мисливського господарства. Ведення мисливського господарства, перш за все, спрямоване на стале використання біологічного різноманіття, зокрема мисливських природних ресурсів.

Науково-теоретичною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених у галузі екологічного, земельного та аграрного права, а саме: В. І. Андрейцева, Н. О. Багай, О. А. Вівчаренка, М. П. Волика, А. П. Гетьмана, В. М. Єрмоленка, Н. Р. Кобецької, В. М. Комарницького, В. В. Костицького, В. М. Краєвої, М. В. Краснової, Н. Р. Малишевої, Г. В. Мороз, В. Л. Мунтяна, Л. Д. Нечипорук, Т. С. Новак, В. В. Овдієнка, О. Ю. Піддубного, С. М. Романко, А. К. Соколової, П. В. Тихого, О. О. Томин, В. Ю. Уркевича, М. К. Черкашиної, В. С. Шахова, І. С. Шахрай, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги та інших.

Зокрема, суттєве значення для дослідження мали дисертаційні роботи В. С. Шахова «Право польовання охотничьими угодьями» (1989 р.), П. В. Тихого «Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни» (2000 р.), Л. Д. Нечипорук «Еколого-правове регулювання

раціонального використання об'єктів тваринного світу» (2009 р.), О. О. Томин «Правове регулювання мисливства та полювання в Україні (на матеріалах Карпатського регіону)» (2009 р.), В. В. Овдієнка «Правове регулювання мисливства в Україні» (2013 р.).

Однак, наявні у вітчизняній доктрині екологічного права наукові напрацювання здебільшого присвячені таким правовим категоріям, як «біологічне різноманіття», «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу», «дикі тварини», «дика фауна», «мисливські тварини» тощо. Тоді як теоретичні підходи до характеристики понять «мисливські природні ресурси», «правовий режим мисливських природних ресурсів», спроби їх комплексного вивчення та розкриття особливостей відсутні.

Особливі ознаки правового режиму мисливських природних ресурсів визначаються специфікою мисливських природних ресурсів, їх видами, співвідношенням поняття «мисливські природні ресурси» із поняттями «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу», місцем мисливських природних ресурсів серед об'єктів тваринного світу, їх особливостями як об'єктів екологічного права. Це зумовлює необхідність виділення даного виду природних ресурсів і спеціального аналізу їх правового режиму та аргументовано підтверджує, що тема запропонованого дослідження є новою та актуальною, а її розробка забезпечить збагачення і поглиблення теорії екологічного права, сприятиме розвитку екологічного законодавства та вдосконаленню інституту права природокористування.

Викладені в монографії наукові положення, висновки і пропозиції можуть бути використані: як основа для подальших наукових досліджень правового режиму мисливських та інших природних ресурсів тваринного світу; при розробці нового та вдосконаленні чинного екологічного законодавства, що визначає правовий режим мисливських природних ресурсів; як теоретичне підґрунтя для забезпечення ефективної реалізації норм екологічного законодавства в судовій практиці та в процесі розробки локальних підзаконних нормативно-правових актів та правозастосовчих документів; при викладанні начальних дисциплін «Екологічне право», «Природоресурсне право», спецкурсів еколого-правового спрямування, написанні відповідних підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів, підготовці освітніх програм, навчальних планів для студентів вищих навчальних закладів юридичного спрямування.

Користуючись нагодою, автор висловлює щиру вдячність за професійні поради та всебічну підтримку науковому керівникові доктору юридичних наук, професору *Кобецькій Надії Романівні*; за слушні зауваження

та позитивні висновки рецензентам – доктору юридичних наук, професору, академіку НАПрН України *Малишевій Наталії Рафаелівні*, кандидату юридичних наук, доценту *Новак Тамарі Сергіївні*. Подяку за розуміння і сприяння висловлюю керівництву Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в особі директора доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України *Васильєвої Валентини Антонівни*, колегам з кафедри трудового, екологічного та аграрного права та рідним.

РОЗДІЛ 1 МИСЛИВСЬКІ ПРИРОДНІ РЕСУРСИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

1.1 Теоретико-правові підходи до розуміння базових понять у галузі мисливського господарства

Аналіз поняття, видів, правового режиму, особливостей використання, охорони та відтворення мисливських природних ресурсів неможливий без з'ясування ряду суміжних категорій, якими оперує законодавство про тваринний світ. Більшість таких понять тлумачаться базовим у цій сфері Законом України «Про мисливське господарство та полювання» [4]. Зокрема, ст. 1 даного Закону визначає термін «мисливське господарство як галузь» сферою суспільного виробництва, основними завданнями якого є охорона, регулювання чисельності диких тварин, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвиток мисливського собаківництва. Законодавець, даючи офіційне тлумачення мисливського господарства, використовує поняття «галузь» і «сфера суспільного виробництва». З огляду на це, виникає необхідність з'ясувати їх значення, взаємозв'язок між собою та, відповідно, доцільність і коректність застосування при визначенні поняття «мисливське господарство».

Для аналізу структури категорії «господарство» важливим є співвідношення двох головних сфер, які в економіці й статистиці називають «виробничою» і «невиробничою», або «матеріальним виробництвом» і «нематеріальним» [5, с. 306]. Тобто, структуру господарства країни можна поділити на виробничу сферу (сферу матеріального виробництва) і невиробничу сферу (сферу послуг або соціальну сферу). Виробнича сфера – це сукупність галузей народного господарства та видів діяльності, які створюють матеріальні блага. Невиробнича сфера – це сукупність галузей і видів діяльності з обслуговування населення та народного господарства, управління ними [6, с. 1419]. Народногосподарський комплекс – це сукупність галузей народного господарства, у яких виробляються матеріальні цінності, та тих, що їх обслуговують [7, с. 98]. Сфери господарства, відповідно, поділяються на галузі. Галузь – це сукупність підприємств і установ, які виробляють однорідну продукцію або надають певні послуги. До виробничої сфери належать галузі господарства, в яких виробляються матеріальні цінності, зокрема, будівництво, промисловість, лісове господарство, сільське господарство, рибальство, матеріально-технічне забезпе-

чення, заготівля, а до невиробничої (соціальної) – обслуговуючі галузі, в яких надаються населенню різні послуги, зокрема – транспорт, зв'язок, освіта, наука, культура, мистецтво, торгівля, громадське харчування, рекреаційне обслуговування, фінанси, кредит, страхування, охорона здоров'я, соціальний захист населення, організація санаторно-курортного, туристично-готельного обслуговування управління, фізкультура, спорт [5, с. 307; 8, с. 137, с. 272; 7, с. 98]. Таким чином, аналізуючи співвідношення відповідних понять, можна зробити висновок, що будь-яка галузь господарства є частиною однієї зі сфер господарства (виробничої або невиробничої), до яких входять й інші галузі. Тобто, мисливське господарство є галуззю господарської сфери, що поєднує в собі як виробничу, так і невиробничу складові, оскільки в результаті його ведення не тільки надаються послуги, але й створюються матеріальні блага (зокрема, мисливська інфраструктура). Водночас, з формулювання, закріпленого в Законі України «Про мисливське господарство та полювання», складається враження, що галузь мисливського господарства представляє всю виробничу сферу або ж те, що виробнича сфера є частиною галузі мисливського господарства.

На відміну від законодавчої дефініції, поняття «мисливське господарство» в наукових працях представлено по-іншому. Наприклад, В. С. Шахов зазначає, що під мисливським господарством розуміється система заходів з охорони, відновлення і використання диких тварин та середовища їх проживання, що дозволяє здійснювати полювання найбільш раціонально, науково обґрунтованими методами [9, с. 9]. На думку О. О. Томин, сучасне мисливське господарство – це система організаційно-правових, природоохоронних, господарських та інших заходів, які спрямовані на відтворення, цільове і раціональне використання та охорону мисливських ресурсів в інтересах суспільства [10, с. 10]. Тобто, дослідники кваліфікують мисливське господарство як систему певних заходів. Однак, з їхніми позиціями ми не зовсім погоджуємося, оскільки вони не відповідають значенню самого терміну «господарство».

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови за ред. В. Т. Бусела під господарством розуміється: «1. Сукупність виробничих відносин того чи іншого суспільного укладу; спосіб виробництва. 2. Все, що складає виробництво, служить виробництву; економіка. 3. Галузь якого-небудь виду виробництва; виробнича одиниця. 4. Обладнання інвентар, будівлі і т. ін. якого-небудь виробництва або виробничої одиниці. // розм. Сукупність предметів, речей, належних кому-небудь. 5. Сільськогосподарська виробнича одиниця із знаряддями і засобами виробництва, з ділянкою землі, худобою і т. ін. 6. Виробнича, фінансова і т. ін. сторона побуту» [6, с. 256]. Тому, не зовсім коректно визначати мисливське господарство як систему певних заходів. Скоріш за все, це

сфера діяльності, а точніше – галузь господарства, яка і спрямована на здійснення системи відповідних заходів. Подібною позиції дотримується М. В. Краснова, яка під мисливським розуміє галузь народного господарства, сферу суспільного виробництва, основними завданнями якого є охорона, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвиток мисливського спорту і мисливського собаківництва [11, с. 589].

На основі вищевикладеного, ми пропонуємо визначення поняття мисливського господарства у ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» викласти в наступній редакції: мисливське господарство – це галузь господарської сфери, що поєднує в собі як виробничу, так і невиробничу складові, яка спрямована на охорону, використання та відтворення мисливських природних ресурсів, збереження, використання та відтворення середовища їх перебування, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвиток мисливського собаківництва, створення та підтримку в належному стані мисливської інфраструктури [12, с. 126].

Створення та підтримка в належному стані мисливської інфраструктури (наприклад, кормосховищ, годівниць, підгодівельних майданчиків, солонців, штучних водопоїв, вишок для спостереження за тваринами тощо) належить до мисливського господарства за одночасної наявності таких умов щодо відповідних об'єктів: 1) вони створені користувачем мисливського угіддя; 2) у процесі ведення мисливського господарства; 3) для забезпечення належних умов для його ведення; 4) використовуються або можуть бути використані в процесі його ведення. У разі відсутності хоча б однієї з цих умов відповідні об'єкти не належатимуть до мисливської інфраструктури.

Поряд з поняттям «мисливське господарство» слід звернутися до поняття «ведення мисливського господарства», під яким розуміють форму людської діяльності, пов'язану з охороною і раціональною експлуатацією мисливських ресурсів, головною рисою якої є зміна стихійного полювання і промислу на врегульоване і регламентоване мисливство. Кінцевою метою мисливського господарства є тривале та невичерпне використання мисливських тварин та птахів [13, с. 20]. При цьому, ведення мисливського господарства, згідно з ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», здійснюється тільки користувачами мисливських угідь. Відповідно, можна зробити висновок, що обов'язковим суб'єктом правовідносин використання мисливських природних ресурсів є користувач мисливського угіддя. Під веденням мисливського господарства, на нашу думку, потрібно розуміти діяльність користувачів мисливських угідь, спрямовану на досягнення таких завдань мисливського

господарства, як: 1) охорона, використання та відтворення мисливських природних ресурсів; 2) збереження, використання та відтворення середовища їх перебування; 3) надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання; 4) розвиток мисливського собаківництва; 5) створення та підтримка в належному стані мисливської інфраструктури [14, с. 246]. Розглянемо детальніше відповідні види діяльності і категорії, щоб забезпечити єдиний підхід до розуміння самого поняття «мисливське господарство».

Зокрема, використання мисливських природних ресурсів в контексті даного поняття виявляється у здійсненні діяльності з вилучення та споживання їх корисних властивостей, а також діяльності, пов'язаної з таким вилученням та споживанням, що здійснюється суб'єктами відповідних правовідносин у процесі ведення мисливського господарства (полювання, утримання у напіввільних умовах чи в неволі для подальшого розведення, використання шляхом здійснення обробки, переробки продукції полювання, укладення договорів щодо неї та мисливських трофеїв тощо).

Що стосується мисливського собаківництва, то, виходячи з положень ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» та п. 2 Положення про мисливське собаківництво в Україні [15], його визначають як діяльність, пов'язану з розведенням, вирощуванням, утриманням, обліком, підготовкою до полювання та використанням для потреб мисливців собак мисливських порід. Із перелічених видів діяльності нас цікавлять підготовка до полювання та використання для потреб мисливців собак мисливських порід. Водночас, як ми розуміємо, останнє проявляється в тому, що собаки мають певним чином допомагати мисливцям у процесі полювання. Тобто, використання собак мисливських порід для потреб мисливців здійснюється в процесі полювання. Більше того, відповідно до ч. 3 ст. 12 цього ж Закону, перебування осіб у межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах (крім доріг загального користування), з собаками мисливських порід прирівнюється до полювання (крім випадків регулювання чисельності диких тварин, польових випробувань і змагань мисливських собак (не нижче обласного рівня)).

Потрібно також зазначити, що деякі науковці заперечують віднесення до мисливського господарства створення мисливської інфраструктури і купівлю та продаж продукції полювання. Так, В. М. Краєва зазначає, що таке формулювання дає змогу віднести до мисливського господарства будівництво мисливських баз, будинків мисливця, егерських кордонів, зупинних пунктів, човнових пристаней, лісових доріг та інших об'єктів, діяльність магазинів, які здійснюють продаж продукції полювання, і подібні види діяльності [16, с. 26]. На нашу думку, мисливська інфраструктура – це об'єкти, які створені користувачами мисливських угідь у

процесі ведення мисливського господарства для забезпечення належних умов його ведення і, які використовуються або можуть бути використані в процесі його ведення (таке визначення доцільно закріпити в ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»). Тобто, створення та підтримка в належному стані мисливської інфраструктури належить до мисливського господарства.

Щодо діяльності магазинів, які здійснюють продаж продукції полювання та мисливських трофеїв, то, на нашу думку, її можна віднести до мисливського господарства тільки за одночасності наступних умов: 1) магазин спеціалізується виключно на реалізації продукції полювання та мисливських трофеїв; 2) відповідну діяльність провадить користувач мисливського угіддя; 3) відповідна діяльність здійснюється тільки щодо власної продукції полювання та мисливських трофеїв, які користувач мисливського угіддя отримав у процесі ведення мисливського господарства.

Тому можна зробити висновок, що використання продукції полювання та мисливських трофеїв шляхом укладення договорів щодо них, здійснюється в процесі ведення мисливського господарства та, відповідно, належить до нього, якщо відбувається за участю користувачів мисливських угідь щодо продукції полювання та мисливських трофеїв, які вони отримали у процесі ведення мисливського господарства.

Відповідно, використання продукції полювання шляхом її обробки та/або переробки також належить до мисливського господарства, якщо воно здійснюється в процесі його ведення. І після такої діяльності згідно зі ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», уже доцільно говорити не про продукцію полювання, а про мисливські трофеї.

У запропонованому нами визначенні мисливського господарства ми не вказуємо про спрямованість відповідної галузі господарської сфери на регулювання чисельності мисливських природних ресурсів (як у законодавчому визначенні), оскільки вважаємо, що така діяльність належить до заходів охорони та відтворення останніх.

Коли мова йде про конкретне мисливське господарство, його також можна розглядати як юридичну особу, створену та зареєстровану у встановленому законодавством порядку, яка провадить діяльність з охорони, використання та відтворення мисливських природних ресурсів, збереження, використання та відтворення середовища їх перебування, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвитку мисливського собаківництва, створення та підтримки в належному стані мисливської інфраструктури.

Потрібно зауважити, що на сьогодні мисливське господарство зарубіжних країн істотно відрізняється від українського, зокрема: високою чисельністю основних мисливських тварин (ці показники подекуди в десят-

ки, а то й сотні разів більші, ніж в Україні); високим рівнем фінансового забезпечення та проведення біотехнічних заходів; формами власності на ліси та лісові землі. Вони можуть перебувати у приватній, державній чи суспільній власності, що свідчить про немонополізацію мисливського господарства державою; децентралізованим управлінням мисливським господарством і розвитком регіональної мисливської політики; великою часткою сертифікованих лісів, які є частиною мисливських угідь; високим розвитком трофейного полювання та мисливського туризму, який представлений різноманітними формами альтернативного полювання; наявністю великої кількості центрів дичинорозведення та вольєрних господарств; інтегрованим взаємозв'язком мисливського господарства із сільським і лісовим господарством та ін. [17, с. 49].

Водночас, Угодою про асоціацію між Україною з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої [18], окреслено перспективу поступового наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке здійснюється відповідно до Додатка ХХХ цієї Угоди (ст. 363). При цьому, значну частину міжнародних нормативно-правових актів у сфері охорони навколишнього середовища, які певним чином стосуються і мисливського господарства, Україна ратифікувала ще задовго до підписання Угоди про асоціацію (наприклад, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення від 1973 р. [19] (Україна приєдналася 1999 р.), Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі від 1979 р. [20] (Україна приєдналася 1996 р.), Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин від 1979 р. [21] (Україна приєдналася 1999 р.), Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 р. (Україна ратифікувала у 1994 р.) та інші).

Найбільш важливими для ведення мисливського господарства в Україні є такі документи ЄС: *Директива 2009/147/ЕС про захист диких птахів* (створена для комплексної системи збереження всіх видів диких птахів, що трапляються на території ЄС; велика увага приділена збереженню середовищ існування для видів, що перебувають під загрозою зникнення, а також для мігруючих видів птахів; забороняє діяльність, яка безпосередньо загрожує видам птахів, перерахованих у Додатку III, але спеціальна комісія може в окремих випадках дає дозвіл на торгівлю ними; дозволяє полювання на види, наведені у Додатку II; включає вимоги щодо заборони полювання на птахів у період їх найбільшої вразливості, таких, як повернення на місця гніздування, виведення та вирощування пташенят; вимагає від держав-членів заборони всіх форм не-селективного і велико-

масштабного вбивання птахів) [17, с. 9]; *Директива № 92/43/ЄС про збереження природних оселищ та видів природної фауни та флори* (пов'язана із такими двома основними елементами, як: мережі охоронних територій Natura 2000 і суворою системою охорони видів; у Додатку IV-а наводить перелік видів, які потребують суворих заходів охорони, на які заборонені будь-які види відлову або вбивства у природному середовищі, порушення спокою в певні періоди, погіршення стану чи руйнування територій розмноження або місць відпочинку) [17, с. 10]; *Директива № 91/477/ЄС про контроль за придбанням зброї та володінням зброєю* (містить вимоги про контроль за придбанням і володінням зброєю; може мати вплив на формування законів України, що стосуються полювання, а також запровадження Європейської карти вогнепальної зброї) [17, с. 11]; *Директива № 2002/99/ЄС від 16 грудня 2002 року, що встановлює ветеринарні правила у сфері виробництва, переробки, дистрибуції та запровадження продукції тваринного походження, призначеної для споживання людиною* (разом із додатковими нормативно-правовими актами у сфері забезпечення здоров'я людини формують правові підстави для торгівлі в межах ЄС, включаючи експорт м'яса дичини на територію ЄС з сучасної України та інших країн) [17, с. 11]; *Угода про збереження водно-болотних мігруючих птахів* (передбачає збереження і стале використання перелітних птахів; країни, що її підписали, зобов'язані заборонити використання свинцевого шроту й обмежень на використання набоїв, які містять свинець, що вимагає внести зміни до закону про зброю та боєприпаси) [17, с. 11]; *Керівні настанови щодо сталого ведення мисливського господарства у відповідності із вимогами директиви про птахів* (спрямовані на уточнення вимог ведення мисливського господарства країн ЄС з метою дотримання природоохоронного права ЄС; містять тлумачення положень статті 7 (про види диких птахів, на які дозволено полювання в межах всього ЄС, на території його окремих членів, основні особливості й критерії такого полювання, принципи встановлення термінів (сезонів) полювання) та статті 9 (про можливість для країн встановити для себе виключення щодо зазначених вище природоохоронних і мисливських обмежень) Директиви про дикі птахи) [17, с. 11–12]; *Європейська хартія з полювання і біорізноманіття* (рекомендована до адаптування її принципів у національні законодавства всіх країн підписантів, спостерігачів, а також незалежних організацій Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі; застосовує принцип сталого використання та управління мисливськими видами птахів і ссавців) [17, с. 12].

Як бачимо, у міжнародному законодавстві вживається термін «стале використання», тобто використання компонентів біологічного різноманіття таким чином і такими темпами, які не приводять у довгостроковій

перспективі до вичерпання біологічного різноманіття, тим самим зберігаючи його властивість задовольнити потреби нинішнього і майбутнього поколінь і відповідати їх сподіванням [22, с. 108].

Відповідно до Європейської хартії з полювання і біорізноманіття стале ведення мисливського господарства – це «використання диких мисливських тварин та середовища їх проживання таким чином і такими темпами, які не приводять у довгостроковій перспективі до вичерпання біологічного різноманіття або перешкоджають його відновленню. Таке використання підтримує потенціал біорізноманіття для задоволення потреб теперішнього і майбутнього поколінь і відповідає їм сподіванням, а також підтримує саме полювання як вид діяльності, прийнятний з соціальної, економічної та культурної точок зору (на основі визначення «сталого використання» у статті 2 Конвенції про охорону біологічного різноманіття). Коли полювання проводиться таким стійким чином, воно може позитивно вплинути на збереження диких популяцій та середовища їх проживання, а також приносити користь суспільству» [17, с. 9].

Згідно з п. 255, п. 256 Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014–2017 роки [23] до кінця 2017 року передбачалося розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проектів нормативно-правових актів з метою імплементації положень Директиви Ради 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 р. про збереження природного середовища існування, дикої флори та фауни, із змінами і доповненнями, внесеними Директивами 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом 2003/1882/ЄС.

Підготовленою свого часу Концепцією реформування лісового та мисливського господарства України [24] обґрунтовувалась необхідність розробки Стратегії збалансованого розвитку лісового та мисливського господарства України. Стратегія мала передбачити ряд змін та доповнень до чинних актів законодавства, що визначають засади державної політики та механізми правового регулювання у сфері лісового та мисливського господарства, які мали б бути внесені на підставі її ухвалення. Однак, проекти розроблених Концепції і Стратегії [25] не були прийняті та впровадженні в законодавство України.

На сьогодні активно формулюються пропозиції щодо адаптування в Україні позитивного досвіду державного управління мисливським господарством країн Європейського Союзу. З цією метою пропонується перейняти кращий досвід ведення мисливського господарства сусідніх країн [17, с. 58–60].

Для розвитку мисливської галузі важливо стимулювати реплікацію позитивних практик кращих користувачів на інших суб'єктів господа-

рювання, об'єднувати активних і зацікавлених користувачів у добровільні товариства задля поширення і розвитку кращих традицій і звичаїв, досягнення кращого фінансового результату від діяльності тощо. Необхідно скоординувати такі зусилля та ініціювати створення недержавного представницького органу мисливських товариств, який буде добровільним щодо вступу та керуватися власною мотивацією, а не створений у наказовому порядку (модель, що доказала свою неефективність без жорсткого контролю і пов'язаних з цим наслідків). Такий недержавний представницький орган може здійснювати координацію роботи користувачів мисливських угідь з державним органом у сфері ведення мисливського господарства. До прикладу, це може бути «Союз користувачів мисливських угідь України» з його регіональними та місцевими відділеннями. Поряд із цим можуть функціонувати й товариства мисливців як окремих громадян, які можуть мати спільні інтереси не як господарюючі суб'єкти, а як мисливці [26, с. 20–21].

Ефективним економічним інструментом мисливської політики є податкова система. Наприклад, у Німеччині власники земельних ділянок, на яких ведеться лісове та мисливське господарство, сплачують податок на землю, податок на майно, податок з обороту та податок на прибуток. На місцевому рівні власники мисливських угідь сплачують податок на ведення мисливського господарства та полювання. Ставка податку встановлюється місцевими органами управління (муніципалітетами) і закладена в місцевому податковому законодавстві, а розмір збору залежить від вартості орендної плати або суми річних надходжень від реалізації права на полювання, якщо мисливські угіддя не здані в оренду. Залежно від регіону, ставка цього податку становить 10–20 % і він поширений на всій території країни, за винятком Баварії та міст державного значення – Берліна, Бремена та Гамбурга [17, с. 50–51].

У результаті ґрунтовного аналізу міжнародних нормативно-правових актів, вітчизняного законодавства та практики ведення мисливського господарства в інших державах бачимо, що серед питань, які залишаються актуальними сьогодні в галузі ведення мисливського господарства України, першочерговими є: 1) вдосконалення системи управління мисливським господарством; 2) врегулювання взаємовідносин між користувачами мисливських угідь і власниками та/або користувачами земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя; 3) створення ринку продукції полювання та мисливських трофеїв; 4) розвиток мисливського туризму; 5) розробка методики розрахунку розміру плати за користування земельними ділянками, на яких знаходяться надані в користування мисливські угіддя; 6) розробка порядку розрахунку розміру та відшкодування шкоди, заподіяної власникам та/або користувачам земельних ділянок

мисливськими тваринами; 7) запровадження інституту страхування мисливців та їх відповідальності.

Важливими поняттями в контексті досліджуваної нами проблематики є поняття «полювання» і «мисливство». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»: «полювання» – це дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах, «мисливство» – вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь. Проблема співвідношення понять «полювання» і «мисливство» знайшла своє відображення у працях багатьох вчених. У результаті аналізу наукових поглядів можна виділити ряд підходів до розуміння полювання і мисливства.

Представники першого підходу (М. П. Волик, С. А. Голуб, О. О. Томин) вважають, що видом спеціального використання об'єктів тваринного світу є полювання [27, с. 19; 28, с. 5; 10, с. 6–7]. Розуміння ж мисливства в них фактично зводиться до поняття «мисливське господарство» [27, с. 19; 10, с. 6].

Другий підхід, прихильниками якого є В. В. Овдієнко та П. В. Тихий, полягає в тому, що мисливство визначається видом спеціального використання об'єктів тваринного світу [29, с. 12–13; 30, с. 14]. Щодо полювання, то, на думку П. В. Тихого необхідність вживання терміну «полювання» обумовлена лише мовними чинниками, а саме – відсутністю власної дієслівної форми слова «мисливство». У зв'язку з цим автор розглядає ці терміни як синоніми і робить висновок про недоцільність надання окремого юридичного значення терміну «полювання», який вживається лише в якості дієслівної форми слова «мисливство» [29, с. 12]. В. В. Овдієнко зазначає ж, що, виходячи з визначень термінів, запропонованих законодавцем, полювання варто розглядати як спосіб здійснення мисливства [30, с. 14].

Представник третього підходу О. Р. Проців, аналізуючи вищезгадані дефініції, приходять до висновку, що вони містять низку тотожностей, а в побутовій мові взагалі є синонімами. Тому необхідно внести корективи до ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», в якій терміни «мисливство» та «полювання» об'єднати та подати наступним чином: «Полювання (мисливство) – це законна діяльність людини, спрямована на добування диких тварин у межах мисливських угідь, як спеціальний вид природокористування» [31, с. 10].

У деяких наукових публікаціях можна зустріти досить оригінальні підходи до співвідношення відповідних понять. Наприклад, Л. Д. Нечипо-

рук вважає, що мисливство – це галузь народного господарства України, об'єктом виробничої діяльності якої є дикі тварини і продукти їх життєдіяльності, а полювання – це вид спеціального природокористування, при якому можливе вилучення диких звірів і птахів, що перебувають у стані природної волі в межах мисливських угідь, особами, які мають право пошуку, вистежування, переслідування і добування на основі встановлених документів [32, с. 158]. У цей же час вона розділяє думку П. В. Тихого про те, що в юридичному аспекті потрібно вживати термін «мисливство» як іменник, а термін «полювати» – як його дієслівну форму, і розглядати їх як синоніми. Виходячи з цього, на нинішньому етапі мисливство можна визначити як вид спеціального використання тваринного світу, який полягає в пошуку, вистежуванні, переслідуванні з метою добування і самому добуванні диких тварин [32, с. 159].

На думку Т. І. Сухореброї, наявність в законодавстві двох суперечливих термінів аж ніяк не сприяє вичерпному розумінню усіх питань у зазначеній сфері суспільних відносин. Найкращий шлях вирішення даної проблеми, який є найбільш оптимальним, на думку автора, це виключення зі змісту нормативних актів одного із названих термінів [33, с. 3]. У подальшому характеристика понять «мисливство» і «полювання», їх спільних та відмінних ознак дозволила авторці дійти висновку, що дані категорії не є тотожними, а розглядаються як загальне та спеціальне, що доцільно врахувати в дефініціях, передбачених нормативно-правовими актами [34, с. 16].

Не можна оминати увагою й те, що деякі науковці, досліджуючи полювання і мисливство, частіше застосовують поняття «полювання», хоча і вважають, що саме мисливство є видом спеціального використання тваринного світу. Наприклад, підручник Екологічне право України (за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги) містить розділ 13 «Праве регулювання охорони, відтворення і використання тваринного світу», а параграф 3 цього розділу має назву «Правове регулювання полювання і мисливського господарства» [35, с. 242, с. 248].

Незважаючи на закріплення в законодавстві двох понять і визначення мисливства як виду спеціального використання тваринного світу, сам законодавець частіше використовує поняття «полювання». Тобто, воно є більш прийнятним та вживаним, про що свідчить: назва Закону України «Про мисливське господарство та полювання», назви та положення окремих розділів цього Закону (розділ II «Державне регулювання у галузі мисливського господарства та полювання», розділ V «Контроль за полюванням та веденням мисливського господарства», розділ VI «Відповідальність за порушення законодавства у галузі полювання та ведення мисливського господарства»), назва та зміст ст. 248 Кримінального

кодексу України [36] (далі – КК України) (Незаконне полювання), норми ч. 1, ч. 2 ст. 85 Кодексу про адміністративні правопорушення [37] (далі – КУпАП) (Порушення правил використання об'єктів тваринного світу).

На нашу думку, вирішувати проблему співвідношення понять «полювання» і «мисливство» варто через з'ясування їх лексичного значення. Тому, насамперед, необхідно звернутися до тлумачення цих слів у словниках [38, с. 237]. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови за ред. В. Т. Бусела, мисливство – це добування диких звірів і птахів з метою використання їх м'яса, хутра і т. ін. [6, с. 668], а полювання – дія за значенням полювати [6, с. 1039]. Під поняттям «полювати» слід розуміти: 1. Шукати і переслідувати диких звірів, птахів і рибу із метою убити чи зловити їх. // Нападати на звірів, птахів, рибу із метою добування поживи (про хижаків). 2. перен. Намагатися напасти на чий-небудь слід, виявляти місцеперебування когось; вистежувати [6, с. 1039]. Виходячи з цього, мисливство – це добування диких звірів та птахів з метою використання їх корисних властивостей, а полювання – це пошук, переслідування та/або інші дії щодо диких звірів і птахів, а в результаті і заволодіння ними з метою використання їх корисних властивостей. При цьому, добування диких звірів і птахів власне і охоплює пошук, переслідування та/або інші дії щодо них, а в результаті – і заволодіння ними. З урахуванням цього, і мисливство, і полювання можна визначити як добування диких звірів і птахів (пошук, переслідування та/або інші дії щодо них, а в результаті і заволодіння ними) з метою використання їх корисних властивостей.

На відміну від законодавства України в законодавстві держав-сусідів міститься тільки одне тотожне поняття: в законодавстві Республіки Польща – «rolowanie», в законодавстві Російської Федерації та Республіки Білорусь – «охота» [39; 40; 41]. Звернемось до тлумачення і перекладу цих понять. У російсько-українських словниках зустрічаємо різноманітні підходи щодо перекладу і співвідношення слів «охота», «мисливство», «полювання»: 1) найчастіше термін «охота» перекладають як «полювання», а вже потім – як «мисливство» (при цьому з приміткою, що таке трактування притаманне тоді, коли мова йде про охоту як промисел) [42, с. 435; 43, с. 723; 44, с. 405; 45, с. 410]; 2) в деяких словниках термін «охота» перекладають через його дієслівну форму «охотиться», але і в таких випадках розуміння охоти зводиться до полювання [46, с. 618]; 3) інколи термін «охота» перекладають одночасно як «полювання» і як «мисливство» [39, с. 167]. Неоднозначним є і українсько-російський переклад понять «полювання» і «мисливство». Зокрема, в українсько-російських словниках тільки іноді «полювання» перекладається як «охота» [47, с. 402], а в окремих випадках таким чином перекладаються обидва терміни [48, с. 214; 49, с. 387, с. 608]. Щодо польсько-українського перекладу поняття «роло-

wanie» та українсько-польського перекладу термінів «полювання» і «мисливство», слід зауважити наступне: 1) «polowanie» перекладається як «полювання» і навпаки; 2) переклад терміну «мисливство» на польську мову відсутній; 3) натомість у польській мові можна знайти поняття «łowiestwo», що й перекладається як «мисливство» [50, с. 319, с. 651, с. 709]. Потрібно додати, що подібні позиції можна зустріти і в англо-українських та українсько-англійських словниках у разі перекладу слова «hunting» («полювання») і «мисливство»/«полювання» («hunting») [51, с. 109; 52, с. 468; 53, с. 288, с. 421]. Як бачимо, незважаючи на різноманітність підходів до перекладу термінів «hunting», «polowanie», «охота», все ж найчастіше воно перекладається як «полювання».

Враховуючи синонімічні ряди, запропоновані до слів «мисливство» і «полювання», ми приходимо до висновку, що це слова-синоніми, тобто різні за звучанням і написанням, але тотожні за лексичним значенням [54, с. 204, с. 311; 55, с. 28]. Саме тому позиція українського законодавця щодо закріплення понять «полювання» і «мисливство» є невиправданою. Відповідно, пропонуємо: 1) поняття «мисливство» виключити зі ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» та інших нормативно-правових актів, які регулюють відповідну сферу відносин, а в положеннях законодавства, в яких воно застосовувалося, термінологічно замінити його на «полювання»; 2) поняття «полювання» закріпити у законодавстві України як основний вид спеціального використання мисливських тварин, яке здійснюється на підставі правовстановлюючих документів суб'єктом, який має на це право відповідно до законодавства України з урахуванням ним усіх вимог, обмежень та заборон щодо місця, часу, способів, знарядь, норм відстрілів тощо і яке проявляється в діях цього суб'єкта, спрямованих на їх вистежування та переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) [56, с. 8].

Щодо мисливських угідь, то вони є центральним поняттям у тематиці ведення мисливського господарства, адже, як уже відзначалося, відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», ведення мисливського господарства здійснюється користувачами мисливських угідь [57]. Виходячи з цієї норми Закону, передусім потрібно з'ясувати взаємозв'язок та взаємозалежність між поняттями «ведення мисливського господарства» та «мисливські угіддя».

Як зазначає В. В. Семків, територіальним базисом ведення мисливського господарства є саме мисливські угіддя, а поняття «ведення мисливського господарства» є лише узагальнюючою економіко-правовою категорією, яка окреслює умовний перелік видів діяльності, в рамках яких і розуміється суть терміну «користування мисливськими угіддями». Очевидно, що ведення мисливського господарства – це комплекс взаємопов'яза-

них дій, які, серед іншого, включають і здійснення мисливства [58, с. 185]. На думку В. В. Овдієнка, право користування мисливськими угіддями полягає у використанні їх корисних властивостей у якості середовища перебування мисливських тварин, яке досягається: а) веденням мисливського господарства; б) вилученням мисливських тварин із природного середовища [59, с. 89].

Ми погоджуємося з думкою В. В. Семків щодо мисливських угідь як територіального базису ведення мисливського господарства. Однак слід зауважити, що з цього правила існує один виняток: мова йде про здійснення обробки, переробки продукції полювання і укладення договорів щодо неї та мисливських трофеїв, адже така діяльність може здійснюватися і за межами мисливського угіддя, але при цьому належати до ведення мисливського господарства. Водночас, ми не відкидаємо значення мисливських угідь як основи ведення мисливського господарства (особливо враховуючи те, що відповідна продукція полювання та мисливські трофеї все ж таки добуті в процесі ведення мисливського господарства).

Площа наданих у користування мисливських угідь в Україні становить 46 млн га [60], тоді як загальна площа мисливських угідь Івано-Франківської області – 710,1 тис. га, з них лісові – 455,8 тис. га, польові – 248,6 тис. га та водно-болотні – 5,6 тис. га [61]. Як бачимо, близько 80 % території нашої країни є мисливськими угіддями. У цей же час у Німеччині загальна площа мисливських угідь – 319 тис. км² (89 % від площі країни). Середня площа приватного лісоволодіння у Швеції складає 47 га, а самих лісовласників налічується 350 тис. Територіально-адміністративна структура Фінляндії передбачає поділ території на 15 мисливськогосподарських регіонів і 298 мисливських округів. Мисливські угіддя Угорщини за структурою майже ідентичні з українськими, однак їх площа в шість разів менша. Загальна площа мисливських угідь Чехії становить 6,8 млн га, Польщі – 29 млн га [17, с. 49–53].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» та р. 2 Порядку проведення упорядкування мисливських угідь [62], мисливські угіддя – це ділянки суші та водного простору, на яких перебувають мисливські тварини і які можуть бути використані для ведення мисливського господарства.

Тобто, до ознак, які характеризують мисливські угіддя, можна віднести такі: 1) це ділянки земної поверхні (земельні, лісові ділянки разом з водними об'єктами, що знаходяться на них); 2) це середовище перебування мисливських природних ресурсів; 3) використовуються для ведення мисливського господарства.

В еколого-правовій теорії можна зустріти наступні визначення поняття «мисливські угіддя»: 1) віднесені до них у встановленому законом

порядку ділянки земної поверхні (території та акваторії), які слугують місцем існування диких звірів і птахів і є об'єктами мисливськогосподарської діяльності людини, спрямованої на добування мисливських тварин [9, с. 10]; 2) території для здійснення і мисливства, і полювання [10, с. 7]; 3) території, які є середовищем проживання мисливських ресурсів, які надані юридичним особам й індивідуальним підприємцям у довгострокове користування, відомості про місце розташування та межі яких відображені в державному мисливськогосподарському реєстрі [16, с. 32]; 4) окреме природне середовище для перебування мисливських тварин, яке надається певному суб'єкту (користувачу) з конкретною метою – для ведення мисливського господарства [58, с. 186]; 5) ділянки суші та водного простору (ліси, поля, луки, болота, озера тощо), на яких перебувають мисливські тварини і які можуть бути використані для ведення мисливського господарства, в тому числі для добування (відлову, відстрілу) тварин [11, с. 589]; 6) ділянки земної поверхні (території та акваторії), які є середовищем перебування диких тварин і де можливе їх добування [35, с. 248]; 7) земельні, лісові та водні площі, які є місцем існування мисливських тварин [63].

Таким чином, мисливські угіддя – це ділянки земної поверхні (земельні, лісові ділянки разом з водними об'єктами, що знаходяться на них), які є середовищем перебування мисливських природних ресурсів та використовуються для ведення мисливського господарства (саме таке визначення, на нашу думку, доцільно закріпити в законодавстві України, яке регулює відповідні відносини, оскільки воно найбільш повно характеризує територіальний базис ведення мисливського господарства) [64, с. 68; 65, с. 180].

Якщо на певних площах перебувають звірі і птахи, але встановлюється постійна заборона на їх добування, то це виключає ці площі зі складу мисливських угідь, оскільки не досягається основна мета ведення мисливського господарства – одержання певних матеріальних цінностей, продукції мисливського господарства. Тому, не вважаються мисливськими угіддями території і акваторії, функціональне призначення яких несумісне з таким видом спеціального використання тваринного світу, як мисливство. До них належать: 1) території населених пунктів (сіл, селищ, міст) і зони навколо них. Забороняється полювання на відстані ближче 200 метрів від будівель населеного пункту та окремо розташованих будівель, де можливе перебування людей; 2) території та об'єкти природно-заповідного фонду України (природні та біосферні заповідники, національні природні і регіональні ландшафтні парки, заповідні урочища, загальнозоологічні та орнітологічні заказники). На означених територіях та в їх охоронних зонах мисливські тварини можуть добуватися лише в по-

рядку, визначеному законодавством, та відповідно до положень про ці території; 3) рекреаційні території (курорти та округи їх санітарної охорони, місця організованого масового відпочинку населення і туризму) [35, с. 248–249; 11, с. 589]. Цієї ж позиції дотримуються Н. Р. Кобецька [66, с. 100], В. С. Шахов [9, с. 10].

Варто звернути увагу, що в окремих випадках законодавством все ж таки допускається полювання на територіях природно-заповідного фонду (зокрема, в межах заказників), хоч і з певними обмеженнями. Однак, особливість функціонування заказників пов'язана з історією їх створення в багатьох випадках на місці колишніх мисливських господарських територій, що, напевне, і стало підставою для закріплення можливості полювання в їх межах. Більше того, з положень Закону України «Про мисливське господарство та полювання» прямо випливає, що полювання здійснюється виключно в процесі ведення мисливського господарства, а територіальною основою для цього є мисливські угіддя. Відповідно, полювання не може здійснюватися поза їх межами, а території, які входять до складу природно-заповідного фонду не слід включати до мисливських угідь і надавати їм подвійний статус, оскільки вони несумісні за своїм функціональним призначенням і мають різну мету, яка для заказника проявляється в збереженні і відтворенні природних комплексів чи їх окремих компонентів. Тому, доцільним є внесення зміни до відповідного законодавства та встановлення заборони здійснення полювання на території заказників.

З точки зору В. С. Шахова, особливості мисливських угідь як об'єктів екологічного права полягають у тому, що мисливські угіддя не представляють собою самостійного природного об'єкта, а відображають лише особливі функціональні властивості природного середовища – бути місцем проживання тварин [9, с. 10]. Натомість інші науковці зазначають, що при наданні мисливських угідь у користування відбувається їх індивідуалізація шляхом встановлення меж ділянки, яка наділена ознаками мисливського угіддя [67, с. 409], та навіть визначають мисливські угіддя як комплексний природний ресурс з поліфункціональним природноресурсовим, екологічним, власне юридичним призначенням [68, с. 166].

На нашу думку, особливістю мисливських угідь як об'єктів екологічного права є те, що: 1) їм притаманні всі ознаки, характерні для природних об'єктів, водночас, вони не утворюють самостійного природного об'єкта як земля, ліси, води; 2) вони відображають тільки особливі функціональні властивості природних об'єктів (є середовищем перебування мисливських природних ресурсів), водночас, їх можна розглядати як комплексний природний об'єкт, як сукупність взаємопов'язаних частин природних об'єктів, що знаходяться в межах певної території.

Детальніше правовий режим мисливських угідь як середовища перебування мисливських природних ресурсів (суб'єкти, підстави, порядок, умови користування та припинення користування мисливськими угіддями) досліджено у підрозділах 2.2 і 2.3 монографії.

1.2 Поняття та види мисливських природних ресурсів

Перш ніж перейти до поняття «мисливські природні ресурси», необхідно з'ясувати визначення поняття «природні ресурси». Термін «ресурс» перекладається як запас. У наукових дослідженнях можна зустріти такі дефініції природних ресурсів: 1) це певна сукупність запасів природних речовин, природної енергії чи певна корисна властивість природного об'єкта, які використовуються суспільством для задоволення своїх потреб (це джерело споживання людиною природи) [69, с. 29]; 2) природні блага та об'єкти, які поширені в межах території України, вільній (морській) економічній зоні та зоні континентального шельфу, мають споживчі властивості і можуть використовуватися на підставі права власності, права загального або спеціального природокористування для задоволення екологічних, економічних, соціальних та інших життєвовабезпечувальних потреб [70, с. 228]; 3) це природні компоненти та сили природи, що використовуються або можуть бути використані як засоби виробництва та предмети споживання для задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства, підвищення якості життя людей [71]; 4) це частини всієї сукупності природних умов існування людства та найважливіші складові частини навколишнього природного середовища, які використовуються чи можуть бути використані у виробничих, оздоровчих, рекреаційних та інших цілях [72, с. 5].

Характерним є те, що в законодавстві України не закріплено поняття «природні ресурси», натомість знаходять своє нормативно-правове визначення їх окремі види: лісові [73], водні [74], рослинні [75]. Також у законодавчих актах України закріплені визначення таких понять, як «об'єкти тваринного світу» [76], «тварини» [77; 78; 79], «дикі тварини» [76; 77; 80], «мисливські тварини» [4; 62], однак не міститься визначення поняття «тваринний світ» та «мисливські природні ресурси». У преамбулі Закону України «Про тваринний світ» [76] лише зазначено, що тваринний світ є одним з компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону

України «Про тваринний світ» об'єктами тваринного світу є: дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються в напіввільних умовах чи в неволі; частини диких тварин (роги, шкіра тощо); продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо).

У цьому контексті варто згадати про термін «біологічне різноманіття», яке, вперше введений Стокгольмською декларацією з навколишнього середовища (Всесвітня Конференція ООН «Людина і навколишнє середовище», Стокгольм, 1972 р.), яка проголосила збереження біорізноманіття глобальною проблемою загальнопланетарного масштабу і засвідчила, що її вирішення потребує стримування соціально-економічного розвитку. Починаючи з 90-х років минулого століття поняття «біорізноманіття» як складне і комплексне явище набуло політичного значення і як юридична категорія отримало багатопланове і масштабне поширення у міжнародних і національних документах, у сприйнятті його не як окремих ланок природи або сукупності природних чинників, а у взаємодії різних компонентів єдиної екосистеми в глобальному масштабі на трьох основних рівнях організації живого (видового, міжвидового і екосистемного). Разом із тим, ретельний аналіз юридичної та спеціальної літератури свідчить, що термін «біологічне різноманіття» у чинному законодавстві України вживається некоректно, а визначення самого поняття не тільки не узгоджується з міжнародними документами, а й не відповідає його розумінню з наукової точки зору. На думку вчених, для визначення поняття «біорізноманіття» як об'єкта правової охорони принаймні мають використовуватися два підходи – організмівий і структурно-функціональний, що характеризують його як двохкомпонентну систему, яка складається з різноманіття рослин і тварин, на різних рівнях їх організації, основними з яких є популяційний, видовий, ценотичний, генетичний і екосистемний [81, с. 100, с. 102–103]. Згідно зі ст. 2 Конвенції про охорону біологічного різноманіття, останнє означає різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає в себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманіття екосистем. Відповідно до Концепції збереження біологічного різноманіття України [82], її об'єктами є різноманіття всіх рослин, тварин та мікроорганізмів (разом із середовищами їх існування) у стані природної волі, в неволі чи напіввільних умовах, на суші, у воді, ґрунті та повітрі, що постійно чи тимчасово населяють територію, територіальне море, континентальний

шельф та виключну (морську) економічну зону України. Виходячи із зазначеного, інших положень Концепції та норм Конвенції, можна зробити висновок, що до біологічного різноманіття належить і рослинний, і тваринний (важливий для нашого монографічного дослідження) світ та екосистеми в цілому.

Щодо теоретичного розуміння поняття «тваринний світ», то, на думку С. С. Константиної, О. О. Погрібного, його слід розглядати в широкому (біологічному) та вузькому (правовому) розумінні [73, с. 75; 84, с. 41]. У першому значенні тваринний світ – це всі організми тваринного походження, а в другому – це, фактично, тільки дикі тварини. Л. Д. Нечипорук також вважає, що в науковому сенсі поняття «тваринний світ» повинно охоплювати всі різновиди тваринного світу, включаючи свійських тварин, які в юридичній літературі часто виводяться за його межі й розглядаються тільки як товарно-матеріальні цінності, об'єкти права власності й інших прав [32, с. 21]. Аналізуючи існуючі поняття «тваринного світу», що вживаються в загальнонауковому змісті та в законодавстві, вона приходить до висновку, що вони не є тотожними за своїм значенням. Виходячи з ознак поняття «тваринний світ», що міститься в Законі України «Про тваринний світ», вчена доводить, що останнє, перш за все, ототожнюється з поняттям «дикі тварини» та відзначає невідповідність назви Закону України «Про тваринний світ» його змісту, оскільки останній стосується не всього тваринного світу, а лише його частини – дикої фауни. Поняття «тваринний світ» є родовим, і охоплює ряд самостійних об'єктів. У зв'язку з цим автор вбачає законодавче звуження зазначеного поняття внаслідок ототожнення його з сукупністю диких тварин [32, с. 33]. Д. М. Луц, характеризуючи тварин як об'єктів цивільних правовідносин, обґрунтовує тезу, що поняття «тварини», яке вживається у ЦК України, є ширшим, аніж «тваринний світ», оскільки «тварина» охоплює всіх тварин, натомість під «тваринний світ» потрапляють лише ті тварини, які мешкають на теренах України та є типовими для нашої місцевості [85, с. 8]. Ми, в свою чергу, вважаємо, що поняття «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу» доцільно розглядати в загальному (біологічному) та в спеціальному (правовому) аспектах, змістове навантаження яких розкривається далі.

У наукових дослідженнях увага приділяється також формулюванню ознак тваринного світу як природного об'єкта. І. Ф. Панкратов свого часу зазначав, що тваринний світ як природний об'єкт характеризується трьома основними ознаками, що дозволяють відрізнити його від соціальних об'єктів, які входять до навколишнього світу людини, а саме: 1) природне походження тваринного світу; 2) екологічна залежність від навколишнього природного середовища; 3) соціально-екологічна цінність для суспільства й людини [86, с. 18].

О. С. Колбасов вивів такі юридично значимі ознаки тваринного світу як природного об'єкта і об'єкта екологічного права: 1) до об'єктів тваринного світу не відносяться сільськогосподарські, свійські тварини; 2) об'єкт тваринного світу повинен знаходитися в живому стані; 3) ці тварини повинні бути складовою навколишнього природного середовища, знаходитися в стані природної волі; 4) об'єктом охорони держави є тварини, що перебувають у межах її території; 5) до об'єктів тваринного світу, що підлягають самостійному правовому регулюванню і охороні належать лише ті, що є самостійними матеріальними об'єктами [87, с. 58–62]. Щодо другої ознаки, то Н. Р. Кобецька, погоджуючись з нею, зазначає, що тварина, яка загинула, чи добута (вбита) людиною, перестає бути частиною тваринного світу, а її правовий режим не регулюється еколого-правовими нормами (зокрема, вона може вважатися «майном» у цивільно-правовому розумінні) [69, с. 235]. З такою позицією можна погодитися в тому, що мертві, вбиті тварини справді не є частиною тваринного світу, оскільки уже не є тваринами у звичному для нас розумінні. Однак, якщо мова йде про диких тварин, то, враховуючи ч. 1 ст. 3 Закону України «Про тваринний світ», їх частини (роги, шкіра тощо) все-таки є об'єктами тваринного світу, на які поширюється дія цього Закону. Щодо п'ятої ознаки, то аналогічно, на думку Н. Р. Кобецької, О. І. Крассова, П. В. Тихого, до числа відповідних об'єктів належать не всі живі організми, а тільки ті, які є самостійними матеріальними об'єктами (наприклад, живі мікроорганізми ґрунту утворюють елемент якісного стану ґрунту, тому їх використання та охорона не відокремлюються від використання та охорони самого ґрунту; відповідно, оскільки вони не можуть бути індивідуалізовані, то такі живі організми не включаються до предмету правового регулювання законодавства про охорону тваринного світу) [69, с. 236; 88, с. 10; 29, с. 7]. І. С. Шахрай, визначаючи таку ознаку, все ж додає, що, незважаючи на необхідність її виділення, вона є досить умовною і відотною. У зв'язку з цим, у ряді випадків питання про віднесення живих організмів до тваринного світу на цій підставі може виявитися спірним. Деякі автори для обґрунтування зазначеної ознаки тваринного світу застосовують норми цивільного права про головну річ та її приналежність. Якщо виходити з цього положення, то правовий режим тваринного світу необхідно підпорядкувати режиму середовища її проживання, а це означає, наприклад, що диких тварин, які проживають у стані природної волі на земельній ділянці, що перебуває у приватній власності, треба буде визнати приватною власністю особи, якій належить ділянка, що суперечить як чинному законодавству, так і цілям охорони тваринного світу [89, с. 34–38]. Ми також вважаємо, що такі висновки є доволі дискусійними. Відповідно, якщо пев-

ні живі організми самостійно існувати не можуть, є невід'ємними складовими інших об'єктів, то вони і не належать до об'єктів тваринного світу.

Доцільно відзначити і критичне ставлення П. В. Тихого щодо визнання ембріонів як самостійних об'єктів тваринного світу і запропоновані ним відповідні зміни до діючого фауністичного законодавства [29, с. 8]. Натомість, представник науки кримінального права і кримінології М. О. Белкін стверджує, що до об'єктів тваринного світу відносяться навіть одноклітинні організми, якщо ця єдина клітина – запліднена яйцеклітина, тобто повноцінний організм на початковій стадії свого розвитку [90, с. 28]. На нашу думку, тут доцільно погодитися із позицією П. В. Тихого щодо необхідності врахування концептуальних засадах теорії права про те, що правовому регулюванню піддаються лише ті суспільні відносини, об'єкти яких є чітко визначеними. Таким чином, закріплення у фауністичному законодавстві положення про фізичну відокремленість об'єктів дикої фауни дасть змогу не розглядати в якості об'єктів правовідносин тих тварин, які є органічно невід'ємними компонентами інших елементів довкілля [29, с. 7].

Окрім виведених О. С. Колбасовим, білоруська дослідниця І. С. Шахрай виділяє ще такі юридичні ознаки тваринного світу: 1) неспоживність об'єкта; 2) юридичне поняття тваринного світу не повинне залежати від класифікації диких тварин за ознакою їх корисності та шкідливості, адже більшість авторів і законодавець приходять до висновку, що корисність і шкідливість тварин є відносними, тому до складу тваринного світу входять всі види тварин, незалежно від їх корисності для людини [89, с. 34–38]. Щодо останнього, то Н. М. Кот, Л. Д. Нечипорук так само вважають, що в результаті поділу тварин на шкідливих і корисних спостерігається споживчий підхід до природи, та уже на підсвідомому рівні формується негативне ставлення до хижаків. Слід відмітити, що в природі немає шкідливих і корисних тварин; такими вони можуть бути лише по відношенню до них людини. Отже, така класифікація буде правомірною скоріше з точки зору сільського господарства [91, с. 19; 32, с. 34]. На думку Ю. М. Куражковського, законодавство має виходити із презумпції корисності тварин доти, поки той або інший вид не буде визнаний у встановленому порядку шкідливим. Але й у цьому випадку необхідно регулювати чисельність тварин для збереження екологічної рівноваги [92, с. 9]. Водночас, А. М. Щеколодкін наполягає, що до об'єктів тваринного світу не слід відносити шкідників сільськогосподарських рослин і лісу, паразитів одомашнених, домашніх, сільськогосподарських тварин і людини. В іншому випадку, користуванням об'єктами тваринного світу стає боротьба з шкідниками сільськогосподарських рослин і лісу, медичне лікування людей і тварин від паразитарних захворювань [93, с. 7]. Згодом

Л. Д. Нечипорук висловила подібну позицію і зазначила, що в такому випадку можливе виникнення ситуацій, коли знищення шкідників, медичне й ветеринарне лікування від паразитів за вимогами законодавства буде вилученням об'єктів тваринного світу із середовища перебування з усіма правовими наслідками, що з цього випливають [32, с. 34]. З одного боку, варто погодитися із такими застереженнями науковців, а з іншого – зауважити, що законодавством встановлюється спеціальний порядок поводження з ними, зокрема їх відстрілу, відлову, тобто, вони є самостійним спеціальним об'єктом правового регулювання. Тому, на наше переконання, поділ тварин залежно від їх корисності та шкідливості в контексті віднесення їх до об'єктів тваринного світу є не зовсім доцільним.

Л. Д. Нечипорук зазначає, що тваринний світ як об'єкт правового регулювання характеризується рядом ознак, які закріплені законодавством України про тваринний світ: 1) приналежність до дикої фауни; 2) знаходження диких тварин у стані природної волі, під якою розуміється безпосередній природний зв'язок тварини з навколишнім середовищем (сюди належать також тварини, що утримуються в неволі або напіввільних умовах тоді, коли це необхідно з метою збереження ресурсу й генетичного фонду об'єктів тваринного світу, а також з науковою та виховною метою); 3) установлення територіальних кордонів перебування диких тварин на території України; 4) неспоживність об'єкта [32, с. 15]. Щодо віднесення до об'єктів тваринного світу диких тварин, які утримуються в напіввільних умовах чи в неволі, то, на думку П. В. Тихого, вони належать до об'єктів дикої фауни та можуть бути об'єктами лише тих екологічних правовідносин, які складаються у зв'язку з їх належністю, охороною та відтворенням і не потрапляють до кола об'єктів еколого-фауністичних експлуатаційних правовідносин [29, с. 7]. Н. Р. Кобецька теж допускає можливість віднесення до об'єктів екологічного права тварин, що утримуються у заповідних умовах, коли їх пересування обмежене; вони підготовуються штучно, але умови максимально наближені до природних (у вольєрах, загонах тощо) [69, с. 235; 94, с. 148]. Ми, в свою чергу, так само підтримуємо позицію про належність до об'єктів тваринного світу і тих тварин, які утримуються в напіввільних умовах чи в неволі.

П. В. Тихий, досліджуючи дику фауну як об'єкт екологічних правовідносин, стверджує, що біологічна наука терміном «фауна» позначає сукупність усіх видів тварин [95]. Зважаючи на загальновідомість поняття «дикі тварини» і, в той же час, на необхідність їх правової індивідуалізації (що пов'язано з певними труднощами техніко-юридичного характеру), він пропонує ввести до Закону України «Про тваринний світ» термін «дика фауна», який повинен визначати саме сукупність усіх видів диких тварин. На його думку, дика фауна як об'єкт екологічних правовідносин – це су-

купність усіх диких тварин, що знаходиться в стані відокремленості та перебувають на волі, у неволі чи напіввільних умовах, на суші, у воді, ґрунті та повітрі, у межах державної юрисдикції України. Він аналізує також ознаки, які характеризують об'єкти дикої фауни в якості об'єктів екологічних правовідносин. Ці ознаки поділені на три групи: біологічні, середовищні та територіальні (суверенитивні). До біологічних відносяться ознаки, які вказують на певний внутрішній стан тварин, зокрема їх існування як живих істот та стан дикості. Середовищні ознаки вказують на стан існування диких тварин по відношенню до навколишнього природного середовища. Територіальні (суверенитивні) ознаки передбачають необхідність перебування об'єктів дикої фауни під юрисдикцією нашої держави, тобто в межах території України, її континентального шельфу чи у акваторії виключної (морської) економічної зони України. Крім цих родових ознак, П. В. Тихий визначає і видові ознаки, які характеризують дику фауну в якості об'єкта еколого-фауністичних експлуатаційних правовідносин, що складаються у зв'язку із її спеціальним використанням. На його думку, такими ознаками є стан природної волі диких тварин та наявність їх економічної, наукової, естетичної та інших видів соціальної цінності, яка визначає їх здатність задовольняти матеріальні та духовні потреби людей [29, с. 6–8].

Стосовно самого поняття «дика фауна», слід погодитися із думкою П. В. Тихого, що запропонований термін вже достатньо відомий екологічному законодавству України завдяки ратифікації ряду міжнародних угод [29, с. 7]. Разом з цим, доцільно зауважити, що, незважаючи на його існування, наприклад, у Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, які перебувають під загрозою зникнення, Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин, жодний міжнародно-правовий акт не містить визначення поняття «дика фауна».

У ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» та в р. 2 Порядку проведення упорядкування мисливських угідь визначено поняття мисливських тварин, під якими розуміються дикі звірі та птахи, що можуть бути об'єктами полювання.

В. В. Овдієнко в контексті дослідження правового регулювання мисливства в Україні визначає, що мисливські тварини – це дикі звірі та птахи, які перебувають у стані природної волі в межах мисливських угідь, а також ті, що утримуються в напіввільних умовах чи в неволі, після їх повернення у стан природної волі в межах мисливських угідь, які можуть використовуватися в процесі мисливства з метою задоволення матеріальних, рекреаційних та інших потреб суб'єктів мисливства і вичерпний перелік яких закріплений законом [30, с. 9–10]. Також він визначає такі

юридичні ознаки мисливських тварин: можливість тварин бути об'єктами полювання, наявність відповідного законодавчого припису для віднесення об'єкта тваринного світу до мисливських тварин та середовищні умови їх перебування [30, с. 15]. Оскільки мисливські тварини визначаються через категорії «звірі» і «птахи», важливо визначити співвідношення понять «тварини», «звірі» та «птахи».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [77], тварини – це біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про ветеринарну медицину» [78], тварини – ссавці, свійська птиця, птахи, бджоли, комахи, риби, ракоподібні, молюски, жаби, амфібії та рептилії. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей [79], в п. а) ч. 2 ст. 1 визначає, що у цій конвенції тварина, якщо інше не зазначене, означає будь-яку живу хребетну тварину, що не належить до людського роду, включаючи паразитуючі та/або відтворюючі личинкові форми, за винятком інших зародкових чи ембріональних форм.

У біології царство тварин прийнято класифікувати за типами, класами, рядами, родинami, родами, видами. До тварин відносять такі основні типи: хордових (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби, круглороті), голкошкірих, членистоногих (комахи, багатоніжки, павукоподібні, ракоподібні), молюсок, червів та ін. [96, с. 200]. Відповідно, під птахами (лат. *Aves*) розуміють клас хребетних тварин [96, с. 519]. Таким чином, тварини – це родові поняття, а птахи – видові по відношенню до нього (така ж позиція прийнята українським законодавцем).

Щодо звірів, то Великий тлумачний словник сучасної української мови за ред. В. Т. Бусела визначає звіра як дику, зазвичай хижу, тварину [6, с. 447]. Тобто, «звірі» та «дикі тварини» – поняття тотожні. З таким твердженням варто погодитись, та все ж на науковому рівні більш грамотно і правильно вживати термін «дикі тварини», оскільки «звірі» – поняття, яке частіше застосовується у повсякденному вжитку і, як правило, не зустрічається ні в спеціальній літературі, ні в законодавстві, на відміну від терміну «тварини». Зокрема, поняття «тварини»: 1) є прийнятнішим в біології (наприклад, в підручниках з біології завжди зазначається, що зоологія – це наука про тварин, а не про звірів; в зоології є загальноприйнятий поділ тварин на свійських та диких, а не на звірів); 2) частіше зустрічається в різних законодавчих актах (наприклад, в Законі України «Про тваринний світ», Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження», Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах [80] та інших).

Як ми уже зазначили, тварин прийнято поділяти на дві великі групи: свійські та дикі. Відповідно, тварини, за якими доглядають люди, називаються свійськими (до них належать домашні та сільськогосподарські тварини), а тварини, які живуть у природі і не перебувають у прямому контакті з людиною, називаються дикими. Визначення домашніх, сільськогосподарських та диких тварин також закріплені на законодавчому рівні. Так, відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», домашні тварини – це собаки, коти та інші тварини, що упродовж тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварини видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, які, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час в їх природному ареалі; сільськогосподарські тварини – це тварини, що утримуються та розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження (ст. 1). Виходячи з наведеного тлумачення, поняття домашніх та сільськогосподарських тварин включають в себе відповідно домашніх птахів і сільськогосподарську птицю.

Поняття диких тварин закріплене в положеннях ряду нормативно-правових актів, зокрема: 1) відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про тваринний світ» дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молоски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі. Тобто, законодавство України в поняття «дикі тварини» включає і птахів, що є цілком обґрунтованим, зважаючи на вищеподані визначення тварин і птахів та на їх співвідношення. З урахуванням цього, надалі ми пропонуємо вживати словосполучення «дикі тварини», а не «дикі звірі та птахи»; 2) відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та р. I Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, дикі – тварини, природним середовищем існування яких є дика природа, у тому числі й ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах.

Ми пропонуємо поняття «дикі тварини» розглядати і закріпити у відповідних законодавчих актах України в такій редакції: дикі тварини – це тварини (в усьому їх видовому і популяційному різноманітті), які можуть перебувати у стані природної волі, утримуватися у напіввільних умовах чи в неволі, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми.

Слід наголосити, що основною ознакою дикої тварини є те, що звичним середовищем її існування є природні екосистеми. Незалежно від

того, в якому середовищі вона перебуває на даний момент часу (у стані природної волі, у напіввільних умовах чи в неволі), навіть, якщо вона народилася та/або була вирощена у напіввільних умовах чи в неволі, а потім була переміщена у стан природної волі, або так і залишилася в тому ж середовищі, така тварина за умови, що природним середовищем її існування є дика природа, належатиме до диких тварин (наприклад, тварини в зоопарках, цирках тощо). З іншої сторони, не належать до диких тварин свійські (домашні та сільськогосподарські) тварини, які здичавіли.

Як можна побачити із визначення, яке закріплене у ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» та р. 2 Порядку проведення упорядкування мисливських угідь, коли мова йде про мисливських тварин, то маються на увазі тільки дикі тварини, що можуть бути об'єктами полювання. Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про тваринний світ» одним із видів використання об'єктів тваринного світу є рибальство, включаючи добування водних безхребетних тварин. Згідно з ч. 1 ст. 25 цього ж Закону, рибальством вважається добування риби та водних безхребетних. Тобто, не є об'єктами полювання, а, відповідно, не належать до мисливських тварин, риби і водні безхребетні (круглороті, голкошкірі, ракоподібні, молюски). Логічно, що в Україні це ж саме стосується таких хордових, як плазуни, земноводні, а також членистоногих (комахи, багатоніжок, павукоподібних), черв тощо. Також не є об'єктами полювання яйця птахів, ембріони тварин тощо (щодо яєць птахів це підтверджується і нормами п. 9 ч. 1 та ч. 2 ст. 20 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»). Слід звернути увагу й на те, що згідно з п. 3.3 Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, утримання диких тварин в неволі з метою здійснення полювання не дозволяється. Крім цього, полювання можливе виключно в межах мисливських угідь.

Відповідно, визначення мисливських тварин може бути сформульовано у відповідних законодавчих актах України наступним чином: мисливські тварини – це ссавці та птахи, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми в усьому їх видовому і популяційному різноманітті, які перебувають у стані природної волі або утримуються у напіввільних умовах у межах мисливських угідь і можуть бути об'єктами полювання.

Не належать до мисливських тварин: 1) свійські (домашні та сільськогосподарські) тварини (в тому числі й ті, які здичавіли); 2) ссавці та птахи, які утримуються в неволі; 3) ссавці та птахи, які перебувають за межами мисливських угідь (в більшості випадків тварини можуть вільно покидати межі мисливських угідь та повертатися на них, тому, коли тварини знаходяться за їх межами, вони не належать до мисливських тварин, адже

не можуть бути об'єктами полювання); 4) ссавці та птахи, які занесені до Червоної книги України (виходячи з положень ч. 1, ч. 2 ст. 19 Закону України «Про Червону книгу України» [97]), інші ссавці та птахи, які відповідно до законодавства не можуть бути об'єктами полювання (зокрема, щодо яких встановлена заборона полювання на певний час, а також щодо яких ще не настали строки полювання, визначені у ст. 19 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»).

Тобто, мисливськими тваринами є ссавці та птахи (в усьому їх видо-вому і популяційному різноманітті): 1) звичним середовищем існування яких є природні екосистеми; 2) які перебувають у стані природної волі або утримуються у напіввільних умовах; 3) тільки в межах мисливських угідь; 4) тільки ті, які відповідно до законодавства можуть бути об'єктами полювання.

У 2013 році в мисливських угіддях України чисельність копитних мисливських тварин становила 240 600 голів. На підприємствах Держлісагентства (Державного агентства лісових ресурсів України) обліковано 64,7 тис. гол., в угіддях УТМР (Українського товариства мисливців та рибалок) – 61,7 тис. гол., в користувачів іншої форми власності – 114,2 тис. гол. копитних мисливських тварин [60]. У 2014 році в мисливських угіддях України чисельність копитних мисливських тварин зменшилась у порівнянні з 2013 роком на 7,3 тис. гол. і становила 233,3 тис. гол., хутрових звірів – 1747,5, пернатої дичини – 9169,3 [98, с. 116]. За матеріалами обліку мисливської фауни Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства у 2015 році в області обліковано: копитних – 9796 особин, зайців – 22223, вовків – 58, ведмедів – 120 [61].

Щодо визначення поняття мисливських природних ресурсів, варто пам'ятати загальноприйняте розуміння природних ресурсів, яке базується на їх корисності для суспільства і людини та відносить до них природні компоненти, певні корисні властивості об'єктів природи, що використовуються або можуть бути використані як засоби задоволення матеріальних і духовних потреб людини і суспільства [69, с. 29; 70, с. 228; 71; 72, с. 5].

Законом України «Про мисливське господарство та полювання» (ст. 2) до природних ресурсів віднесені мисливські тварини. Виходячи з суті категорії «природний ресурс» до мисливських природних ресурсів належать дикі тварини, частини цих тварин та продукти їхньої життєдіяльності, що використовуються або можуть бути використані в процесі ведення мисливського господарства. Однак, важливо пам'ятати, що згідно з ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», ведення мисливського господарства здійснюється користувачами мисливських угідь. Також, відповідно до п. 3.3 Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних

умовах, дозволяється утримання диких тварин у неволі з метою розведення для підвищення продуктивності мисливських угідь у мисливських господарствах. При цьому, слід розуміти, що таке утримання диких тварин з метою їх використання шляхом здійснення полювання не дозволяється (що також уже відзначалося). Це ж стосується надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання (дій, які спрямовані на організацію полювання та обов'язковим наслідком яких і є саме полювання).

Виходячи з цього, поняттям «мисливські природні ресурси» охоплюються ссавці та птахи, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми в усьому їх видовому і популяційному різноманітті, які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі в межах мисливських угідь, а також частини мисливських тварин (роги, шкіра, хутро та інші) та продукти їхньої життєдіяльності, які перебувають у межах мисливських угідь і які використовуються або можуть бути використанні в процесі ведення мисливського господарства (зокрема, в частині їх охорони, використання та відтворення, розвитку мисливського собаківництва).

Досліджуючи частини мисливських тварин у контексті мисливських природних ресурсів, мова йде не про що інше як про продукцію полювання (незважаючи на те, що вона включає в себе і відловлені живі мисливські тварини, що цілком виправдано) та мисливські трофеї. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», продукція полювання – це добути шляхом полювання або придбані (набуті) будь-яким іншим шляхом туші мисливських тварин, їх частини (м'ясо, субпродукти, шкури, роги, черепа, ікла тощо), а також відловлені живі мисливські тварини; мисливські трофеї – відповідним чином оброблені частини мисливських тварин (шкури, роги, черепа, ікла тощо), добути шляхом полювання, які використовуються в наукових, естетичних, культурних та освітніх цілях.

У підрозділі 1.1 монографії йшлося про використання собак мисливських порід для потреб мисливців як діяльності, що охоплюється поняттям «ведення мисливського господарства». Цьому використанню передуює і також передбачає експлуатацію деяких мисливських природних ресурсів підготовка собак мисливських порід до полювання. Проаналізувавши норми п. 3 Положення про строки та умови підготовки собак мисливських порід до випробувань і змагань [99] та п. 5 Положення про проведення випробувань і змагань собак мисливських порід [100], бачимо, що підготовка до полювання, випробувань та змагань, а також випробування та змагання собак мисливських порід можуть здійснюватись: 1) по вільній дичині в сезон полювання, на відведених ділянках мисливських угідь; 2) по вольєрній та по підсадній дичині протягом усього року або в конк-

ретно визначені періоди, на випробувальних станціях. Потрібно також зауважити, що жодний нормативно-правовий акт не визначає поняття вольєрної та підсадної дичини. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови за ред. В. Т. Бусела, підсадна – приваблююча жива качка, чучело або муляж, що застосовуються на полюванні для приваблення і відстрілу крижнів [6, с. 964].

На наш погляд, до підсадної дичини належать: 1) ссавці та птахи, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми, в усьому їх видовому і популяційному різноманітті, які вирощені в процесі ведення мисливського господарства та утримуються в мисливських угіддях (в напіввільних умовах або в неволі) спеціально для використання їх при підготовці до полювань, випробувань та змагань, а також у процесі проведення випробувань та змагань собак мисливських порід, але можуть використовуватися й в інших цілях у процесі ведення мисливського господарства, з урахуванням обмежень, визначених законодавством; 2) ссавці та птахи, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми, в усьому їх видовому і популяційному різноманітті, які розведені та вирощені в процесі ведення мисливського господарства та утримуються в мисливських угіддях (в напіввільних умовах або в неволі) спеціально для використання їх при підготовці до полювання, випробувань та змагань, а також у процесі проведення випробувань та змагань собак мисливських порід, але можуть використовуватися і в інших цілях у процесі ведення мисливського господарства з урахуванням обмежень, визначених законодавством. До мисливських природних ресурсів належить обидва види підсадної дичини (і природна, і спеціально розведена). Для зручності пропонуємо так і називати перший вид – «природна підсадна дичина», а другий – «спеціально розведена підсадна дичина» (відповідні визначення доцільно закріпити у ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»).

Часткового погоджуємося з тим, що поділ підсадної дичини на види має обмежене практичне значення, адже різниця між ними полягає в тому, що перша є вирощеною, а друга – розведеною та вирощеною в процесі ведення мисливського господарства. При цьому, зовнішні ознаки обох видів є подібними до зовнішніх ознак мисливських тварин або ж такими самими (будова тіла, забарвлення, голос), що дозволяє використовувати їх з однаковою спеціальною метою. Однак, вважаємо, що такий поділ все ж таки є важливим для кращого розуміння поняття «мисливські природні ресурси». Також слід зауважити, що, визначаючи поняття спеціально розведеної підсадної дичини як розведених та вирощених у процесі ведення мисливського господарства ссавців та птахів, ми не маємо на увазі створення їх нових порід, а тільки розведення видів, які уже існують у

природних екосистемах і звичним середовищем існування яких є ці екосистеми.

Що ж до вольєрної дичини, то, перш за все, зазначимо, що відповідно до р. 1 Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, вольєр – обгороджена ділянка природних угідь для утримання тварин. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» під утриманням мисливських тварин у напіввільних умовах розуміють утримання набутих в установленому порядку мисливських тварин у штучно створених умовах, в яких вони живляться переважно природними кормами, але не мають можливості вільно переміщуватися за межі штучно ізольованої ділянки мисливського угіддя, а утримання мисливських тварин у неволі – утримання мисливських тварин у відповідних спорудах, де вони не мають можливості живитися природними кормами та самостійно виходити за межі таких споруд. З одного боку, тварини, які проживають у вольєрах, належать до таких, які утримуються в неволі, оскільки в таких тварин немає можливості ані живитися природними кормами, ані самостійно виходити за межі вольєрів. З іншого, як ми уже зазначили, вольєр – це обгороджена ділянка природних угідь для утримання тварин. Тобто, це не штучна споруда і не клітка, а загороджена ділянка мисливського угіддя. Тому, вважаємо, що усе залежить від площ та безпосередньо від місця розташування самих вольєрів. Якщо вольєри облаштовані таким чином, що тварини, які в них проживають, живляться переважно природними кормами, але не мають можливості вільно переміщуватися за межі штучно ізольованої ділянки мисливського угіддя, то такі тварини належать до тих, які утримуються у напіввільних умовах. Якщо ж тварини не мають можливості живитися природними кормами та самостійно виходити за межі вольєру, то вони належать до тварин, які утримуються в неволі.

Таким чином, до вольєрної дичини належать ссавці та птахи, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми, в усьому їх видовому і популяційному різноманітті, які утримуються в мисливських угіддях у вольєрах (в напіввільних умовах або в неволі) та використовуються або можуть бути використані при підготовці до полювання, випробувань та змагань, а також у процесі проведення випробувань та змагань собак мисливських порід або в інших цілях у процесі ведення мисливського господарства, з урахуванням обмежень визначених законодавством (відповідне визначення також доцільно закріпити у ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»). Вольєрна дичина також належить до мисливських природних ресурсів незалежно від того чи утримуються відповідні ссавці та птахи в мисливських угіддях у вольє-

рах в напіввільних умовах, чи в неволі, але з урахуванням обмежень, визначених законодавством.

Отже, виходячи з вищевикладеного, до мисливських природних ресурсів слід відносити: 1) ссавців та птахів, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми, в усьому їх видовому і популяційному різноманітті, які перебувають у стані природної волі або утримуються у напіввільних умовах у межах мисливських угідь і можуть бути об'єктами полювання (мисливські тварини); 2) інших ссавців та птахів, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми в усьому їх видовому і популяційному різноманітті, які вирощені в процесі ведення мисливського господарства та/або утримуються в мисливських угіддях (в напіввільних умовах або в неволі) і використовуються або можуть бути використані в процесі ведення мисливського господарства, зокрема, вольєрна дичина, підсадна дичина; 3) продукти їхньої життєдіяльності, які знаходяться в межах мисливських угідь і використовуються або можуть бути використанні в процесі ведення мисливського господарства; 4) продукцію полювання та мисливські трофеї [101, 239–240].

Відповідно, вважаємо за доцільне закріпити поняття мисливських природних ресурсів у ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» в такій редакції: мисливські природні ресурси – це мисливські тварини, вольєрна дичина, підсадна дичина, продукти їхньої життєдіяльності, які знаходяться в межах мисливських угідь, продукція полювання та мисливські трофеї, які використовуються або можуть бути використанні в процесі ведення мисливського господарства (зокрема, в частині їх охорони, використання та відтворення, розвитку мисливського собаківництва, з урахуванням обмежень, визначених законодавством).

Водночас, включення цього визначення до переліку понять, що містяться в ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» є недостатнім для належного регулювання правовідносин використання, охорони та відтворення мисливських природних ресурсів. Тому, доцільно говорити про його гармонійне «влиття» і в інші норми законодавства, які регулюють відповідні правовідносини.

Зважаючи на характеристику підходів до розуміння понять «біологічне різноманіття», «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу», «тварини», «дикі тварини», «мисливські тварини», «мисливські природні ресурси», вони співвідносяться наступним чином:

1) до біологічного різноманіття належать будь-які біотичні компоненти екосистем (динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, що взаємодіють як єдине функціональне ціле), які мають фактичну або потенційну

користь чи цінність для людства (в тому числі, і тваринний світ у загальному (біологічному) розумінні);

2) поняття «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу» у загальному (біологічному) розумінні і «тварини», фактично, мають однакове змістове навантаження – це усі тварини (в усьому їх видовому і популяційному різноманітті, а саме: хордові (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби, круглороті), голкошкірі, членистоногі (комахи, багатоніжки, павукоподібні, ракоподібні), молюски, черви тощо), яких прийнято поділяти на диких (мисливські тварини та інші тварини, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми) та свійських (сільськогосподарські тварини, домашні тварини);

3) тваринний світ у спеціальному (правовому) розумінні – це природний об'єкт, сукупність диких тварин (в усьому їх видовому і популяційному різноманітті, а саме: хордових (ссавців, птахів, плазунів, земноводних, риб, круглоротих), голкошкірих, членистоногих (комахи, багатоніжок, павукоподібних, ракоподібних), молюсок, червів тощо), до яких належать мисливські тварини та інші тварини, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми;

4) об'єкти тваринного світу у спеціальному (правовому) розумінні – це природні ресурси, до яких належать дикі тварини (в усьому їх видовому і популяційному різноманітті, а саме: хордові (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби, круглороті), голкошкірі, членистоногі (комахи, багатоніжки, павукоподібні, ракоподібні), молюски, черви тощо), їх частини та продукти їхньої життєдіяльності;

5) дикі тварини є одним з елементів понять «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу» у загальному (біологічному) розумінні і «тварини» та водночас, основним елементом поняття «тваринний світ» у спеціальному (правовому) розумінні;

6) дикі тварини – це лише один з компонентів об'єктів тваринного світу у спеціальному (правовому) розумінні, до якого відносяться хордові (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби, круглороті), голкошкірі, членистоногі (комахи, багатоніжки, павукоподібні, ракоподібні), молюски, черви тощо, до яких належать мисливські тварини та інші тварини, звичним середовищем існування яких є природні екосистеми;

7) мисливські тварини є різновидом диких тварин та є вузьким поняттям, бо включає в себе тільки ссавців та птахів, які можуть бути об'єктами полювання;

8) поняття «мисливські природні ресурси» є ширшим, ніж «тварини», «дикі тварини» та «мисливські тварини» в тому сенсі, що воно охоплює також і деякі інші елементи, які входять до об'єктів тваринного світу у спеціальному (правовому) розумінні. Однак, одночасно, воно є вузьким,

ніж «об'єкти тваринного світу» як у загальному (біологічному), так і у спеціальному (правовому) розумінні, бо включає в себе тільки ті об'єкти тваринного світу у спеціальному (правовому) розумінні, що використовуються або можуть бути використанні в процесі ведення мисливського господарства [102, с. 102–103].

Видами мисливських природних ресурсів є: 1) мисливські тварини; 2) вольєрна дичина; 3) підсадна дичина; 4) продукти їхньої життєдіяльності, які знаходяться в межах мисливських угідь; 5) продукція полювання та мисливські трофеї.

Щодо особливостей мисливських природних ресурсів як об'єктів екологічного права, то першочергово слід визначити ознаки, якими наділені усі природні ресурси. Зокрема, В. І. Андрейцев виділяє наступні ознаки, що характеризують природні ресурси як відносно самостійні об'єкти нормативно-правового регулювання:

1. Природні блага та об'єкти, які мають певні споживчі якості – екологічні, економічні, життєвозабезпечувальні, захисні, санітарно-гігієнічні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні тощо.

2. Поширення цих природних благ та об'єктів у межах території України, вільній (морській) економічній зоні, континентальному шельфі.

3. Приналежність їх на юридичному титулі Українському народу, державі, територіальним громадам, в окремих випадках фізичним та юридичним особам у залежності від загальнодержавного або місцевого значення.

4. Використання природних ресурсів здійснюється на праві власності, праві загального або спеціального використання.

5. Мета використання – задоволення різноманітних потреб людини, держави, інших осіб [70, с. 228].

Відповідно, мисливські природні ресурси, як і будь-які інші природні ресурси, характеризуються загальними ознаками, які властиві для всіх природних ресурсів та, в цей же час, мають свої специфічні риси.

На нашу думку, особливостями мисливських природних ресурсів як об'єктів екологічного права є: 1) вони обмежені в просторі межами мисливських угідь (за винятком продукції полювання та мисливських трофеїв); 2) використовуються або можуть бути використанні в процесі ведення мисливського господарства (зокрема, в частині їх охорони, використання та відтворення, розвитку мисливського собаківництва, з урахуванням обмежень, визначених законодавством); 3) мають менше життєвозабезпечувальне значення для людини, ніж інші природні ресурси (вона може задовольняти свої екологічні інтереси та потреби без використання або з мінімальним використанням мисливських природних ресурсів, тоді коли без таких природних ресурсів як природні запаси води, запаси

деревини, корисні копалини благополучне життя та й саме існування людини ставиться під сумнів).

Саме у зв'язку з усім вищевикладеним у підрозділах 1.1, 1.2 монографії і виникає потреба у виокремленні мисливських природних ресурсів і в спеціальному дослідженні їх правового режиму.

1.3 Поняття та особливості правового режиму мисливських природних ресурсів

У наукових публікаціях із загальної теорії права зазначається, що найбільш ефективним і при цьому мало відомим елементом юридичної форми для сучасного українського законодавства є правовий режим. Він реалізується шляхом встановлення особливого комплексного регулювання визначених суспільних відносин, які потребують негайного координування економічних процесів, захисту прав громадян тощо. Саме правовий режим у цьому випадку виступає особливим комплексним регулятором суспільних відносин. Як правило, режим врегульовує відносини, які важко «втиснути» в окрему галузь права, і, найчастіше, має міжгалузевий характер регулювання і об'єднує різні правові методи регулювання [103, с. 26].

Законодавство України містить велику кількість нормативно-правових актів, які регламентують відносини використання та охорони природних ресурсів. З урахуванням особливостей природних ресурсів щодо кожних з них встановлено спеціальний правовий режим. Переважно він визначений окремим кодексом або законом. Проте, здебільшого, це стосується традиційних природних об'єктів (землі, надра, ліси, води, тваринний, рослинний світ, атмосферне повітря) та їх ресурсів. Натомість, сьогодні виокремлюються природні ресурси, що характеризуються уніфікованим спеціальним правовим режимом, передбаченим декількома законами, підзаконними актами. Серед них – мисливські природні ресурси.

Важливість з'ясування загальних характеристик і змісту правового режиму мисливських природних ресурсів зумовлена необхідністю забезпечення ефективного правового регулювання відносин використання мисливських природних ресурсів. Водночас, способи регулювання відповідних правовідносин і нормативно-правове їх закріплення залежать від особливостей цих відносин і повинні їх відображати.

Оскільки мисливські природні ресурси є різновидом об'єктів екологічного права, то порядок регулювання відносин їх охорони, використання та відтворення мисливських природних ресурсів (правовий режим) повинен:

1) підпорядковуватись єдиним спеціальним принципам правового регулювання відповідної групи відносин: додержання нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів; збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів тощо (ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [104]);

2) бути спрямованим на досягнення єдиної мети правового регулювання: регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення об'єктів тваринного світу; збереження та поліпшення середовища існування диких тварин; забезпечення умов збереження всього видового і популяційного різноманіття тварин тощо (ст. 2 Закону України «Про тваринний світ»);

3) регулюватися приписами узгодженої єдиної системи нормативно-правових актів, що враховує специфіку відповідної групи відносин.

Для визначення особливостей правового режиму мисливських природних ресурсів, першочергово потрібно дослідити суть категорії «правовий режим». У теорії права виділяють декілька основних підходів до розуміння правового режиму. Зокрема, правовий режим як самостійну категорію правової системи можна розглядати як: 1) різновид соціального режиму, головна особливість якого полягає в тому, що у будь-якому разі він встановлюється, змінюється, припиняється та забезпечується правом; 2) порядок регулювання виражений у комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань і створюють особливу спрямованість регулювання; 3) своєрідного роду збільшений блок у загальному арсеналі правового інструментарію, що з'єднує в єдину конструкцію певний комплекс правових засобів [105, с. 28–29]. Разом з цим, більшість науковців правовий режим визначають не інакше як особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин.

Так, на думку О. Ф. Скакун, режим правового регулювання суспільних відносин (правовий режим) – правова форма, що визначає порядок (стан) правового врегулювання конкретної сфери суспільного життя, встановлений через специфічне поєднання мети, предмета, методів, способів і типів правового регулювання, які забезпечують розвиток правовідносин у просторовому й часовому вимірах та їх галузево-правову належність [106, с. 261]. Д. Д. Коссе вважає, що правовий режим загальним чином можна визначити як порядок регулювання, який виражений у різнонаправленому комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих між собою дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань, які створюють особливу спрямованість правового регулю-

вання [103, с. 28]. І. О. Соколова приходять до висновку, що під правовим режимом необхідно розуміти засновану на загальних засадах регулювання сукупність взаємопов'язаних між собою правових засобів, які забезпечують стійке нормативне впорядкування певної сфери суспільних відносин, виражають ступінь жорсткості юридичного регулювання, сприятливості чи несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права, припустимий рівень їх активності [107, с. 7]. А. С. Спаський при аналізі поняття «правовий режим» виділяє в ньому три рівні: 1) на першому рівні, або в найбільш узагальненому розумінні, правовий режим є правовою формою, комплексом правових засобів, що відображає специфіку правового впливу, порядок функціонування правових явищ та їхній взаємозв'язок з іншими елементами суспільного життя; 2) у спеціально-юридичному розумінні правовий режим – це правова форма, що характеризує процес правового регулювання у певній сфері суспільного життя і є комплексом правових засобів, якими забезпечується порядок динаміки правовідносин у часі й просторі та визначаються напрями цього регулювання; 3) на останньому рівні (одиничне розуміння правового режиму) під правовим режимом розуміється правова форма, що є сукупністю норм та способів їхньої реалізації у конкретній сфері суспільного життя, за допомогою яких забезпечується порядок динаміки конкретних правовідносин у часі й просторі та визначаються напрями правового регулювання [108, с. 14–15]. Т. П. Мінка робить висновок, що правовий режим – це зовнішній прояв (правова форма) правового регулювання у певній сфері суспільного життя [109, с. 127].

Дослідивши загальнотеоретичні, базові підходи до розуміння правового режиму в теорії права, доцільно зазначити, що відповідне поняття також часто зустрічається безпосередньо у різних галузях права, наприклад, в цивільному (правовий режим майна), екологічному (правовий режим надр, вод, рослинного, тваринного світу, екологічної мережі, зон надзвичайних екологічних ситуацій, поводження з відходами), земельному (правовий режим земель), господарському (правовий режим майна суб'єктів господарювання), адміністративному та в інших галузях права.

Так, під цивільно-правовим режимом розуміють особливий порядок цивільно-правового регулювання, зорієнтований на упорядкування триваючих соціальних процесів (станів), що становить сукупність юридичних засобів, які утворюють їх особливе поєднання. Цивільно-правовий режим майна – це особливий порядок регулювання відносин, а також сукупність цивільно-правових норм, що встановлюють порядок використання майна як об'єкта цивільних прав учасниками цивільних правовідносин [110, с. 128].

Категорію «еколого-правовий режим спеціального природокористування» В. М. Комарницький розглядає як встановлений законами та

іншими нормативно-правими актами порядок використання природних ресурсів з урахуванням їх екологічної цінності, ролі в природних процесах, здатності до відновлення, який має на меті запобігти виснаженню, сприяти збереженню, бережливому використанню природних ресурсів [111, с. 14].

Щодо правового режиму земель як категорії, яка є поширеною в земельному праві, то В. І. Андрейцев пропонує розглядати його як встановлений нормативно-правовий порядок, який визначає поведінку суб'єктів земельних правовідносин до земель, земельних ділянок як щодо об'єктів права власності, управління, користування, відтворення, збереження та охорони з метою їх раціонального (економного й ефективного) використання і задоволення різноманітних потреб заінтересованих осіб, захисту їх земельних прав [112, с. 158]. На думку В. І. Семчика, правовий режим земель – це встановлений правовими нормами порядок та умови їх набуття у власність чи користування, зміну і припинення права власності, порядок та умови використання відповідно до цільового призначення, правової охорони земель і відповідальності за порушення земельних прав і земельного законодавства та як встановлені правовими нормами право власності і користування земельними ділянками [113, с. 72]. Н. І. Титова зазначає, що для поняття змісту правового режиму важливий не лише особливий порядок правового регулювання, а й його наслідки. Тому, якщо йдеться про земельний правовий режим, то це – наслідок правового регулювання суспільних земельних відносин на основі врахування природних і соціальних особливостей земель (як їхнього об'єкта), що забезпечує інтереси суб'єктів цих відносин та спеціальний порядок використання таких земель; це – сукупність правових норм, які встановили основні засади та певний порядок землевикористання різних видів [114, с. 65]. В. М. Єрмоленко вважає, що правовий режим земель слід розглядати як втілений у законі індивідуальний комплекс відповідних правових засобів (дозволів, заборон, позитивних зобов'язувань, стимулів, обмежень тощо), взаємодія яких визначає особливий порядок виникнення і реалізації суб'єктивних прав і обов'язків щодо конкретної земельної ділянки [115, с. 36]. В. К. Гуревський до правового режиму земель відносить встановлений правовими нормами порядок та умови використання за цільовим призначенням земель усіх категорій, забезпечення та охорону прав власників землі та землекористувачів, здійснення державного управління земельними ресурсами, контроль за раціональним використанням землі та додержанням земельного законодавства, ведення державного земельного кадастру, проведення землеустрою, моніторингу землі, справляння плати за землю і застосування юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства [116, с. 65]. А. В. Луначенко, досліджуючи правовий режим викорис-

тання громадянами на праві власності земель сільськогосподарського призначення, під правовим режимом розуміє встановлений законодавством порядок використання об'єкта, припустимі межі та способи розпорядження ним [117 с. 59]. Тобто, як бачимо, абсолютно виправданою є позиція А. М. Мірошниченка в тому, що в узагальненому розумінні правовий режим земель є ні чим іншим, як встановленим правовими нормами порядком поведінки щодо них [118, с. 100].

У теорії господарського права під правовим режимом майна суб'єктів господарювання розуміють встановлені правовими нормами: а) структуру цього майна; б) порядок його придбання (формування), використання і вибуття; в) порядок звернення на нього стягнення кредиторів [119, с. 199].

Під правовим режимом адміністративного права слід розуміти форму функціонування відносин, що складають предмет адміністративного права, які забезпечуються особливим поєднанням правових способів, типів та методів адміністративно-правового регулювання, що створюють відповідний рівень динаміки цих відносин та визначають мету адміністративно-правового регулювання. Правовий режим адміністративного права змістовно включає предмет, особливе поєднання способів, типів і методів та мети адміністративно-правового регулювання [120, с. 28].

На нашу думку, правовий режим тваринного світу – це встановлений нормами права порядок правового регулювання відносин щодо його охорони, використання та відтворення.

У дисертаційному дослідженні Н. Р. Кобецької обґрунтовано поняття правового режиму використання природних ресурсів як особливого порядку регулювання експлуатації корисних властивостей природних ресурсів, що базується на поєднанні загально-дозвільного та спеціально-дозвільного типів правового регулювання та включає комплекс правових засобів (у тому числі дозволів і договорів), які взаємодіють між собою і забезпечують екологічно безпечне раціональне ефективне стале природокористування [121, с. 5].

Таким чином, правовий режим мисливських природних ресурсів – це підпорядкований основним принципам охорони навколишнього природного середовища, спрямований на виконання завдань законодавства України про охорону, використання та відтворення тваринного світу, встановлений системою нормативно-правових актів порядок правового регулювання відносин охорони, використання та відтворення мисливських природних ресурсів [122, с. 121].

Важливо зазначити, що категорію «правовий режим» не можна отожднювати з поняттям «механізм правового регулювання», оскільки перший реалізовується через механізм правового регулювання, що являє собою загальний порядок, процес дії права та виступає змістовною характе-

ристиккою його елементів [107, с. 7]. Тобто, якщо механізм правового регулювання – юридична категорія, що показує, як здійснюється правове регулювання, то правовий режим – здебільшого змістовна його характеристика, яка демонструє, як реалізується механізм правового регулювання [109, с. 126]. Правовий режим може передбачати специфічний механізм правового регулювання, його особливий порядок, який направлений на конкретні види суб'єктів та/або об'єктів права, пов'язаний не стільки з конкретними ситуаціями, скільки з більш широкими соціальними процесами, в рамках яких ці суб'єкти та об'єкти взаємодіють [105, с. 30].

У контексті вивчення сутності правового режиму важливим є виділення його ознак та окреслення структури. З цього приводу Д. Д. Коссе зазначає, що визначення всіх ознак цього правового явища є важливим і актуальним як з точки зору теоретичної науки, так і задля практики забезпечення виконання вимог того чи іншого правового режиму, їх оновлення відповідно до викликів сучасності, пов'язаних із становленням нових державних, політичних складових, зміною системи управління державою, повноважень та функцій державної влади, появою нових суб'єктів та об'єктів права, розвитком форм власності, підприємницької діяльності, зміною в перевазі більш диспозитивними методами правового регулювання, зміною пріоритетів у системі юридичних цінностей, методів та засобів [103, с. 26].

Таким чином, аналізуючи правові режими, можна визначити декілька важливих питань: по-перше, вони встановлюються законодавством та забезпечуються державою; по-друге, метою є регламентування особливим чином конкретних сфер суспільних відносин, обмежуючи часом або простором тих чи інших суб'єктів та об'єктів права; по-третє, передбачають особливий безперервний порядок правового регулювання (правового впливу), який складається із юридичних засобів та характеризується визначенням їх сполученням; по-четверте, створюють конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів окремих суб'єктів права; по-п'яте, встановлюють додаткові форми юридичної відповідальності за порушення норм та вимог відповідних правових режимів [103, с. 28–29].

О. Ф. Скакун виділяє такі ознаки режиму правового регулювання суспільних відносин: 1) відображає нерозривний зв'язок правової форми та змісту правовідносин; 2) як правова форма виступає комплексом мети, предмету, методів, способів і типів правового регулювання; 3) розкриває специфіку правової регламентації певної сфери суспільних відносин, порядок функціонування правових явищ у їх взаємодії з іншими елементами соціального життя; 4) погоджує правовий інструментарій, за допомогою якого впорядковуються правовідносини; 5) виявляє внутрішнє

життя права і встановлює межі правового регулювання, чим забезпечує розвиток правовідносин у просторовому й часовому вимірах, їх галузеву-правову належність; б) зумовлює ефективність правового регулювання; 7) формує правопорядок [106, с. 261].

Щодо структури правових режимів можна визначити, що вона складається з таких базових елементів: механізмів правового регулювання (норми права, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації прав та обов'язків, правозастосування), суб'єктів права (їх правовий статус, правосуб'єктність), об'єктів права, методів взаємодії конкретних видів суб'єктів із об'єктами, системи гарантій його виконання (юридична відповідальність за порушення режиму). Зміст правових режимів визначається відповідним органом державної влади, як правило, законодавчої, і складається із визначених суттєвих умов кожного елементу структури правового режиму. При цьому кожний елемент структури розглядається з боку визначеного кола осіб, до яких цей режим застосовується, або осіб, які його реалізують, простору, на який розповсюджується, в тому числі відповідні адміністративно-територіальні одиниці, та його дію в часі [103, с. 29]. На думку І. О. Соколової, структура правового режиму в широкому сенсі розуміння складається з багатьох рівнів, а саме: а) юридичних абстракцій (презумпції, фікції, норми-принципи); б) матеріально-правових засобів (норми права, нормативно-правові акти, юридичні факти, правові відносини); в) процедурно-процесуальних засобів (акти реалізації, тлумачення й застосування права); г) морально-психологічних правових засобів (правосвідомість, правова культура) [107, с. 14]. Як зазначає В. М. Комарницький, екологічна складова спеціального природокористування зумовлює структуру режиму цього природокористування, основу якої складають: а) режим охорони та раціонального використання природних ресурсів (охоронний режим); б) відновлювальний режим [111, с. 14].

Ми абсолютно підтримуємо думку В. І. Андрейцева, що правові режими кожних конкретних природних ресурсів мають загальні та особливі ознаки з точки зору їх можливого використання або використання належних їм властивостей для задоволення багатогранних потреб фізичних та юридичних осіб [70, с. 229]. Загальними рисами правового режиму мисливських природних ресурсів є: 1) його зміст зводиться до встановлення порядку регулювання певної сфери суспільних відносин; 2) він реалізується через механізм правового регулювання; 3) визначає особливості відповідних суспільних відносин; 4) його реалізація забезпечується на підставі спеціальних нормативно-правових актів. Спеціальні ознаки правового режиму мисливських природних ресурсів пропонуємо розглянути далі [123, с. 105].

1. Особливий об'єкт регулювання, яким виступають мисливські природні ресурси. На нашу думку, саме у зв'язку з їх особливостями, видами, співвідношенням поняття «мисливські природні ресурси» із поняттями тваринного світу, об'єктів тваринного світу, місцем мисливських природних ресурсів серед компонентів об'єктів тваринного світу у спеціальному (правовому) розумінні, особливостями мисливських природних ресурсів як об'єктів екологічного права і виникає потреба у виокремленні цього виду природних ресурсів і в спеціальному дослідженні їх правового режиму.

2. Особлива мета – забезпечення охорони, раціонального використання та відтворення мисливських природних ресурсів. При цьому, заходи охорони стосуються, в основному, мисливських тварин, тоді як використання – всіх мисливських природних ресурсів.

3. Формується розгалуженим і багаторівневим масивом нормативно-правових актів, які в своїй сукупності визначають порядок регулювання відповідних відносин. Зокрема, Закони України: «Про тваринний світ», «Про мисливське господарство та полювання», «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про ветеринарну медицину»; накази: Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах» від 30 вересня 2010 року № 429, Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України «Про затвердження Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення» від 26 травня 1999 року № 115 [124], Міністерства лісового господарства України «Про затвердження Типового договору про умови ведення мисливського господарства» від 12 грудня 1996 року № 153 [125], Державного комітету лісового господарства України «Про затвердження Порядку проведення упорядкування мисливських угідь» від 21 червня 2001 року № 56, «Про затвердження Порядку визначення територій для охорони та відтворення мисливських тварин (відтворювальних ділянок)» від 22 січня 2004 року № 4 [126], «Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України)» від 18 липня 2007 року № 332/262 [127].

4. Об'єднує в своєму складі режими охорони, раціонального використання та відтворення мисливських природних ресурсів.

5. Представляє собою нормативно встановлений порядок регулювання відносин охорони, використання та відтворення мисливських природних ресурсів.

б. Поєднує в змісті різноманітні правові засоби (дозволи, заборони, договори, ліміти тощо), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів відповідних відносин та забезпечується досягнення завдань ведення мисливського господарства. В основному, такі правові засоби визначені статтями Закону України «Про мисливське господарство та полювання». Однак, є і спеціальні нормативно-правові акти, які врегульовують відповідні питання, наприклад, Ліміти використання мисливських тварин державного мисливського фонду в сезон полювання [128] (затверджуються під час кожного сезону полювання), Норми відстрілу інших мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду, одним мисливцем за день полювання у сезон полювання відповідного року [129] (затверджуються під час кожного сезону полювання).

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІДНОСИНИ ВИКОРИСТАННЯ МИСЛИВСЬКИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

2.1 Поняття та види використання мисливських природних ресурсів

Інститут права природокористування є, безумовно, одним із фундаментальних інститутів екологічного права, який представляє сукупність правових норм, що регулюють відносини використання природних об'єктів та їх ресурсів. У теорії екологічного права існують різноманітні підходи щодо розуміння понять «природокористування», «право природокористування», «користування природними ресурсами», «використання природних ресурсів», «раціональне природокористування», розкриття змісту яких має не тільки теоретичне, але й практичне значення для правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Перш ніж перейти до дослідження суб'єктів, змісту правовідносин використання мисливських природних ресурсів, підстав виникнення і припинення відповідних правовідносин, необхідно з'ясувати зміст понять «використання мисливських природних ресурсів», «правовідносини використання мисливських природних ресурсів».

Природокористування як фактичне використання людиною тих чи інших природних об'єктів, корисних властивостей навколишнього природного середовища існувало завжди, незалежно від форм організації людського суспільства й етапів його розвитку [130, с. 9]. Відповідно, право природокористування виникло на конкретному етапі розвитку людського суспільства разом з виникненням держави і права як регулятора суспільних відносин.

Сьогодні традиційно право природокористування розглядають у трьох значеннях: 1) як об'єктивне право (правовий інститут); 2) як суб'єктивне право; 3) як правовідносини – врегульовані нормами права суспільні відносини щодо використання корисних властивостей природних об'єктів, змістом яких є відповідні права та обов'язки природокористувачів [69, с. 68–69].

Вперше термін «природокористування» у сфері природничих наук був обґрунтований Ю. М. Куражковським як науковий напрям, що займається розробкою загальних принципів здійснення будь-якої діяльності, пов'язаної з безпосереднім користуванням природою, її ресурсами, або впливом із впливом, що її змінює [92, с. 6].

Розвиток правового регулювання відносин, пов'язаних із використанням природних ресурсів, зумовлює постійну потребу у виявленні правової природи тих чи інших аспектів природокористування та можливостей щодо подальшої оптимізації законодавчого регулювання природокористування [131, с. 18]. Саме тому почали з'являтися нові напрями теоретико-правових досліджень з проблем правового регулювання природокористування.

У 50–70-ті рр. ХХ ст. це питання розглядалося на рівні використання окремого виду природних ресурсів (землекористування, водокористування тощо). Галузевий поділ був зумовлений існуючою на той момент кодифікацією законодавства за окремими галузями – земельне, гірниче, водне, лісове тощо [130, с. 10].

Останнє зумовило формування видів права природокористування, окремі з яких стали предметом самостійних наукових досліджень: землекористування [132], лісокористування [133; 134], водокористування [135; 136], надрокористування [137; 138].

Недоліком такого диференційованого підходу було те, що він не відображав закономірного екологічного взаємозв'язку всіх об'єктів природи та відповідно не враховував впливу використання одного природного ресурсу на інші елементи природи та навколишнє середовище в цілому [130, с. 11]. Згодом починають з'являтися наукові дослідження права природокористування загалом, тобто розвивається принцип комплексності природокористування [139, с. 18–30; 140, с. 3–11; 141, с. 7–15; 142, с. 39–69; 143, с. 464; 144, с. 200; 145, с. 24–25; 146, с. 26; 147, с. 7].

Особливістю початкового розуміння природокористування було те, що в нього вкладався головним чином економічний зміст. В еколого-правовій літературі природні об'єкти розглядалися як соціальна цінність і йшлося про задоволення за їх допомогою потреб та інтересів людини. З часом увага науковців переключилася на вирішення життєво важливої для всього людства проблеми, пов'язаної з переорієнтацією управлінської системи у сфері взаємодії суспільства та природи із суто економічної функції, що була спрямована на споживання природних ресурсів, на виконання еколого-економічної функції, в якій екологічні інтереси стають невід'ємною складовою господарської діяльності людини [130, с. 12–13].

Так, у теорії екологічного права зародилося поняття раціонального природокористування, суть якого була розкрита В. Л. Мунтяном через ряд складових: комплексне природокористування, ефективне природокористування, врахування чинника природного середовища [147, с. 7].

Варто зазначити, що в сучасній українській еколого-правовій науці відомі праці, присвячені як комплексному дослідженню сутності права природокористування [131], так і детальному аналізу правового режиму

окремих видів природних об'єктів, особливостям їх використання та охорони (земель [148; 149; 150], надр [151; 152], вод [153], лісів [154], тваринного світу [29; 155; 10; 30], екологічної мережі [156], виключної морської (економічної) зони [157]), а також окремим елементами механізму реалізації права природокористування [158; 159].

Повертаючись до сутності понять «природокористування», «право природокористування», «користування природними ресурсами», «використання природних ресурсів», «раціональне природокористування», доцільно зауважити, що, якщо з'ясування їх змісту на теоретичному рівні хоча б супроводжується відповідними обговореннями, то чинне законодавство не містить визначення жодного з них. При цьому, найбільші наукові дискусії виникають щодо правильності застосування термінів «користування природними ресурсами» і «використання природних ресурсів», адже у спеціальних нормативно-правових актах України вони співіснують одночасно, наприклад, Земельний кодекс України [160] (далі – ЗК України): глава 15 «Право користування землею», розділ VII «Управління в галузі використання і охорони земель»; Кодекс України про надра [161] (далі – КУпН): глава 2 «Надання надр у користування», розділ VII «Державний контроль і нагляд за веденням робіт по геологічному вивченню надр, їх використанням та охороною»; Водний кодекс України [74] (далі – ВК України): розділ II «Державне управління і контроль у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів», розділ III «Водокористування», глава 18 «Користування землями водного фонду», глава 22 «Вирішення спорів з питань використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів»; Лісовий кодекс України [73] (далі – ЛК України): глава 2 «Право користування лісами», глава 12 «Використання лісових ресурсів».

На думку Є. В. Шульги, семантичний зміст понять «користування» та «використання» хоча і здається подібним за змістом та звучанням, проте є досить різним за значенням, адже ці два терміни мають досить вагомні ознаки, що й покладається в основу їх розмежування. Термін «використання» природних ресурсів передбачає собою наступні характеризуючі елементи: даний ресурс, по-перше, містить корисні якості, які можна використати; по-друге, такі корисні властивості є виявленими, дослідженими та визнані придатними до їх споживання (якого б характеру воно не було); по-третє, відповідний термін має певний відтінок завершеності, тобто непридатності цього ресурсу використовуватися надалі. Поняття «використання» стосується передусім не відтворюваних (таких, як надра) і складно відновлювальних (таких, як лісові насадження) видів природних ресурсів. Що ж стосується терміна «користування», то це поняття є більш широким за змістом і включає в себе і виявлення, і вивчення, і використання окре-

мих якостей, що становлять корисність для окремих осіб. До того ж, даний термін характеризується з так званим «неглибоким використанням», що не передбачає виснаження відповідного природного ресурсу і стосується окремих відновлюваних природних ресурсів (таких, як водні ресурси, атмосферне повітря та ін.) [162, с. 151–152].

Беручи до уваги змістове навантаження вищезазначених понять з теоретико-правової позиції, варто зазначити наступне.

З теорії цивільного права нам відомо, що право користування в суб'єктивному значенні – це закріплена нормами права можливість вилучення корисних властивостей речі для задоволення потреб власника чи інших осіб [163, с. 322].

У радянський період, виходячи з виключного характеру державної власності на природні ресурси та відсутності недержавних суб'єктів господарювання, процес господарської експлуатації, використання корисних властивостей природних ресурсів здійснювався лише в режимі користування, яке, по-суті, позначало і відносини приналежності, і відносини експлуатації природних ресурсів [164, с. 198].

У сучасних умовах користування природними ресурсами можна розглядати, по-перше, як правомочність власника на користування природним ресурсом поряд з володінням і розпорядженням ним, по-друге, – як правовий титул використання природного об'єкта, на підставі якого суб'єкт володіє природним ресурсом та експлуатує його, але не є його власником [165, с. 19].

Важливою також у цьому контексті є думка В. І. Андрейцева, який у науково-практичному коментарі глави 15 Господарського кодексу України (далі – ГК України) говорить про «дві основні форми використання природних ресурсів (форми приналежності ресурсів суб'єктам): а) на титулі права власності; б) на титулі права постійного і тимчасового природокористування», наголошуючи, що «реалізація повноважень власності на природні ресурси відповідними суб'єктами права власності має здійснюватися з дотриманням певних імперативів незалежно від форми власності на природні ресурси (приватної; самоврядної (комунальної); державної; народної)» [166, с. 280].

Тобто, сьогодні відносини у сфері господарського освоєння, експлуатації, використання природних ресурсів базуються на праві власності чи праві користування, які в свою чергу відображають приналежність природних ресурсів конкретним суб'єктам. Зважаючи на це, в новітніх наукових дослідженнях обґрунтовується пропозиція щодо розмежування права природокористування як речового права та використання природних ресурсів як виду господарсько-економічної діяльності, пов'язаної з освоєнням природних ресурсів [164, с. 198].

П. В. Тихий, досліджуючи поняття та різновиди спеціального використання дикої фауни, також зауважує, що у зв'язку з появою можливості перебування об'єктів тваринного світу у власності юридичних осіб та громадян України з'явилась, відповідно, й інша форма експлуатації цих об'єктів – на праві власності, тобто експлуатація власником належних йому природних об'єктів. За таких обставин термін «фаунокористування», який більш вказує на експлуатацію об'єкта не власником (тобто на праві користування), не враховує іншої юридичної форми експлуатації – на праві власності. На цій підставі, він вважає, що для позначення діяльності людей по вилученню та споживанню корисних властивостей об'єктів дикої фауни більш виправданим є вживання терміну «використання», який дозволяє враховувати як діяльність користувачів, так і власників таких об'єктів [29, с. 8].

Л. Д. Нечипорук також приходять до висновку, що для позначення експлуатації об'єктів природи, здається більш вдалим термін «використання», який дає змогу позбутися непорозумінь, що виникають у зв'язку із тотожністю термінів «природокористування» – у значенні експлуатації природних ресурсів і «природокористування» – у значенні суб'єктивного права, юридичного титулу [32, с. 95].

Водночас П. В. Тихий пропонує не обмежувати смислове навантаження терміна «використання» тільки експлуатацією природних ресурсів, а враховувати також діяльність, яка безпосередньо спрямована на таку експлуатацію і потребує спільного з нею правового регулювання. Відповідно, під використанням дикої фауни, на його думку, необхідно розглядати урегульовану нормами права діяльність людей, яка полягає у вилученні та споживанні корисних властивостей відповідних об'єктів, а також діяльність, яка безпосередньо спрямована на таке вилучення та споживання [29, с. 8–9].

Л. Д. Нечипорук також вважає, що використання тваринного світу – це урегульована нормами права діяльність, яка полягає у вилученні та споживанні корисних властивостей відповідних об'єктів, а також діяльність, яка безпосередньо передуює вилученню або створює умови для такого вилучення [32, с. 175].

Отже, правовідносини використання мисливських природних ресурсів ми розуміємо як врегульовані нормами права суспільні відносини між відповідними суб'єктами, що виникають у процесі ведення мисливського господарства при здійсненні діяльності з вилучення та споживання корисних властивостей мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини, продуктів їхньої життєдіяльності, які знаходяться в межах мисливських угідь, продукції полювання та мисливських трофеїв, а також діяльності, пов'язаної з таким вилученням та споживанням [167, с. 103].

Щодо видів використання мисливських природних ресурсів, то, як відомо, найбільш поширеною класифікацією права природокористування є поділ його на загальне (використання людиною природи з метою задоволення своїх життєво необхідних потреб) та спеціальне (виробничо-господарське використання природних об'єктів) [69, с. 73].

Відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону України «Про тваринний світ» у порядку загального використання об'єктів тваринного світу здійснюється використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо, а також використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних, естетичних та інших цілях, не заборонених законом. Згідно з ч. 1 ст. 17 цього ж Закону, до спеціального використання об'єктів тваринного світу належать усі види використання тваринного світу (за винятком передбачених законодавством випадків безоплатного любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування), що здійснюються з їх вилученням (добуванням, збиранням тощо) із природного середовища.

Також, враховуючи, що мисливські природні ресурси є об'єктами тваринного світу, слід взяти до уваги види використання останніх, які закріплені у ч. 1 ст. 20 Закону України «Про тваринний світ». Так, у зазначеній нормі Закону перелічені наступні види використання об'єктів тваринного світу:

- 1) мисливство (здійснюється в порядку спеціального використання);
- 2) рибальство, включаючи добування водних безхребетних тварин (здійснюється в порядку спеціального використання, крім любительського і спортивного рибальства для особистого споживання (без права реалізації) у визначених відповідно до законодавства водних об'єктах загального користування у межах встановлених законодавством обсягів безоплатного вилову і за умови дотримання встановлених правил рибальства і водокористування, яке здійснюється безоплатно в порядку загального використання);
- 3) використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях (здійснюється в порядку загального використання за умови, якщо об'єкти тваринного світу, які перебувають у стані природної волі при цьому не вилучаються (в тому числі тимчасово) із природного середовища, тваринам та середовищу їх існування не завдається шкода, не порушуються права власників та користувачів природних ресурсів, а об'єкти тваринного світу, які перебувають у напіввільних умовах чи в неволі, не вилучаються із середовища їх існування і здійснюється плата за їх використання);
- 4) використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо (здійснюється

в порядку загального використання тільки без їх вилучення та знищення, погіршення середовища їх існування і без заподіяння тваринам іншої шкоди);

5) використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності (щодо даного виду використання об'єктів тваринного світу виникають питання про віднесення його до загального чи спеціального виду. Відповідно до ст. 30 Закону України «Про тваринний світ» використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності допускається тільки без вилучення та знищення тварин і без погіршення середовища їх існування. Однак, ст. 16 Закону не вказує на нього як на вид загального використання, а відповідно до Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення, затверджених наказом Мінекобезпеки України від 26.05.1999 р., на здійснення такого виду використання необхідне одержання спеціального дозволу [69, с. 245]. Можливо, у Правилах йдеться про отримання продуктів життєдіяльності диких тварин шляхом утримання і розведення їх у напіввільних умовах чи в неволі, як це визначено ч. 1 ст. 31 даного Закону, але сам Порядок утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах не передбачає можливості утримання диких тварин у неволі метою отримання продуктів їхньої життєдіяльності. На перший погляд, такий вид використання об'єктів тваринного світу здійснюється в порядку загального використання за умови без вилучення та знищення тварин і без погіршення середовища їх існування, але фактично, особливо враховуючи п. 5 Правил використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності [168], – в порядку спеціального використання);

б) добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі (здійснюється в порядку спеціального використання).

Відповідно до ч. 2 ст. 20 цього ж Закону, законами можуть бути передбачені й інші види використання об'єктів тваринного світу.

Варто зробити певні зауваження щодо таких видів діяльності у сфері використання, охорони та відтворення мисливських тварин як регулювання чисельності диких тварин, переселення у нові місця перебування, використання в наукових цілях, селекційні та вибіркові діагностичні відстріли мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи.

Так, відносини щодо регулювання чисельності диких тварин знайшли правове оформлення в ст. 32 Закону України «Про тваринний світ» (р. III «Використання об'єктів тваринного світу»), тоді як у статтях 16, 17, 20 Закону, в яких безпосередньо закріплені види використання об'єктів

тваринного світу, про регулювання чисельності диких тварин навіть не згадується. Натомість, ст. 50 цього ж Закону (Переселення, акліматизація і схрещування диких тварин) логічно розміщена у р. IV – «Охорона тваринного світу». Ми вважаємо, що відповідні види діяльності доцільно відносити до заходів охорони та відтворення об'єктів тваринного світу. Використання ж об'єктів тваринного світу в наукових цілях, на нашу думку, в залежності від кінцевої мети добування можна розглядати і як один з видів їх використання, і як захід їх охорони та відтворення. Зокрема, якщо воно здійснюється виключно з дослідницькою метою (наприклад, вивчення властивостей тварин, їх характеристик, ознак поведінки тощо), то мова йде про один із видів використання об'єктів тваринного світу, якщо ж відповідні дослідження спрямовані на досягнення мети, визначеної ч. 1 ст. 8 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме на розробку наукових основ охорони та раціонального використання навколишнього природного середовища та природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, то йдеться про заходи охорони та відтворення об'єктів тваринного світу. Наприклад, згідно з п. 2.1 Інструкції про селекційний відстріл мисливських тварин [169], селекційний відстріл здійснюється щодо хворих, поранених тварин, старих особин з явними ознаками деградації, дворічного нерозвинутого молодняка, тварин з нехарактерним для виду забарвленням, а при відстрілі самців оленів, лосів, ланей, козуль – особин з недорозвинутими рогами, а згідно з п. 2.1 Інструкції про вибіркового діагностичний відстріл мисливських тварин для проведення державної ветеринарно-санітарної експертизи [170], діагностичний відстріл проводиться з метою оцінки епізоотичної ситуації та вивчення стану захворювань серед мисливських тварин, тому селекційні та вибірково діагностичні відстріли мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи, які за своєю суттю є науково-дослідною діяльністю (використанням об'єктів тваринного світу в наукових цілях), ми все ж відносимо до заходів охорони та відтворення мисливських тварин.

Неоднозначною є і ч. 2 ст. 28 Закону України «Про тваринний світ», яка регламентує використання об'єктів тваринного світу для наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілей у порядку загального використання. Відповідно до її положень використання об'єктів тваринного світу, які перебувають у напіввільних умовах чи в неволі, для відповідних цілей може здійснюватися за плату без вилучення тварин із середовища їх існування, тоді як однією з ознак загального природокористування є його безоплатний характер [69, с. 73].

Дещо некоректним є саме формулювання назви виду використання об'єктів тваринного світу, передбаченого п. 6 ч. 1 ст. 20 Закону (добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напів-

вільних умовах чи в неволі). Фактично під добуванням диких тварин у даному випадку мається на увазі їх відлов. У п. 3.3 Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, передбачено можливість утримання диких тварин у неволі в мисливських господарствах з метою розведення для підвищення продуктивності мисливських угідь. Отже, у цьому випадку йдеться про «утримання для подальшого розведення».

Знову ж таки, беручи до уваги, що мисливські природні ресурси належать до об'єктів тваринного світу, можна зробити висновок, що для них є цілком допустимими види їх використання, визначені у ч. 1 ст. 20 Закону України «Про тваринний світ» (крім рибальства). Однак, особливості правового режиму мисливських природних ресурсів і завдання мисливського господарства, зумовлюють необхідність виокремлення видів використання цих природних ресурсів. Слід нагадати, що одним із завдань мисливського господарства є розвиток мисливського собаківництва. Як ми раніше зазначали, з видів діяльності, які належать до мисливського собаківництва, правове значення в контексті ведення мисливського господарства має підготовка до полювання та використання для потреб мисливців собак мисливських порід, що потрібно врахувати при виділенні видів використання мисливських природних ресурсів. Разом з тим, використання собак мисливських порід для потреб мисливців здійснюється в процесі полювання, а перебування осіб у межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах (крім доріг загального користування), з собаками мисливських порід, відповідно до ч. 3 ст. 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», прирівнюється до полювання (крім випадків регулювання чисельності диких тварин, польових випробувань і змагань мисливських собак (не нижче обласного рівня)). Згідно з ч. 2 ст. 15 цього ж Закону, полювання може здійснюватися з використання собак мисливських порід (тоді останні виступають знаряддям полювання), тому не доцільно виділяти такий вид використання мисливських природних ресурсів як використання для потреб мисливців собак мисливських порід, бо він здійснюється безпосередньо в процесі полювання і прирівнюється до нього.

Таким чином, вважаємо за доцільне виділити та закріпити в Законі України «Про мисливське господарство та полювання» такі види використання мисливських природних ресурсів:

1) полювання (здійснюється щодо мисливських тварин і регулюється р. III Закону України «Про мисливське господарство та полювання», Порядком видачі посвідчення мисливця та контрольної картки обліку добутої дичини й порушень правил полювання [171], Положенням про правила проведення полювань, поводження із зброєю та порядок видачі ліцензій

на добування мисливських тварин [172], Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів [173], Порядком видачі паспортів на собак мисливських порід [174], Правилами організації полювання та надання послуг іноземним мисливцям [175]);

2) утримання у напіввільних умовах чи в неволі для подальшого розведення (здійснюється щодо мисливських тварини з можливим утриманням тільки у напіввільних умовах, щодо вольєрної дичини, підсадної дичини з можливим утриманням у напіввільних умовах чи в неволі та регулюється Порядком утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, Закон України «Про ветеринарну медицину», та Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження»);

3) обробка, переробка продукції полювання та укладення договорів щодо неї та мисливських трофеїв (здійснюється щодо продукції полювання та мисливських трофеїв і регулюється ст. 35 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» та Правилами організації полювання та надання послуг іноземним мисливцям, Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів (при вивезенні продукції полювання за кордон));

4) використання собак мисливських порід при підготовці до полювання, випробувань та змагань, а також при випробуваннях та змаганнях (здійснюється щодо мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини та регулюється ст. 34 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», Положенням про мисливське собаківництво в Україні та локальними нормативно-правовими актами в галузі мисливського господарства, наприклад, Положенням про строки та умови підготовки собак мисливських порід до випробувань і змагань, Положенням про проведення випробувань і змагань собак мисливських порід);

5) використання з метою отримання продуктів життєдіяльності (про являється у вилученні продуктів життєдіяльності мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини, які знаходяться в межах мисливських угідь, та регулюється ст. 30 Закону України «Про тваринний світ» і Прави-

лами видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення);

б) використання в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях (здійснюється щодо усіх видів мисливських природних ресурсів і регулюється ст. 28 Закону України «Про тваринний світ» і Правилами видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення);

7) використання корисних властивостей життєдіяльності (здійснюється щодо мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини та регулюється ст. 29 Закону України «Про тваринний світ» і Правилами видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення).

Окремі види використання мисливських природних ресурсів можна здійснювати як у порядку загального природокористування, так і спеціального. Зокрема, використання мисливських тварин, які знаходяться в межах мисливських угідь у наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, використання корисних властивостей життєдіяльності мисливських тварин здійснюються в порядку загального використання, але з дотриманням умов загального використання об'єктів тваринного світу, визначених законодавством. При цьому, таке використання здійснюється, в першу чергу, щодо мисливських тварин, які є об'єктами права власності Українського народу, тобто перебувають у стані природної волі в межах мисливських угідь на території України. Аналогічно, таке використання здійснюється і щодо мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини, які перебувають у державній, комунальній або приватній власності, але якщо воно здійснюється самим власником або, за його згодою, іншими особами з дотриманням умов загального використання об'єктів тваринного світу, визначених законодавством.

Власниками мисливських природних ресурсів можуть бути і, як правило, є: 1) Український народ, права якого здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування щодо мисливських тварин, які перебувають у стані природної волі, та продуктів їхньої життєдіяльності, які знаходяться в межах мисливських угідь (ч. 2 ст. 3 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»); 2) користувачі мисливських угідь щодо мисливських тварин, які утримуються у напіввільних умовах, вольєрної дичини, підсадної дичини та продуктів їхньої життєдіяльності, які знаходяться в межах мисливських угідь; 3) користувачі мисливських угідь, мисливці, інші особи (фізичні та юридичні) щодо продукції полю-

вання та мисливських трофеїв, які їм дісталися у не заборонений законодавством спосіб. Тому, при характеристиці суб'єктного складу правовідносин використання мисливських природних ресурсів недоцільно буде виділяти таких суб'єктів відповідних правовідносин як власники мисливських природних ресурсів.

Водночас, деякі види використання мисливських природних ресурсів, зокрема використання з метою отримання продуктів життєдіяльності, використання в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, використання корисних властивостей життєдіяльності не спрямовані на реалізацію завдань ведення мисливського господарства, а здійснюються з метою задоволення життєво необхідних, природних потреб людини. Однак, їх можна віднести до видів використання мисливських природних ресурсів, оскільки виникають вони в процесі здійснення діяльності з вилучення та споживання їх корисних властивостей, а також діяльності, пов'язаної з таким вилученням та споживанням, в межах мисливських угідь та відбуваються за участі їх користувачів.

Можуть виникнути зауваження щодо віднесення до видів використання мисливських природних ресурсів обробки, переробки продукції полювання та укладення договорів щодо неї та мисливських трофеїв. Адже закріплена у нормах права можливість визначити юридичну чи фактичну долю майна – це право розпорядження у суб'єктивному розумінні [163, с. 323]. Проте, ми повинні розуміти, що для вилучення та споживання корисних властивостей продукції полювання (крім відловлених живих мисливських тварин) вона неодмінно має піддатися обробці чи переробці, яку може здійснити як її власник самостійно, так і виконавець за договором (тобто, мова йде про діяльність, пов'язану з вилученням та споживанням корисних властивостей). Крім цього, укладення інших договорів щодо такої продукції полювання та мисливських трофеїв також фактично зводиться до діяльності з вилучення та споживання корисних властивостей чи до діяльності пов'язаної з таким вилученням та споживанням. Відповідно, право розпорядження продукцією полювання та мисливськими трофеями «поглинається» поняттям їх «використання». Більше того, Закон України «Про тваринний світ» серед видів використання об'єктів тваринного світу називає придбання диких тварин з метою їх утримання та розведення у напіввільних умовах чи в неволі (п. 6 ч. 1 ст. 20 Закону).

Особливостями використання мисливських природних ресурсів є: 1) воно спрямоване на вилучення та споживання їх корисних властивостей; 2) здійснюється в процесі ведення мисливського господарства; 3) обмежується в просторі межами мисливських угідь (за винятком використання продукції полювання та мисливських трофеїв); 4) специфічний суб'єктний склад правовідносин (обов'язковою є пряма чи опосеред-

кована участь користувача мисливського угіддя); 5) зводиться не тільки до полювання (хоча воно є основним видом використання), а й до іншої діяльності з вилучення та споживання корисних властивостей мисливських природних ресурсів, а також діяльності, пов'язаної з таким вилученням та споживанням.

2.2 Суб'єкти та зміст правовідносин використання мисливських природних ресурсів

Суб'єктами правовідносин використання мисливських природних ресурсів є учасники цих відносин, які наділені суб'єктивними правами і юридичними обов'язками, здатні реалізовувати ці суб'єктивні права і виконувати відповідні юридичні обов'язки та нести юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання юридичних обов'язків, перевищення меж здійснення своїх суб'єктивних прав.

Суб'єктами правовідносин використання мисливських природних ресурсів можуть бути: фізичні особи, юридичні особи, органи державної влади і місцевого самоврядування [176, с. 17; 177, с. 142].

П. В. Тихий зазначає, що фактичні відносини щодо спеціального використання дикої фауни складаються між особами, які виявили бажання добувати диких тварин та представниками власника відповідних об'єктів, які мають повноваження щодо розпорядження ними. Таким чином, до взаємодії вступають дві групи суб'єктів, одні з яких безпосередньо зацікавлені у реалізації своїх інтересів (основна група), а інші наділені відповідними повноваженнями, необхідними для такої реалізації (допоміжна група). До основної групи належать юридичні та фізичні особи, а до допоміжної – центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також інші особи, які здійснюють повноваження власника об'єктів дикої фауни [29, с. 10].

В. В. Овдієнко, досліджуючи проблеми суб'єктного складу правовідносин, що виникають у зв'язку із користуванням мисливськими угіддями, запропонував наступну класифікацію таких суб'єктів: а) основні – користувачі мисливських угідь – юридичні особи, які мають право ведення мисливського господарства і їм для цієї мети надані в користування мисливські угіддя, та мисливці – фізичні особи, які одержали в установленому порядку дозвіл на добування мисливських тварин та інші документи, що засвідчують право на полювання; б) лідируючі (владні) – органи, наділені повноваженнями щодо державного регулювання у мисливській галузі; і в) допоміжні – фізичні та недержавні юридичні особи, участь яких у правовідносинах з основними суб'єктами є необхідною для реалізації останніми права користування мисливськими угіддями [30, с. 10].

На нашу думку, суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів за ступенем участі у цих правовідносинах можна поділити на основних і додаткових. Як ми раніше з'ясували, специфікою суб'єктного складу правовідносин використання мисливських природних ресурсів є обов'язкова пряма чи опосередкована участь у них користувача мисливського угіддя, тобто, одними з основних суб'єктів цих правовідносин є юридичні особи, які займаються веденням мисливського господарства – користувачі мисливських угідь. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» це спеціалізовані мисливські господарства, інші підприємства, установи та організації, в яких створені спеціалізовані підрозділи для ведення мисливського господарства з наданням в їх користування мисливських угідь.

З цього приводу В. В. Овдієнко відзначив, що п. 8 Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 780, передбачалася можливість надання мисливських угідь фізичним особам для ведення мисливського господарства [59, с. 91]. Однак, прийнятий у 2000 р. і діючий нині Закон «Про мисливське господарство та полювання» не передбачає можливість фізичних осіб бути користувачами мисливських угідь. На думку В. В. Овдієнка, слід вважати кроком назад відсутність у чинному законодавстві припису про можливість фізичних осіб отримувати в користування мисливські угіддя для ведення мисливського господарства. Особливо, це видається невиправданим, зважаючи на те, що фізичні особи можуть бути власниками або користувачами земельних ділянок. Крім цього, зважаючи, що мисливські угіддя можуть бути надані в користування приватним юридичним особам, засновниками яких може бути лише одна фізична особа, стає незрозумілим, чому користувачем мисливських угідь не може бути фізична особа-підприємець [59, с. 91–92]. При обґрунтуванні своїх позицій В. В. Овдієнко здійснює посилання на погляди інших вчених. Зокрема, він зазначає, що російський вчений М. В. Краєв вважає, що надання права довгострокового користування об'єктами тваринного світу лише юридичним особам порушує конституційні права громадян, а В. М. Краєва виділяє дві категорії основних користувачів мисливськими ресурсами в закріплених мисливських угіддях: 1) фізичні особи; 2) юридичні особи та індивідуальні підприємці [59, с. 91]. Останнє твердження В. М. Краєвої є цілком зрозумілим, оскільки законодавство відповідної держави передбачає можливість індивідуальних підприємців користуватися мисливськими угіддями [40].

Ми, в свою чергу, абсолютно підтримуємо думки щодо доцільності закріплення у чинному законодавстві України можливості фізичних осіб-підприємців бути користувачами мисливських угідь. Відповідно, ст. 1

Закону України «Про мисливське господарство та полювання» потрібно викласти в такій редакції: користувачі мисливських угідь – це спеціалізовані мисливські господарства, інші підприємства, установи та організації, в яких створені спеціалізовані підрозділи для ведення мисливського господарства, фізичні особи-підприємці, які спеціалізуються на веденні мисливського господарства та яким надані в користування мисливські угіддя у встановленому законодавством порядку.

Проте, на даний час претендувати на отримання в користування мисливських угідь можуть лише юридичні особи за умови їх відповідної спеціалізації, що, очевидно, полягає в їх створенні саме для ведення мисливського господарства, яке, згідно з Національним класифікатором України за видами економічної діяльності віднесено до секції А (Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство), розділу 01 (Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг), групи 01.7 та класу 01.70 (Мисливство, відловлювання тварин і надання пов'язаних із ними послуг) [59, с. 92].

У цей же час, чинне законодавство не містить переліку організаційних, кваліфікаційних або інших вимог, дотримання яких є необхідним для набуття юридичною особою статусу спеціалізованого мисливського господарства. Також не передбачено і отримання відповідного дозвільного документа, який підтверджував би таку спеціалізацію. З цього випливає, що відсутні критерії, які б на стадії прийняття рішення про надання в користування мисливських угідь дозволяли перевірити відповідність юридичної особи або її структурного підрозділу вимогам спеціалізації мисливського господарства. А сам правовий припис щодо обов'язковості такої спеціалізації носить лише декларативний характер [59, с. 92]. Та все ж, така позиція є надто категоричною, якщо взяти до уваги вимоги до установчих документів суб'єктів господарювання, в яких, згідно з ч. 2 ст. 57 ГК України [178], повинні бути зазначені мета і предмет господарської діяльності.

Як ми вже зазначали, відповідно до інформації Державного агентства лісових ресурсів України, площа наданих у користування мисливських угідь в Україні становить 46 млн га, із них організаціям УТМР надано – 29,5 млн га, або 64,3 %, підприємствам Держлісагентства – 4,8 млн га, або 10,5 %, а користувачам іншої форми власності – 11,2 млн га, або 24,4 % [60]. Станом на 01.01.2016 року мисливським господарством в Івано-Франківській області займається 51 користувач. Серед них – 14 підприємств управління лісового та мисливського господарства на площі 258 тис. га, 15 УТМР на площі 280,8 тис. га, 22 інших на площі 171,3 тис. га [61].

Враховуючи, що територіальною основою ведення мисливського господарства є мисливські угіддя, то одними з основних суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів є також власники та/або користувачі земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя. Оскільки, відповідно до положень ч. 1 ст. 22 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» саме їхня участь (у вигляді погодження подання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, на підставі якого приймається рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад про надання мисливських угідь у користування) є необхідною для надання мисливських угідь у користування, тобто і для виникнення відповідних правовідносин.

Наступними з основних суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів є органи державного управління в галузі мисливського господарства.

Державне управління в галузі охорони довкілля можна поділити на: 1) загальне, яке здійснюється державними органами загальної компетенції; 2) спеціальне, яке здійснюється державними органами спеціальної компетенції і, яке поділяється на: комплексне – здійснюється органами, які виконують блок природоохоронних завдань щодо всіх природних об'єктів; галузеве – здійснюється органами, які забезпечують управління і використання окремих природних об'єктів; функціональне – здійснюється органами, які виконують одну або декілька природоохоронних функцій стосовно всіх природних об'єктів [69, с.79–86].

Закон України «Про мисливське господарство та полювання» містить р. II, який присвячений державному регулюванню у галузі мисливського господарства та полювання. Відповідно до ст. 4 цього Закону, державне регулювання в галузі мисливського господарства та полювання здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, та інші центральні органи виконавчої влади відповідно до їх повноважень. Органам місцевого самоврядування цим Законом та іншими законами України можуть бути надані окремі повноваження органів виконавчої влади у сфері державного регулювання мисливського господарства та полювання.

На основі вищесказаного можна стверджувати, що система державного управління в галузі ведення мисливського господарства складається з таких органів: 1) органи загальної компетенції: Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування – місцеві ради; 2) органи спеціальної компетенції: комплексний орган – Міністерство екології та природних ресурсів України; галузевий орган – Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державна лісова охорона; функціональні органи – Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна екологічна інспекція України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та інші. Перелічені суб'єкти можуть здійснювати покладені на них повноваження безпосередньо та через свої територіальні органи.

Беручи до уваги, що основним видом використання мисливських природних ресурсів є полювання, то ще одними з основних суб'єктів таких правовідносин є фізичні особи, які використовують мисливські природні ресурси (зокрема, мисливських тварин), здійснюючи полювання, тобто суб'єкти полювання (мисливці).

Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь мають громадяни України, які досягли 18-річного віку, іноземці, які одержали в установленому порядку дозвіл на добування мисливських тварин та інші документи, що засвідчують право на полювання. Полювання з використанням вогнепальної мисливської зброї дозволяється лише особам, які в установленому порядку одержали в уповноваженому державному органі відповідний документ дозвільного характеру на право користування цією зброєю. Згідно з ч. 1 ст. 13 Закону іноземці можуть здійснювати полювання на території України відповідно до цього Закону. Документи на право полювання, видані відповідними органами інших держав, чинні на території України. Як бачимо, такий зміст статей не дає чіткої відповіді на питання щодо суб'єктного складу осіб, які мають право на полювання.

В. В. Овдієнко слушно зазначає, що у Законі України «Про мисливське господарство та полювання» особи без громадянства не зазначені як такі, що мають право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь, що необхідно розглядати як звуження гарантій, встановлених Конституцією України. Тому є доцільним доповнити ст. 12 Закону вказівкою, що право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь мають і особи без громадянства, а передбачені ст. 13 Закону

особливості здійснення полювання іноземцями поширити і на осіб без громадянства [59, с. 105].

Ми ж вважаємо за потрібне внести зміни до відповідних статей Закону України «Про мисливське господарство та полювання», визначивши у ч. 1 ст. 12, що право на полювання мають суб'єкти полювання (мисливці). Крім громадян України, які досягли 18-річного віку, володіють повним обсягом дієздатності та отримали у встановленому законодавством порядку документи, що засвідчують право на полювання, суб'єктами полювання (мисливцями) є іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, дотримуються Правил організації полювання та надання послуг іноземним мисливцям, досягли 18-річного віку, володіють повним обсягом дієздатності та отримали документи, що засвідчують право на полювання у порядку, встановленому законодавством інших держав. Тоді положення ч. 1 ст. 13 доцільно було б виключити із Закону.

Зрозуміло, що реалізація особою права на полювання, відповідно до законодавства інших держав, може обумовлюватися досягненням нею більш раннього віку, ніж 18 років. Однак, у нормативно-правових актах України прив'язка до цього віку є логічною і додатково пояснюється тим, що саме з 18-ти років особа набуває повної дієздатності згідно із законодавством нашої держави (за загальним правилом). Тому, по-перше, було б абсолютно несправедливо обмежити тільки громадян України таким віковим цензом, тим більше, враховуючи наявність особливостей здійснення полювання іноземцями в інших країнах, які поширюються, в тому числі, і на українців. Наприклад, відповідно до законодавства Словаччини, для іноземних мисливців існує окремий мисливський квиток, який видається на період полювання – на день, тиждень, місяць, рік. Загальна вартість полювання для іноземців значно дорожча і включає в себе вартість дозволу на полювання, обов'язкового страхування, умов проживання, кількості днів, виду полювання (організаційних особливостей), кількості осіб, виду мисливського звіра та його трофейних характеристик тощо [17, с. 31]. По-друге, відповідно до Додатку V Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [179], полювання обмежується відповідно до законодавства України.

Як інформує Державне агентство лісових ресурсів України, в Україні зареєстровано біля 620 тисяч мисливців, або 1,4 % до населення країни [60]. За даними Української асоціації власників зброї, спираючись на інформацію, яка отримана з повідомлень профільного відомства та приватних джерел, можна тільки приблизно поррахувати, що офіційно зареєстрованих мисливців в Україні приблизно 800 тис. (це ті, які займаються полюванням); тих хто не полює, але має мисливську зброю – ще

800 тис. [180]. Для порівняння у Польщі кількість мисливців становить понад 100 тис. (0,26 % населення), у Словаччині – до 50 тис. (0,9 %), в Угорщині – 50 тис. (0,5 %) [17, с. 16]. Станом на 2014 р. у Німеччині було зареєстровано 369,3 тис. мисливців, що є одним із найнижчих показників у Європі за відношенням до чисельності населення [17, с. 50]. Щодо Івано-Франківської області, то, згідно з даними Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства, на даний час у нашій області зареєстровано понад 13 тисяч мисливців, які отримали державне посвідчення мисливця [61].

Отже, до основних суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів належать: 1) користувачі мисливських угідь; 2) власники та/або користувачі земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя; 3) органи державного управління в галузі мисливського господарства; 4) мисливці.

Крім основних суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів доцільно виділити також додаткові суб'єкти відповідних правовідносин. До них належать: 1) фізичні та юридичні особи, які виступають однією зі сторін за договорами щодо продукції полювання та мисливських трофеїв; 2) фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які займаються мисливським собаківництвом (оскільки, відповідну діяльність можуть здійснювати і користувачі мисливських угідь у процесі ведення мисливського господарства та інші особи, для яких мисливське собаківництво є єдиним видом діяльності). Однак, ці особи є суб'єктами даних правовідносин тільки в разі використання мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини при підготовці до полювання, випробувань та змагань, а також у процесі проведення випробувань та змагань собак мисливських порід; 3) фізичні особи, які використовують мисливські природні ресурси в порядку загального використання та фізичні, юридичні особи, які використовують їх у порядку спеціального використання при так званих вторинних видах використання; 4) громадські організації мисливців, у які згідно зі ст. 11 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» громадяни можуть добровільно об'єднуватися з метою задоволення своїх законних інтересів у здійсненні полювання, сприяння веденню мисливського господарства, розвитку мисливського собаківництва; 5) громадські інспектори з охорони довкілля та громадські мисливські інспектори, які здійснюють громадський контроль за полюванням відповідно до ст. 38 цього ж Закону.

Дослідивши поняття правовідносин використання мисливських природних ресурсів, їх суб'єктний склад, наступним доцільним кроком буде аналіз змісту відповідних правовідносин, який складають суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки.

Права та обов'язки користувачів мисливських угідь закріплені в ст. 30 Закону України «Про мисливське господарство та полювання». Однак, користувачі мисливських угідь наділені значно ширшим колом прав та обов'язків, що підтверджується ч. 3 ст. 30 цього ж Закону, відповідно до якої користувачі мисливських угідь можуть мати й інші, передбачені законом, права та обов'язки щодо використання мисливських тварин та користування мисливськими угіддями.

В. В. Овдієнко з цього приводу зазначає, що деталізація означених прав та обов'язків для окремих користувачів мисливських угідь відбувається шляхом укладання договору про умови ведення мисливського господарства [59, с. 92]. На противагу цьому, Н. Р. Кобецька підкреслює, що договори про умови ведення мисливського господарства, які укладаються сьогодні, повністю відтворюють положення Типового договору, який є недосконалим, фактично не містить взаємних зобов'язань сторін, не забезпечує можливості врахування і гарантування інтересів користувачів мисливських угідь, не деталізує умови та порядок ведення мисливського господарства, зобов'язання користувачів мисливських угідь та форми відповідальності за порушення цих зобов'язань [130, с. 199]. Предметніше договір про умови ведення мисливського господарства розглядається у підрозділі 2.3 монографії. Однак, крім договору і положень інших нормативно-правових актів, які регулюють відповідну сферу відносин, права та обов'язки користувачів мисливських угідь першочергово деталізуються в інших статтях Закону України «Про мисливське господарство та полювання».

Відповідно до цього Закону, користувачі мисливських угідь мають право: 1) користуватися державним мисливським фондом у межах мисливських угідь (п. 1 ч. 1 ст. 30); 2) використовувати мисливських тварин та користуватися мисливськими угіддями в установленому порядку (п. 2, п. 8 ч. 1 ст. 30, ч. 4 ст. 22); 3) розпоряджатися мисливськими тваринами та продукцією полювання, добутими або набутими в інший спосіб у законному порядку, і доходами від їх реалізації (п. 3 ч. 1 ст. 30, ч. 2 – ч. 5 ст. 35), а також доходами від реалізації мисливцям ліцензій та відстрільних карток на добування мисливських тварин, продукції полювання (у тому числі – живих мисливських тварин), надання послуг, іншими надходженнями від ведення мисливського господарства (ч. 1 ст. 36); 4) організувати полювання для мисливців, у тому числі – шляхом укладення відповідних договорів з ними або з юридичними особами, що представляють їхні інтереси, зокрема іноземними, надавати повний комплекс послуг, пов'язаних із здійсненням полювання, включаючи проживання, харчування, пересування мисливців та осіб, які їх супроводжують (п. 4 ч. 1 ст. 30); 5) для потреб мисливського господарства у встановленому по-

рядку за згодою власників або користувачів земельних ділянок будувати на мисливських угіддях необхідні будівлі та біотехнічні споруди, вирощувати кормові культури, створювати захисні насадження, проводити штучне обводнення, здійснювати інші заходи, пов'язані з веденням мисливського господарства, які не суперечать законодавству та інтересам власників, або користувачів земельних ділянок (ч. 5 ст. 21), та отримувати відшкодування вартості будівель, споруд та іншого нерухомого майна, яке належить їм на праві власності, у разі переходу права користування мисливськими угіддями від них до інших користувачів (п. 5 ч. 1 ст. 30); 6) регулювати чисельність диких тварин, проводити відстріл та відлов бродячих котів і собак, вживати невідкладні заходи длявилучення та ізоляції тварин, що мають ознаки хвороб, небезпечних для життя та здоров'я людей (п. 7 ч. 1 ст. 30, ч. 1 ст. 32, ч. 2 ст. 33) та безоплатно забезпечувати мисливців, які добувають тварин, зазначених у ч. 2 ст. 33, набоями та іншим необхідним спорядженням (ч. 3 ст. 33); 7) на гарантії і захист своїх прав (ст. 31); 8) на відшкодування збитків від порушників правил полювання за добути незаконним шляхом тварини (п. 6 ч. 1 ст. 30), збитків, заподіяних власниками собак, які допустили їх у мисливські угіддя без нагляду (ч. 4 ст. 34), збитків, завданих суб'єктами праввідносин використання мисливських природних ресурсів та іншими особами.

Згідно з положеннями Закону користувачі мисливських угідь зобов'язані: 1) користуватися мисливськими угіддями та вести мисливське господарство на підставі відповідно оформлених документів у встановленому цим Законом порядку (ч. 2 – ч. 3, ч. 6 ст. 21); 2) вносити плату за користування мисливськими угіддями (ст. 24); 3) сплачувати збір за використання мисливських тварин як природного ресурсу загальнодержавного значення (ст. 25); 4) додержуватися встановлених правил, норм, лімітів і строків добування мисливських тварин (п. 1 ч. 2 ст. 30, ч. 6 – ч. 7 ст. 17, ч. 2 ст. 19); 5) виконувати біотехнічні та інші комплексні заходи, виділяти земельні ділянки для охорони і відтворення мисливських тварин, збереження і поліпшення середовища їх перебування, щорічно вкладати кошти на їх охорону і відтворення, визначати пропускну спроможність мисливських угідь та забезпечувати їх упорядкування, не допускати до полювання мисливців у кількості, що перевищує пропускну спроможність мисливських угідь (п. 2, п. 10 – п. 11 ч. 2 ст. 30); 6) раціонально використовувати державний мисливський фонд, не допускати погіршення екологічного стану мисливських угідь (п. 3 ч. 2 ст. 30); 7) проводити первинний облік чисельності і добування мисливських тварин, вивчати їх стан та характеристики угідь і в установленому порядку подавати цю інформацію органам, які здійснюють державний облік чисельності тварин та облік їх добування, ведення державного кадастру і моніторингу тваринного сві-

ту (п. 4 ч. 2 ст. 30); 8) негайно інформувати обласні, Київську, Севастопольську міські державні адміністрації, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах ветеринарної медицини, санітарного та епідемічного благополуччя населення, ветеринарні, санітарно-епідеміологічні служби про виявлення випадків захворювань тварин, погіршення стану середовища їх перебування, виникнення загрози знищення та загибелі тварин, здійснювати комплексні заходи щодо профілактики і боротьби із захворюваннями (п. 5 ч. 2 ст. 30); 9) обладнати згідно з ветеринарно-санітарними вимогами майданчики для оброблення відстріляної на полюванні дичини та забезпечити проведення посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ветеринарної медицини, ветеринарно-санітарної експертизи дичини, призначеної для використання у харчових цілях (п. 6 ч. 2 ст. 30); 10) здійснювати охорону державного мисливського фонду, створювати єгерську службу (п. 7 ч. 2 ст. 30, ст. 29); 11) додержуватися режиму охорони тварин, занесених до Червоної книги України і включених до переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні на території Автономної Республіки Крим та областей, у межах наданих у користування мисливських угідь (п. 8 ч. 2 ст. 30); 12) не допускати самовільного переселення або акліматизації тварин (п. 9 ч. 2 ст. 30); 13) здійснювати заходи щодо виконання загальнодержавних і місцевих екологічних програм з питань охорони тваринного світу (п. 12 ч. 2 ст. 30); 14) самостійно припиняти використання мисливських тварин у разі погіршення їх стану та умов існування, зниження відтворювальної здатності та виникнення загрози знищення тварин, негайно вживати заходів до усунення негативних факторів впливу на тварин і середовище їх перебування (п. 13 ч. 2 ст. 30); 15) безперешкодно допускати до перевірки стану мисливських угідь, усіх об'єктів, де утримуються, перероблюються та реалізуються мисливські тварини, посадових осіб, уповноважених здійснювати державний контроль у галузі мисливського господарства та полювання, своєчасно виконувати їх законні вимоги (п. 14 ч. 2 ст. 30); 16) виділяти для натаскування, наганяння, вимуштрування, польових випробувань і змагань мисливських собак окремі ділянки за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, у строки, які встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства (ч. 1 ст. 34); 17) реєструвати мисливські трофеї, одержані від добутих копитних тварин, з оформленням відповідного трофейного листа із зазначенням у ньому місця, часу їх добування, оцінки трофейної

якості, номера ліцензії, за якою вони добуті (ч. 7 ст. 35); 18) не порушувати права суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів та інших осіб і відшкодовувати завдані їм збитки, нести відповідальність за порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання і відшкодовувати збитки, завдані унаслідок його порушення (ст. 42 – ст. 43); 19) забезпечувати фізичним особам безперешкодний і безоплатний доступ до мисливських угідь для реалізації ними права загального природокористування, здійснювати заходи, спрямовані на забезпечення їх безпеки під час перебування в межах мисливських угідь.

Щодо останнього обов'язку користувачів мисливських угідь, виділеного нами, важливо зазначити, що на разі він в українському законодавстві не передбачений. Натомість, нормативно-правовими актами гарантується безперешкодний і безоплатний доступ громадян до інших природних об'єктів для загального природокористування ними, наприклад, ВК України (ч. 13 ст. 88), Примірним договором довгострокового тимчасового користування лісами (п. 20, п. 23) [181]. Зважаючи на прикрі реалії сьогодення та в цілому негативні тенденції у правовідносинах користування природними об'єктами в Україні, за яких останні фактично «привласнюються» недобросовісними користувачами, вважаємо за доцільне закріпити у ч. 2 ст. 30 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» обов'язок користувачів мисливських угідь забезпечувати фізичним особам безперешкодний і безоплатний доступ до мисливських угідь для реалізації ними права на використання мисливських природних ресурсів у загальному порядку. З урахуванням, що перебування в межах мисливських угідь є небезпечним для здоров'я і життя людей як в «тихий» сезон у зв'язку із знаходженням там мисливських тварин, які є джерелом підвищеної небезпеки, так в сезон полювання, то доречним також є покладення на користувачів мисливських угідь обов'язку здійснювати заходи, спрямовані на забезпечення безпеки фізичних осіб під час перебування їх у межах мисливських угідь (зокрема, шляхом розміщення в межах останніх інформаційних стендів, вказівників, правил поведження тощо).

Варто зазначити, що в процесі реалізації суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків у користувачів мисливських угідь можуть виникати певні труднощі. Так, як показує практика, іноді існують проблеми з реалізацією права, визначеного у ч. 4 ст. 22 Закону (переважне право на користування мисливськими угіддями), у зв'язку з тим, що ні законодавством, ні договорами не передбачається, коли саме користувач повинен заявити про продовження строку користування мисливськими угіддями [182].

Власники та/або користувачі земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя, відповідно до Закону України «Про мисливське гос-

подарство та полювання» мають право: 1) погоджувати подання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, за яким приймається рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад про надання мисливських угідь у користування (ч. 1 ст. 22); 2) надавати згоду користувачам мисливських угідь будувати на мисливських угіддях необхідні будівлі та біотехнічні споруди, вирощувати кормові культури, створювати захисні насадження, проводити штучне обводнення для потреб мисливства, здійснювати інші заходи, пов'язані з веденням мисливського господарства, які не суперечать законодавству та їх інтересам (ч. 5 ст. 21); 3) переважне право на користування мисливськими угіддями (ч. 4 ст. 22); 4) на плату за користування мисливськими угіддями (ч. 2 ст. 24); 5) на відшкодування збитків, завданих суб'єктами правовідносин використання мисливських природних ресурсів та іншими особами.

Цікавою є практика щодо права, визначеного у ч. 4 ст. 22 Закону. Наприклад, відомий випадок, коли власник земельних ділянок звернувся до суду з вимогою визнати право чинного користувача користуватися мисливськими угіддями протиправним та незаконним, натомість – визнати таке право за ним. Позов мотивований тим, що позивач є власником та належним землекористувачем земельних ділянок загальною площею 6841,27 га. Він, як землекористувач, відповідно до законодавства та Статуту, сам має право користування мисливськими угіддями, розташованими на його землях, але не може скористатись цим правом через протиправну наявність такого права у відповідача. У відзиві на позов відповідач позовні вимоги вважав необґрунтованими та безпідставними, посиляючись на те, що право користування мисливськими угіддями на момент прийняття рішення обласної ради про надання мисливських угідь у користування було погоджено з попередніми землекористувачами. За результатами розгляду справи рішення господарського суду Миколаївської області від 12 жовтня 2010 року у справі № 12/124/10 залишено без змін, а апеляційну скаргу позивача – без задоволення [183].

Ще однією проблемою є забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної власникам (користувачам) земельних ділянок дикими мисливськими тваринами, які нищать посіви, городи, кущі й дерева. У розпорядженні Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2009 р. № 1472-р було зобов'язано Міністерство аграрної політики з метою відшкодування збитків, завданих мисливськими тваринами агропромислового комплексу та особистим селянським господарствам розробити рекомендації щодо укладення договорів страхування сільськогосподарських посівів від збитків, завданих мисливськими тваринами. Однак, зроблено це так і не було [130,

с. 201]. Через відсутність механізму відшкодування збитків органи виконавчої влади практично усунуті від врегулювання конфліктів, пов'язаних із завданням збитків мисливськими тваринами, і не мають права втручатися в цей процес. Здебільшого ж органи виконавчої влади, розглядаючи звернення громадян, фактично усуваються від вирішення такого роду конфліктів. Так, наприклад, у 2011 р. Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства на звернення громадянки N щодо заповідання їй дикими кабанамі збитків, надало відповідь, що користувачі мисливських угідь, на території яких заповідані збитки, не зобов'язані їх відшкодувати. При тому, що відповідно до положення, яке розробило саме ж управління про надання мисливських угідь на конкурентних засадах, на користувачів мисливських угідь накладаються додаткові зобов'язання при веденні ними мисливського господарства. Зокрема, пункт б «Положення про попередній вибір претендентів для надання мисливських угідь на конкурентних засадах» (затверджений першим заступником голови Івано-Франківської облдержадміністрації 9 серпня 2011 року) зобов'язує претендента на отримання мисливських угідь у користування відшкодувати збитки, завдані дикими тваринами сільському і лісовому господарству. В інший спосіб це питання вирішується у Львівській області, де обласне управління лісового та мисливського господарства вказало користувачам мисливських угідь на часті випадки потрав сільськогосподарських посівів у зв'язку зі зростанням чисельності мисливської фауни в області. На виконання ст. 27 і ст. 30 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» і зобов'язань, обумовлених договором «Про умови ведення мисливського господарства», Львівське обласне управління лісового та мисливського господарства зобов'язало користувачів мисливських угідь області: постійно здійснювати біотехнічні заходи, спрямовані на збереження і збільшення ємкості мисливських угідь, покращення кормових, захисних і гніздових умов та зростання чисельності і продуктивності популяцій мисливської фауни; збільшити площі кормових полів (в тому числі, весняною сівбою ярих культур) та реміз шляхом посадки в мисливських угіддях плодово-ягідних чагарників [31, с. 31–32, с. 45].

До прикладу, у Польщі такі збитки відшкодовує орендатор. Не відшкодовує, якщо землевласник не дотримується агротехніки, не захистив ділянку від диких тварин, якщо шкода не перевищує вартості 1 цт жита. У Словаччині – також орендатор, якщо він господарює з порушенням вимог законодавства. Не відшкодовує, якщо землевласник господарює з порушенням вимог законодавства. В Угорщині – орендатор за потрави копитними. Відшкодування йде власнику землі. Відшкодовується, якщо збитки – більше 5 % вартості врожаю [17, с. 17–18].

Водночас, власники та/або користувачі земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя, зобов'язані: 1) укладати з користувачами мисливських угідь відповідні договори, які регулюють відносини між ними (ч. 6 ст. 21); 2) виконувати умови таких договорів; 3) не порушувати прав суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів та інших осіб і відшкодовувати завдані їм збитки, нести відповідальність за порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання і відшкодовувати збитки, завдані унаслідок його порушення (ст. 42 – ст. 43).

Також варто відзначити, що В. В. Овдієнко відносить здійснення погодження надання в користування мисливських угідь до обов'язків власників та користувачів відповідних земельних ділянок [59, с. 111]. З цього ж приводу Н. Р. Кобецька зазначає, що 2012 року до Верховної Ради України було подано законопроект «Про внесення змін до статті 22 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», яким передбачалося вилучити право погодження власників та користувачів земельних ділянок, на яких розташовані мисливські угіддя, і закріпити їх обов'язок надавати можливість займатися мисливством користувачам мисливських угідь, які набули таке право відповідно до норм закону. Про надання в користування на їх території мисливських угідь територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань лісового і мисливського господарства повинні були повідомити власників та користувачів. Проте Головне управління Верховної Ради, яке провело юридичний аналіз законопроекту, вказало, що він підлягає відхиленню як такий, що не узгоджується з положеннями щодо реалізації права власності, передбаченими Конституцією України та Цивільним кодексом України. Зміни внесені не були [130, с. 202]. Водночас, слід взяти до уваги п. д.) ч. 2 ст. 111 ЗК України, згідно з яким одним з видів обмежень у використанні земель, які можуть бути встановлені законом, прийнятими відповідно до нього нормативно-правовими актами, договором, рішенням суду є умови надавати право полювання на своїй земельній ділянці в установленій час і в установленому порядку.

На думку Н. Р. Кобецької, врахування інтересів землевласників чи землекористувачів, чий земельні ділянки використовуються для потреб мисливського господарства, здійснення полювання, є об'єктивною вимогою захисту і реалізації права власності чи інших речових прав на землю. Їх інтереси та діяльність, пов'язана з користуванням земельними ділянками, може входити в суперечність зі здійсненням полювання. Так, орендар земельної ділянки звернувся в суд з позовом про усунення перешкод у користуванні земельними ділянками, а саме, про заборону здійснення полювання на орендованих ним земельних ділянках, які є мисливськими

угіддями та передані в користування відповідачу – користувачу мисливських угідь. На його переконання, перебування на земельних ділянках, що використовуються для ведення рибного господарства і вирощування сільськогосподарської продукції, сторонніх озброєних осіб становить небезпеку для працівників. Орендар відмовився від підписання договору з користувачем мисливських угідь, оскільки наполягав на забороні ведення мисливського господарства та полювання взагалі. Судові інстанції (перша та апеляційна), не виявивши підтверджень порушень ведення мисливського господарства та здійснення полювання на наданих відповідно до Закону мисливських угіддях, відмовили в задоволенні позовних вимог [130, с. 201].

Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства неодноразово звертало увагу органів державної влади на проблеми з погодженням надання мисливських угідь у користування з кожним власником/користувачем земельної ділянки. Адже лише в області їх нараховується більше 200 тис. Особливого загострення зазнають такого роду конфлікти, коли мисливські угіддя знаходяться на території ставків. У цьому плані показовим є конфлікт між Калуською районною організацією Українського товариства мисливців та рибалок як користувача мисливських угідь та ВАТ «Бабин-риба». Суть конфлікту полягала в тому, що ВАТ «Бабин-риба» перешкоджало проводити полювання на пернату дичину на своїх ставках. Справа остаточно була вирішена в суді. Відповідно до постанови Львівського апеляційного господарського суду від 16.01.2006 р. у справі № 18/148-9/241 увага зверталася на виконання вимоги ч. 6 ст. 21 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» про те, що відносини між користувачами мисливських земельних ділянок і користувачами мисливських угідь регулюються відповідними договорами, попри те, що мисливські угіддя надані у користування Калуській районній організації УТМР. Органи прокуратури теж постійно звертають увагу на те, що при вирішенні даного питання не виконуються в повній мірі вимоги статті 22 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», що передбачають погодження власника або користувача земельної ділянки при прийнятті рішення про надання у користування мисливських угідь. Прокуратура опротестовує рішення сільських рад, що не виконують цю вимогу закону, бо у деяких випадках власникам чи користувачам земельних ділянок взагалі не повідомляється про ведення на їхній землі мисливського господарства [31, с. 22].

Окремі науковці вважають, що система погодження робить організацію мисливського господарства доволі тривалою процедурою, особливо, якщо власників земельних ділянок дуже багато і дехто не дає згоди на використання для потреб ведення мисливського господарства. Таким

чином, утворюються господарства із розпорошеними земельними ділянками. Присутність у сучасному законодавстві цієї вимоги унеможлиблює ведення мисливського господарства з господарського та правового аспектів у частині проведення полювання. Порушення правил полювання входить у норму, оскільки при мозаїчному наданні в користування мисливських угідь стає неможливим прохід до цих угідь, а перебувати з вогнепальною зброєю поза мисливськими угіддями заборонено. Крім того, хаотичність площі мисливських угідь нівелює можливість раціонального ведення мисливського господарства у частині розведення дичини, так як вона буде часто змінювати своє місце перебування на малій території, і, таким чином, нівелюється вкладання матеріальних ресурсів і коштів на розведення дичини. Варто зауважити, що існуючий порядок продиктований нормами права на власність. Однак, останнім часом на основі положень Європейської конвенції з прав людини Європейський суд із прав людини у багатьох випадках вирішував, що дрібним землевласникам за певних обставин доведеться змиритись із обов'язковим об'єднанням їх у мисливські угіддя колективної форми власності задля створення цілісної території угіддя [26, с. 21].

Ми погоджуємося з думкою щодо існуючих проблем ведення мисливського господарства, пов'язаних із «мозаїчністю» площ мисливських угідь. Особливо враховуючи, що, як ми попередньо з'ясували, не належать до мисливських тварин ссавці та птахи, які перебувають за межами мисливських угідь (в більшості випадків тварини можуть вільно покидати межі мисливських угідь та повертатися в них, тому, коли тварини знаходяться за їх межами, вони не належать до мисливських тварин, адже не можуть бути об'єктами полювання). Та все ж вважаємо, що погодження подання, за яким приймається рішення про надання мисливських угідь у користування є правом власників та/або користувачів земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя. Тобто, якщо надання мисливських угідь в користування порушує інтереси власників та користувачів відповідних земельних ділянок, чи створює загрозу їх інтересам, вони вправі не погоджувати відповідне подання і, як наслідок, мисливські угіддя не будуть надані в користування. Водночас, для уникнення зловживань з боку цих суб'єктів і для стимулювання їх до погодження надання в користування мисливських угідь доцільно було б реалізовувати на практиці положення ст. 24 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» (Плата за користування мисливськими угіддями), яка набрала чинності з 1 січня 2015 року. Проте, досі ні власники, ні користувачі земельних ділянок плати за користування мисливськими угіддями не отримують, оскільки нормативно-правовий акт, який би запустив дію відповідного механізму, на сьогодні відсутній. Отже, зараз особливо актуальною є роз-

робка та затвердження Методики розрахунку розміру плати за користування земельними ділянками, на яких знаходяться надані в користування мисливські угіддя (як при оренді земель, водних об'єктів), а також обумовлення її та порядку її сплати безпосередньо в договорі, який регулює відносини між власниками та/або користувачами земельних ділянок і користувачами мисливських угідь.

О. Р. Проців, для мотивації землевласників/користувачів земельних ділянок до відповідних погоджень, пропонує внести зміни до Закону України «Про мисливське господарство та полювання»: передбачити погодження надання земельних ділянок у користування під мисливські угіддя виключно з місцевими територіальними громадами (сільські, селищні, міські ради) із встановленням оплати на конкурентних засадах (тендер, аукціон, електронні торги) [31, с. 47].

До цього часу практика показує, що через відсутність налагодженої процедури отримання плати за користування мисливськими угіддями, така оплата отримується тільки в межах плати за спеціальні дозволи на спеціальне використання об'єктів тваринного світу [58, с. 196–197]. Визначення та здійснення оплати за обмежене користування земельними ділянками, встановленої договором, стало б матеріальним стимулом та гарантією забезпечення інтересів приватних землевласників та мотивувало б їх бути більш поступливими в питанні погодження надання в користування для потреб мисливського господарства належних їм земельних ділянок [130, с. 204].

Вирішуючи окреслену проблему доречно було б врахувати досвід європейських держав з відповідних питань. Так, у Польщі розмір орендної плати встановлюється в залежності від категорії мисливських угідь, але не може перевищувати вартості (у еквіваленті) 100 кг жита за 1 га. Орендна плата перераховується відповідному лісництву – за державні ліси, гмінам – за решту площі. У законі Словаччини встановлені ставки орендної плати за користування угіддями – 1 євро/га в рік. Так, у лісовій області розведення оленів по 1-й групі (бонітету) за оленя плямистого платиться 1 євро. Якщо в угіддях перебувають і інші види, йде доплата: кабан – 0,41 євро/га, олень благородний – 0,20 євро/га, лань – 0,25 євро/га, муфлон – 0,25 євро/га. Груп (бонітетів) є п'ять. По 1-й ставка становить 2,11 євро/га. По 5-й групі – 0,32 євро/га. Для дрібної дичини (зайці, фазани, гуси, качки, ін.) по 1-му бонітету ставка 0,70 євро/га. Для п'ятої групи ставка 0,23 євро/га. Орендну плату отримує власник земельної ділянки. В Угорщині розмір орендної плати встановлюється з урахуванням складу мисливських тварин і способу експлуатації території. Орендна плата перераховується власнику земельної ділянки [17, с. 17–18]. Ціна орендної плати за користування мисливськими угіддями в Німеччині залежить від ба-

гатьох факторів (місця розташування, лісистості, попиту на продукцію, кількості мисливських тварин) і коливається в межах від 1 до 150 євро за 1 га. У середньому в Німеччині орендар платить близько 7000 євро на рік [17, с. 50]. Плата за використання державних мисливських угідь в Естонії не справляється, а в Латвії, навпаки – передбачена лише за використання державних земель, які передані користувачам для ведення мисливського господарства та полювання [17, с. 52].

Права та обов'язки органів державного управління в галузі мисливського господарства, на нашу думку, можна розкрити через повноваження відповідних органів. Адже, відповідно до Юридичної енциклопедії за ред. Ю. С. Шемшученка, під ними розуміють сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [184, с. 590].

Так, повноваження органів загальної компетенції визначені Законом України «Про мисливське господарство та полювання» (ст. 5, ст. 7 – ст. 10, ст. 37). Що ж стосується повноважень органів спеціальної компетенції у сфері державного управління в галузі ведення мисливського господарства, то для Міністерства екології та природних ресурсів України вони відображені у цьому ж Законі (ст. 37) і Положенні про Міністерство екології та природних ресурсів України [185] (п. 1 – п. 8), для Міністерства аграрної політики та продовольства України – у Законі (ст. 6) і Положенні про Міністерство аграрної політики та продовольства України [186] (п. 1 – п. 8), для Державного агентства лісових ресурсів України – у Законі (ст. 6-1, ст. 37) і Положенні про Державне агентство лісових ресурсів України [187] (п. 1 – п. 9), для Державної лісової охорони – у Положенні про Державну лісову охорону [188] (п. 1 – п. 7), для інших центральних органів виконавчої влади, які виконують одну або декілька природоохоронних функцій стосовно всіх природних об'єктів відповідно до їх повноважень – в першу чергу у положеннях про ці органи.

Чіткий перелік прав та обов'язків мисливців у Законі України «Про мисливське господарство та полювання» відсутній. Проте їх можна виділити, проаналізувавши окремі статті цього Закону та інші нормативно-правові акти. Отже, до прав мисливців належать: 1) право на здійснення полювання (ч. 1 ст. 12, ч. 1 ст. 13); 2) право власності на деяку продукцію полювання, добуту ними під час полювання (у тому числі на мисливські трофеї) (ч. 1, ч. 7 ст. 35); 3) переважне право на придбання продукції полювання, добутої ними під час полювання, якщо на неї не виникає право власності у порядку, визначеному ч. 1 ст. 35 Закону (ч. 2 ст. 35); 4) право на так звану «частку мисливця» в разі реалізації м'яса копитних тварин, добутих ними під час полювання (ч. 3 ст. 35); 5) право об'єднуватися у

громадські організації мисливців (ст. 11); 6) право на належну якість послуг щодо здійснення полювання (тобто на належну організацію полювання), якщо вони є замовниками таких послуг; 7) право на оскарження рішень, дій та бездіяльності органів державного управління в галузі мисливського господарства, інших суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів; 8) право на відшкодування збитків, завданих суб'єктами правовідносин використання мисливських природних ресурсів та іншими особами. Водночас, мисливці зобов'язані: 1) під час здійснення полювання, транспортування або перенесення продукції полювання мати документи, що засвідчують право на полювання (ч. 2 ст. 14); 2) пред'являти документи, що засвідчують право на полювання на вимогу осіб, уповноважених здійснювати контроль у галузі мисливського господарства та полювання (ч. 2 ст. 14); 3) дотримуватися правил проведення полювань (р. I–II Положення про правила проведення полювань, поведження зі зброєю та порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин); 4) дотримуватися правил поведження зі зброєю (р. III цього ж Положення, п. 12 Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів визначає, в тому числі, і порядок отримання дозволу на користування вогнепальною мисливською зброєю); 5) дотримуватися строків полювання (ст. 19); 6) дотримуватися заборон щодо здійснення полювання (ст. 20); 7) здавати користувачам мисливських угідь шкури, м'ясо, роги та ікла копитних тварин, добутих у процесі полювання, а також відловлені живі тварини та реєструвати мисливські трофеї, одержані від добутих копитних тварин (ч. 2, ч. 7 ст. 35); 8) не порушувати права суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів та інших осіб і відшкодувати завдані їм збитки, нести відповідальність за порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання і відшкодувати збитки, завдані унаслідок його порушення (ст. 42 – ст. 43); 9) виконувати інші обов'язки, наприклад, дотримуватися наказів користувачів мисливських угідь щодо здійснення полювання та в процесі його здійснення тощо.

На нашу думку, сьогодні актуальним та важливим для розвитку мисливського господарства України є запровадження інституту страхування мисливців та їх відповідальності, який є обов'язковим і достатньо розвинутим у країнах Європейського Союзу (зокрема, у Польщі [17, с. 27], Словаччині [17, с. 31], Угорщині [17, с. 32], Швеції, Фінляндії [17, с. 51]).

Щодо прав та обов'язків додаткових суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів потрібно зазначити, що вони:

1) для фізичних та юридичних осіб, які виступають однією зі сторін за договорами щодо продукції полювання та мисливських трофеїв деталізуються безпосередньо у відповідних договорах (водночас, на них поширюються права та обов'язки, які містяться в положеннях Цивільного кодексу України [189] (далі – ЦК України) про зобов'язання (Книга п'ята), зокрема договірні);

2) для фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, які займаються мисливським собаківництвом закріплені в нормах Закону України «Про мисливське господарство та полювання» (ч. 1 ст. 34, ст. 42 – ст. 43) та конкретизуються в Положенні про мисливське собаківництво в Україні (п. 3, п. 7), локальних нормативно-правових актах у галузі мисливського господарства, зокрема, Всеукраїнської громадської організації «Кінологічна Спілка України», Всеукраїнської громадської організації «Федерація мисливського собаківництва України» тощо;

3) для фізичних осіб, які використовують мисливські природні ресурси в порядку загального використання та фізичних, юридичних осіб, які використовують їх у порядку спеціального використання при так званих вторинних видах використання відображаються, в основному, у Законі України «Про тваринний світ» (р. III, р. VII), Законі України «Про мисливське господарство та полювання» (ст. 42 – ст. 43);

4) для громадських організацій мисливців визначаються Законом України «Про громадські об'єднання» [190] (р. III) та, безпосередньо, статутами цих організацій;

5) для громадських інспекторів з охорони довкілля та громадських мисливських інспекторів регламентуються Законом України «Про мисливське господарство та полювання» (ст. 38, ч. 2 – ч. 3 ст. 39, ст. 42 – ст. 43), Положенням про громадських інспекторів з охорони довкілля [191] (п. 5 – п. 6), Положенням про громадських мисливських інспекторів [192] (п. 3).

2.3 Підстави та порядок набуття і припинення права використання мисливських природних ресурсів

Підставами виникнення, зміни і припинення будь-яких правовідносин є юридичні факти, тобто конкретні життєві обставини, на основі яких вони виникають, змінюються чи припиняються. Традиційно юридичні факти поділяються за ознаками залежності від волі суб'єктів на події та дії. До подій належать обставини, перебіг яких не залежить від волі люди-

ни. Дії відбуваються за волею суб'єктів – фізичних і юридичних осіб [163, с. 163–164]. Підставами виникнення відносин природокористування є відповідні юридичні факти. Для загального природокористування таким юридичним фактом є волевиявлення суб'єкта на основі чинної правової норми, яка передбачає і дозволяє здійснювати таке користування. Для спеціального природокористування потрібен певний юридичний склад (при цьому для кожного окремого виду він має свою специфіку), який у загальному охоплює: волевиявлення суб'єкта (як правило, це подання письмового клопотання); отримання дозволу на спеціальне використання; прийняття рішення про передачу у користування конкретної частини природного об'єкта або укладення договору оренди; відведення частини цього об'єкта в натурі; при потребі отримання інших документів, зокрема погоджень з відповідними державними органами [69, с. 74–75].

Залежно від виду використовуваного природного ресурсу підставами виникнення права спеціального користування служать різні юридичні факти: рішення компетентного державного органу; договір оренди, концесії, безоплатного користування, протокол про результати торгів; отримання спеціального дозволу (ліцензії); отримання інших дозвільних документів; відведення ділянки природного об'єкта на місцевості; державна реєстрація та облік [193, с. 280]. В. М. Комарницький, оцінюючи спеціальні дозволи на право спеціального природокористування, констатує, що за всієї своєї важливості вони самі по собі не оформлюють відповідного права. Наприклад: для отримання права спеціального лісокористування (права заготівлі деревини тощо), а також для більшості видів спеціального використання надр, слід попередньо отримати в користування земельну ділянку, належним чином оформивши таке надання (державний акт, договір тощо); актом про надання гірничого відводу засвідчується право на користування надрами; для здійснення права полювання необхідно попередньо отримати правовий статус мисливця (мати мисливський квиток) тощо [194, с. 135]. Тобто, часто підставою виникнення відносин природокористування, в тому числі правовідносин використання мисливських природних ресурсів, користування мисливськими угіддями, є юридичний склад.

У підрозділі 2.1 монографії ми з'ясували, що однією з особливостей використання мисливських природних ресурсів є здійснення його в процесі ведення мисливського господарства та обмеження в просторі межами мисливських угідь (за винятком використання продукції полювання та мисливських трофеїв), а у підрозділі 1.1 визначили, що територіальним базисом ведення мисливського господарства є саме мисливські угіддя. Тому, важливим є розгляд підстав та порядку надання в користування мисливських угідь, умов користування та підстав припинення користування ними. До користування мисливськими угіддями належить діяльність

користувачів мисливських угідь з використання корисних властивостей ділянок земної поверхні (земельних, лісових ділянок разом з водними об'єктами, що знаходяться на них), які є середовищем перебування мисливських природних ресурсів у процесі ведення мисливського господарства, яка здійснюється на основі юридичних фактів, визначених Законом України «Про мисливське господарство та полювання». Водночас, користування мисливськими угіддями не належить до видів використання мисливських природних ресурсів. Надання в користування мисливських угідь є лише передумовою для здійснення усіх видів їх використання, а надані в користування мисливські угіддя – територіальною основою для цього. Відповідно, дослідження потребує також дозвільна документація на здійснення використання мисливських природних ресурсів.

Згідно з ч. 2 ст. 21 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», не допускається користування мисливськими тваринами та ведення мисливського господарства без оформлення відповідних документів у встановленому цим Законом порядку. Водночас, Закон не містить переліку таких документів. Проаналізувавши положення зазначеної статті та ст. 22 даного Закону, можна зробити висновок, що користування мисливськими угіддями здійснюється на основі: 1) рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад, яке приймається за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, погодженого з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, а також власниками або користувачами земельних ділянок (ч. 1 ст. 22); 2) договору про умови ведення мисливського господарства, який укладається між центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, і користувачами мисливських угідь (ч. 3 ст. 21); 3) договору, який регулює відносини між власниками або користувачами земельних ділянок і користувачами мисливських угідь (ч. 6 ст. 21). Як бачимо, справді підставою виникнення правовідносин користування мисливськими угіддями є юридичний склад. Однак, основним юридичним фактом і основною підставою виникнення відповідних правовідносин є дія, пов'язана з наданням у користування мисливських угідь, тобто відповідне рішення компетентного органу (Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, Київської, Севастопольської міської ради). У свою чергу, вищезазвані договори є діями, пов'язаними з оформленням користування мисливськими угіддями.

Порядок надання мисливських угідь у користування, виходячи з норм ст. 21 і ст. 22 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», такий: 1) потенційний користувач мисливських угідь звертається-

ся до обласної ради (Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Київської, Севастопольської міських рад), на території якої знаходяться мисливські угіддя, які він бажає отримати в користування із відповідною заявою; 2) у свою чергу Державне агентство лісових ресурсів України подає до цієї ж ради подання щодо надання мисливських угідь у користування відповідному користувачу, попередньо погоджене з відповідною обласною державною адміністрацією (Радою міністрів Автономної Республіки Крим, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями), а також з власниками та/або користувачами земельних ділянок, на яких знаходяться ці мисливські угіддя (очевидно, що поданню Державного агентства лісових ресурсів України має передувати звернення до нього потенційного користувача мисливських угідь із відповідною заявою); 3) обласна рада (Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська, Севастопольська міські ради) приймає рішення про надання в користування мисливських угідь; 4) Державне агентство лісових ресурсів України і користувач мисливських угідь укладають договір про умови ведення мисливського господарства; 5) користувач мисливських угідь укладає договори оренди з власниками та/або користувачами земельних ділянок, на яких знаходяться ці мисливські угіддя [195, с. 111].

Однак, на практиці все значно складніше. По-перше, вказаних норм Закону недостатньо для належного регулювання порядку надання мисливських угідь у користування, а деякі з них є далеко не досконалими. Зокрема, про погодження з обласними державними адміністраціями (Радою міністрів Автономної Республіки Крим, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями), а також з власниками та/або користувачами земельних ділянок подання Державного агентства лісових ресурсів України. Власне, незрозуміло, яким чином та в якому порядку має відбуватися таке погодження. По-друге, як зазначає О. Р. Проців, рішення про надання в користування мисливських угідь не належить до переліку документів дозвільного характеру, що видаються відповідно до законодавства про дозвільну систему у сфері господарської діяльності. Це одна з причин серйозних зловживань при наданні в користування мисливських угідь, проходженні процедури визначення місцезнаходження, площі мисливських угідь, особливо у випадках наявності кількох претендентів [196, с. 4]. По-третє, часто обласні ради приймають рішення, якими затверджують перелік документів, необхідних для розгляду питання про надання мисливських угідь у користування. І, здається, що це мало б вирішувати проблеми і неясності у відповідній процедурі. Проте, як показує практика, переліки таких документів різняться, містять неточності, невідповідності Закону України «Про мисливське господарство та полювання», є бюрократичними, і, навпаки, тільки спричиняють плутанину в порядку надання

мисливських угідь у користування. Наприклад, на офіційному сайті Миколаївського обласного управління лісового та мисливського господарства серед переліку відповідних документів знаходимо договір із власниками або користувачами земельних ділянок, на яких розташовані відповідні мисливські угіддя, із зазначенням умов експлуатації цих земельних ділянок під мисливські угіддя [197]. Тоді, як згідно з положеннями Закону, такий договір укладається уже після прийняття рішення про надання у користування мисливських угідь, а до цього з власниками та/або користувачами земельних ділянок мають тільки погодити подання Державного агентства лісових ресурсів України. Незрозумілою є і необхідність рішення сільської (селищної) ради про погодження надання мисливських угідь у випадках, коли земельні ділянки знаходяться у приватній власності [198]. І, по-четверте, найголовніше, – на практиці зустрічаються непоодинокі реальні випадки, коли рішення про надання мисливських угідь в користування приймаються в обхід згоди власників та/або користувачів земельних ділянок [199; 183; 200; 201].

Щодо договорів, то важливо наголосити: в цілому цей інститут екологічного права дозволяє більш ефективно регулювати суспільні відносини у сфері використання природних ресурсів, охорони довкілля та екологічної безпеки, забезпечувати реалізацію державної екологічної політики, прав та обов'язків суб'єктів екологічних правовідносин, а також встановленого законодавством екологічного правопорядку [202, с. 9]. Особливості договорів в екологічному праві знайшли своє відображення в наукових дослідженнях А. П. Гетьмана [203], Н. Р. Кобецької [130; 204], М. В. Краснової [205], В. В. Семків [204], А. К. Соколової [206] та інших вчених.

Перед тим, як з'ясувати сутність договору про умови ведення мисливського господарства, слід зазначити, що наказом Міністерства лісового господарства України від 12 грудня 1996 року № 153 затверджено його типову форму. В. В. Овдієнко влучно відзначає, що, незважаючи на суттєве значення договору про умови ведення мисливського господарства, тривалий час залишається незмінною його типова форма. Сама обставина, що цей наказ був виданий за декілька років до прийняття чинного Закону України «Про мисливське господарство та полювання», вказує на застарілість діючого Типового договору та його невідповідність сучасному мисливському законодавству. Тому, ми погоджуємося з позицією, що однією з актуальних проблем правового регулювання інституту мисливства є необхідність розробки та затвердження нового Типового договору про умови ведення мисливського господарства, який має відповідати вимогам чинних законів [59, с. 95].

Стосовно правової природи договору про умови ведення мисливського господарства науковці висловлюють різні думки. На думку Г. І. Зай-

чука, такий договір по-суті є договором щодо користування об'єктами тваринного світу [207, с. 15], а диких тварин, що входять до складу тваринного світу, пропонується розглядати як об'єкти оренди [208, с. 58]. О. В. Сакаль, О. О. Томин вважають за необхідне розширення орендної форми користування мисливськими угіддями та називають його договором оренди мисливських угідь, адже, незважаючи на вказівку в предметі договору на види і кількість диких тварин, інтерес користувача – сторони договору – полягає не стільки в користуванні безпосередньо дикими тваринами як окремими живими організмами, як в експлуатації корисних властивостей території, відповідної земельної, лісової ділянки з усіма природними компонентами, яка є середовищем перебування мисливських тварин [209, с. 114; 10, с. 10–11]. Тоді як Н. Р. Кобецька, В. В. Семків наголошують, що договір про умови ведення мисливського господарства (умови користування мисливськими угіддями) не є договором оренди мисливських угідь у класичному розумінні, адже тут йдеться про користування корисними властивостями певних територій, а не самими територіями [66, с. 101; 58, с. 190].

Зокрема, В. В. Семків зазначає, що законодавець, формулюючи положення ЗУ «Про мисливське господарство та полювання», чітко висловив свою позицію стосовно того, що користування мисливськими угіддями не слід плутати з користуванням (орендою) земель, адже це дві різні форми правового регулювання різних суспільних відносин. Під користуванням мисливськими угіддями слід розуміти дозвіл органів державної влади на ведення мисливського господарства, що реалізується шляхом укладення необхідного договору, насамперед, орендного, з власниками чи користувачами відповідних земельних чи лісових ділянок [58, с. 188]. Тут особливо потрібно звернути увагу на те, що мисливські угіддя, як правило, розташовуються одночасно на земельних, лісових ділянках, водних об'єктах. Тому, ми дотримуємось позиції В. В. Семків, що слід на законодавчому рівні уніфікувати практику укладення договорів на передачу мисливських угідь у користування і вивести єдину формулу надання таких у користування незалежно від того, на якій ділянці (земельній чи лісовій) знаходиться конкретне мисливське угіддя [58, с. 191].

Що стосується водних об'єктів, то вони, відповідно до ч. 1 ст. 6 ВК України, є виключно власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Стаття 46 Кодексу визначає, що водокористування може бути двох видів – загальне та спеціальне. Однак, ні ст. 47 «Право загального водокористування», ні ст. 48 «Спеціальне водокористування» не передбачають можливості водокористування для потреб мисливського господарства. Згідно з ч. 1 ст. 51 Кодексу водосховища (крім водосховищ комплексного призначення), ставки, озера та замкнені природні водойми

можуть надаватися у користування на умовах оренди для рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, лікувальних, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт. Також ч. 19 ст. 51 передбачається можливість надання частини рибогосподарських водних об'єктів, рибогосподарських технологічних водойм, акваторій (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України в користування для цілей аквакультури. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 79 ЗК України, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб, то право власності на земельну ділянку поширюється, в тому числі, і на водні об'єкти, які на ній знаходяться. Згідно з ч. 2 ст. 59 Кодексу, громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватися у власність замкнені природні водойми (загальною площею до 3 гектарів). Частиною 3 ст. 59 встановлено, що землі водного фонду за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування надаються у постійне користування: а) державним водогосподарським організаціям для догляду за водними об'єктами, прибережними захисними смугами, смугами відведення, береговими смугами водних шляхів, гідротехнічними спорудами, а також для ведення аквакультури тощо; б) державним підприємствам для розміщення та догляду за державними об'єктами портової інфраструктури; в) державним рибогосподарським підприємствам, установам і організаціям для ведення аквакультури. Крім цього, у ч. 4 ст. 59 передбачено, що громадянам та юридичним особам органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування із земель водного фонду можуть передаватися на умовах оренди земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів, озера, водосховища, інші водойми, болота та острови для сінокосіння, рибогосподарських потреб (у тому числі рибництва (аквакультури), культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт, догляду, розміщення та обслуговування об'єктів портової інфраструктури і гідротехнічних споруд тощо, а також штучно створені земельні ділянки – для будівництва та експлуатації об'єктів портової інфраструктури та інших об'єктів водного транспорту. Як бачимо, жодна із зазначених цілей також не пов'язана із веденням мисливського господарства. Тобто, законодавство не передбачає «прямої» можливості користування водними об'єктами в процесі ведення мисливського господарства, що є цілком логічно, обґрунтовано і вирішує ряд проблем, які могли б бути, як у випадку з ЛК України (про що йтиметься далі). При цьому, фактично, водні об'єкти можуть належати до мисливських угідь. Однак, слід розуміти, що це можливо тільки за сукупності таких умов: 1) сам водний об'єкт знаходиться безпосередньо

на земельній чи лісовій ділянці, наданій під мисливське угіддя; 2) цей водний об'єкт та/або його корисні властивості безпосередньо не використовуються в процесі ведення мисливського господарства, а лише виконують територіальну функцію.

Повертаючись до правової сутності договору про умови ведення мисливського господарства, слід відзначити, що кваліфікація відносин з користування мисливськими угіддями пов'язана зі складністю визначення предмета договору оренди, зокрема мисливських угідь. Коли ми говоримо про користування мисливськими угіддями на умовах оренди, йдеться про користування певними корисними властивостями територій, а не користування самими територіями. Корисні властивості тієї чи іншої речі не можуть бути предметом договору оренди, адже таким, відповідно до ЦК України, може бути річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (ст. 760) [58, с. 190]. Водночас, загальновідомо, що орендодавцем є власник майна чи уповноважена ним особа. У даному випадку стороною договору є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, якому не делеговані повноваження власника. Крім того, конкретні мисливські угіддя (з огляду на їх значну площу) можуть знаходитись у власності чи користуванні кількох суб'єктів, причому в режимі різних форм власності [66, с. 101]. Тобто, угіддя можуть використовуватись на земельних ділянках, що знаходяться у різних землевласників та землекористувачів, зокрема – в орендаторів [58, с. 188]. Отже, ми підтримуємо думку про те, що договір про умови ведення мисливського господарства є самостійним видом договору, що характеризується особливим предметом, визначеним суб'єктним складом, превалюванням адміністративних елементів при встановленні обов'язків орендаря, особливим характером зобов'язань, що впливають зі строго цільового порядку використання мисливських угідь. Договір про умови ведення мисливського господарства покликаний в індивідуальному порядку, з урахуванням конкретного об'єкта, визначити і закріпити зобов'язання сторін, насамперед, щодо забезпечення належного стану мисливських угідь, їх збереження, охорони, впорядкування. Варто також зазначити і те, що даний договір не має достатнього самостійного регулятивного значення, оскільки фактично базується на рішенні відповідного органу місцевого самоврядування [66, с. 101].

Щодо договору, який регулює відносини між власниками або користувачами земельних ділянок і користувачами мисливських угідь, який у практиці іноді називають договором «Про організацію взаємовідносин між землекористувачем та користувачем мисливських угідь» [130, с. 203], то Н. Р. Кобецька зазначає, що на перший погляд, такий договір може ма-

ти характер договору оренди земельної ділянки. Однак, як було вже сказано, інтерес користувача спрямований не на земельну ділянку, а на мисливські угіддя і безпосередньої потреби в користуванні земельною ділянкою немає, тому передача земельних ділянок в оренду в цьому випадку не вбачається доцільною [130, с. 200]. На думку В. В. Семків, користування земельною ділянкою, користування лісовою ділянкою і користування мисливським угіддям – це три «іпостасі», які є різними правовими режимами користування природними ресурсами, а, отже, їх не слід плутати між собою. Користування земельними та лісовими ділянками здійснюється на основі укладення цивільно-правових договорів оренди, чого не можна сказати про користування мисливськими угіддями [58, с. 192].

Тобто, правова природа цього договору є не менш складною, ніж договору про умови ведення мисливського господарства. Знову ж таки, це пов'язано з тим, що мисливські угіддя можуть знаходитись на земельних, лісових та одночасно на земельних і лісових ділянках. У свою чергу, як ми вже зазначали, відповідні ділянки можуть перебувати в різних формах власності. У такому разі, виходить, що договори треба укладати з кожним власником або користувачем земельної ділянки в окремому порядку, визначеному спеціальним законодавством (а, як свідчить практика, їх може налічуватися десятки, сотні, іноді й тисячі осіб) [210, с. 116]. Розміщення мисливських угідь у межах земельних ділянок значної кількості землевласників (землекористувачів) створює труднощі й користувачам мисливських угідь, зокрема при отриманні їх у користування. У багатьох випадках власники земельних ділянок, отриманих у результаті розпаювання земель, не використовують ці ділянки, померли, проживають в інших населених пунктах, перебувають за кордоном, і отримати їх погодження досить проблематично. В окремих випадках вони не хочуть надавати таку згоду, що тягне за собою неможливість передачі мисливських угідь єдиним масивом користувачам [211]. Також у цьому випадку виникає питання про об'єкт договору – чи це земельна ділянка із земель лісогосподарського призначення (і відповідно регулювання здійснюється на підставі Земельного кодексу України і Закону України «Про оренду землі»), чи ліс (в порядку ст. 18 Лісового кодексу України). Якщо брати до уваги традиційне ведення мисливського господарства на лісових земельних ділянках, то відповідно до ст. 18 Лісового кодексу України для потреб мисливського господарства ліси передаються в довгострокове тимчасове користування [66, с. 101].

Відповідно до ч. 4 ст. 18 ЛК України ліси державної та комунальної власності надаються у довгострокове тимчасове користування рішеннями відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, прийнятими в межах їх повноважень за погодженням з постійними

користувачами лісами та органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства. Згідно з ч. 5 ст. 18 цього ж Кодексу, ліси приватної власності надаються у довгострокове тимчасове користування шляхом укладення між власником лісів та тимчасовим лісокористувачем договору, який підлягає реєстрації в органі виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства. Крім цього, враховуючи положення ч. 3 ст. 18 ЛК України, у першому випадку після прийняття відповідних рішень також укладається відповідний договір. Одночасно, Н. Р. Кобецька зауважує, що в реєстрі договорів довгострокового тимчасового користування лісовими ділянками, розміщеному на сайті Держлісагенства України, є тільки один договір, за яким визначеним видом діяльності, для якої ліс переданий у користування, є ведення мисливського господарства [66, с. 101].

Ми абсолютно підтримуємо позицію В. В. Семків, що розпочати процес реформування сфери користування мисливськими угіддям слід з виключення з ч. 3 ст. 18 ЛК України словосполучення «*для потреб мисливського господарства*» та з п. 4 ч. 1 ст. 67 ЛК України словосполучення «*потреб мисливського господарства*». Так, вилучення поняття оренди лісової ділянки для ведення мисливського господарства було б першим кроком на шляху уніфікації процедури надання мисливських угідь у користування. Такий крок зумовлений, перш за все, тим, що сама постановка положень ЛК України, які стосуються використання корисних властивостей лісів для потреб мисливського господарства, нашою думкою, що сфера користування мисливськими угіддями повністю поглинається сферою лісокористування, а це далеко не так. Більше того, користування лісовою ділянкою для ведення мисливського господарства нібито «випадає» з переліку корисних властивостей лісу, які використовуються на умовах оренди [58, с. 192–193]. Дійсно, коли мова йде про використання корисних властивостей лісу для потреб мисливського господарства, то останні явно мають матеріальний характер. Тоді, коли говорячи про використання корисних властивостей лісу для культурно-оздоровчих, рекреаційний, спортивних, туристичних, освітньо-виховних цілей, йдеться про їх нематеріальний характер. Погоджуємося і з думкою про те, що ст. 75 ЛК України, яка закріплює «окремішність» правового регулювання використання корисних властивостей лісів для потреб мисливського господарства, вказуючи, що таке регулювання здійснюється відповідно до ЛК України, а також законів України «Про тваринний світ» та «Про мисливське господарство та полювання», є не зовсім коректна, адже, на що

було неодноразово наголошено, користування мисливськими угіддями – це не просто використання корисних властивостей лісів, а використання корисних властивостей певних ділянок суші та води безвідносно до їх статусу земельної чи лісової ділянки [58, с. 193].

З метою вирішення окреслених проблем та вдосконалення механізму отримання мисливських угідь у користування, в наукових дослідженнях наводяться відразу дві можливі позиції (варіанти). Кожна з них, при належній науковій розробці, законодавчому закріпленні та практичній реалізації, заслуговує на існування та може сприяти розвитку мисливського господарства. Перша позиція полягає у запровадженні договорів на комплексне природокористування [68, с. 166; 212, с. 268–269; 67 с. 413–414; 58, с. 194–195], друга – у необхідності встановлення сервітутів для ведення мисливського господарства (постійний земельний сервітут [155, с. 12; 66, с. 101], природноресурсовий сервітут [58, с. 195–196; 130, с. 203–204], мисливський сервітут [16, с. 101]).

На нашу думку, вдосконалення уже існуючого на законодавчому рівні порядку надання мисливських угідь у користування (знову ж таки, незалежно від видів ділянок, на яких вони розташовані, та форм власності на них) є першочерговим завданням у галузі мисливського господарства. Вважаємо, що у ст. 21, ст. 22 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» потрібно залишити основні етапи порядку надання мисливських угідь у користування, натомість Кабінету Міністрів України – затвердити відповідний поетапний порядок у вигляді спеціального нормативно-правового акту. Такий порядок повинен виглядати наступним чином та реалізовуватися по чергово: 1) потенційний користувач мисливського угіддя звертається до територіального органу Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру із заявою про видачу йому довідки про наявність земель для ведення мисливського господарства; 2) у разі наявності земель для ведення мисливського господарства потенційному користувачеві видається відповідна довідка, в якій зазначається загальна площа можливого мисливського угіддя, з вказівкою на частку лісових, польових та водно-болотних угідь, і карта-схема можливого мисливського угіддя, з позначенням його меж та меж усіх існуючих на цій території земельних ділянок, із зазначенням їх власників та користувачів; 3) після цього потенційний користувач мисливських угідь звертається до власників та/або користувачів земельних ділянок за отриманням згоди на ведення на їх землях мисливського господарства (у відповідних погодженнях зазначається власник та/або користувач, який надає згоду, потенційний користувач мисливського угіддя, площа земельної ділянки, щодо якої надається згода, строк, на який надається згода, загальні умови, які пізніше обов'язково повинні бути включені у договір; такі погодження можуть

бути оформлені окремо з кожним власником чи користувачем або у вигляді одного документу і підлягають нотаріальному посвідченню); 4) після отримання погоджень від власників та/або користувачів земельних ділянок потенційний користувач мисливських угідь звертається з ними, картою-схемою можливого мисливського угіддя (якщо хтось з власників та/або користувачів не дав своєї згоди, то карта-схема змінюється відповідно до наданих погоджень) та відповідною заявою до обласної державної адміністрації (Ради міністрів Автономної Республіки Крим, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій) за отриманням згоди на надання в користування мисливських угідь (такі погодження оформлюються у вигляді відповідних розпоряджень про погодження надання в користування мисливських угідь); 5) потенційний користувач звертається із заявою про підготовку подання щодо надання мисливських угідь у користування до Державного агентства лісових ресурсів України і додає карту-схему можливого мисливського угіддя, погодження власників та/або користувачів земельних ділянок, розпорядження обласної державної адміністрації (Ради міністрів Автономної Республіки Крим, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій); 6) потенційний користувач мисливських угідь звертається із заявою про надання мисливських угідь у користування до обласної ради (Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Київської, Севастопольської міських рад), на території якої знаходяться мисливські угіддя, які він бажає отримати в користування; 7) водночас Державне агентство лісових ресурсів України, на основі наданих потенційним користувачем документів, готує до цієї ж ради подання щодо надання мисливських угідь у користування відповідному користувачеві; 8) обласна рада (Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська, Севастопольська міські ради) приймає рішення про надання в користування мисливських угідь; 9) у продовж місяця після прийняття рішення Державне агентство лісових ресурсів України і користувач мисливських угідь укладають договір про умови ведення мисливського господарства; 10) протягом місяця після прийняття рішення користувач мисливських угідь укладає договори про встановлення природноресурсного сервітуту з власниками та/або користувачами земельних ділянок, на яких знаходяться ці мисливські угіддя.

Також вважаємо, що порушення потенційним користувачем мисливського угіддя зазначеного строку для укладення відповідних договорів є підставою для власників та/або користувачів земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя відмовитися від їх укладення.

Крім цього, на відповідних етапах потенційний користувач мисливського угіддя повинен подавати відповідним органам, до яких він звертається, копії свідоцтва про держану реєстрацію юридичної особи, довідки

про включення до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (тобто, про присвоєння коду ЄДРПОУ), установчих документів. У разі закріплення в Законі України «Про мисливське господарство та полювання» можливості фізичних осіб-підприємців бути користувачами мисливських угідь, такий потенційний користувач мисливського угіддя повинен буде подавати відповідним органам копії свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця, паспорта, картки фізичної особи-платника податків.

У Законі України «Про мисливське господарство та полювання» можна закріпити положення, що для стимулювання розвитку мисливського господарства при прийнятті рішень про надання мисливських угідь у користування слід надавати перевагу тим потенційним користувачам, які пропонують план розвитку мисливського господарства. Водночас, все актуальнішою стає думка, що для вибору професійних користувачів, які забезпечували б не просто організацію полювання, а вели повноцінне мисливське господарство в його природоохоронному та відновлювальному аспекті, слід запровадити конкурсний (аукціонний) порядок надання в користування мисливських угідь [213, с. 12].

Варто додати, що відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» мисливські угіддя надаються у користування на строк не менше як 15 років. Обмеження максимального строку користування мисливськими угіддями взагалі не передбачено, тому мисливські угіддя можуть надаватися в користування і на значно більший термін, а враховуючи відсутність такої заборони в Законі, – безстроково [59, с. 100]. Згідно з ч. 3 ст. 22 Закону площа мисливських угідь, що надаються користувачеві, повинна становити не менше 3 тисяч гектарів, але не більше ніж 35 відсотків від загальної площі мисливських угідь Автономної Республіки Крим, області та м. Севастополя.

Умови користування мисливськими угіддями визначаються у договорі про умови ведення мисливського господарства та проявляються через права та обов'язки сторін, які закріплені у ньому та Законі України «Про мисливське господарство та полювання».

Підстави припинення права користування мисливськими угіддями визначені у ч. 1 ст. 23 даного Закону. Власне, право користування мисливськими угіддями припиняється в разі: 1) закінчення строку користування; 2) добровільної відмови від користування; 3) припинення діяльності юридичних осіб, яким надано у користування мисливські угіддя; 4) систематичного невиконання обов'язків щодо охорони та відтворення мисливських тварин, зобов'язань, обумовлених договором між користувачем мисливських угідь та власником (користувачем) земельних ділянок або центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у

сфері лісового та мисливського господарства; 5) погіршення якості мисливських угідь з вини їх користувача; 6) в інших випадках, передбачених законодавством. Відповідно до ч. 2 ст. 31 Закону, припинення права користування мисливськими угіддями може мати місце лише у випадках, передбачених статтею 23 цього Закону. Тому, на нашу думку, п. 6 ч. 1 ст. 23 доцільно вилучити із Закону. Також, у п. 4 ч. 1 цієї статті Закону потрібно замінити словосполучення «обов'язків щодо охорони та відтворення мисливських тварин» на «обов'язків, пов'язаних з веденням мисливського господарства, визначених законодавством» (тобто, право користування мисливськими угіддями припиняється в разі систематичного невиконання будь-яких обов'язків, пов'язаних з веденням мисливського господарства, визначених законодавством, а не тільки щодо охорони та відтворення мисливських тварин). Такі дії призведуть до закріплення у Законі України «Про мисливське господарство та полювання» виключного переліку підстав припинення права користування мисливськими угіддями.

Відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону рішення про припинення права користування мисливськими угіддями, крім випадку закінчення строку користування, приймаються: 1) у випадках, передбачених пунктами 3, 4, 7 ч. 1 ст. 23, – за поданням Державного агентства лісових ресурсів або Міністерства екології та природних ресурсів, обласними радами (Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Київською, Севастопольською міськими радами); 2) у випадках, передбачених пунктами 5, 6 ч. 1 ст. 23, – адміністративним судом за позовом Державного агентства лісових ресурсів або Міністерства екології та природних ресурсів, або обласних рад (Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Київської, Севастопольських міських рад) щодо застосування такого заходу реагування. При цьому зрозуміло, що під обласними радами (Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Київською, Севастопольською міськими радами) мається на увазі конкретно та рада, яка прийняла відповідне рішення по конкретних мисливських угіддях.

Важливо відзначити, що порядок надання мисливських угідь у користування в європейських державах також не є простим. Наприклад, у Польщі мисливські угіддя надаються в оренду мисливському колективу за пропозицією Польського союзу мисливців при узгодженні з війтом і керівником відповідної установи (лісові – з директором регіональної дирекції лісів, польові – зі старостою, який виконує відповідні обов'язки в місцевій адміністрації). Строк оренди не менше 10 років, після його закінчення орендар має переважне право на продовження. У Словаччині мисливські угіддя надаються районним лісовим управлінням, якщо є згода землевласників, які володіють 2/3 площі земель, що надаються як мисливські угіддя. Термін користування угіддями – 10 років. В Угорщині мисливські

угіддя надаються рішенням: лісового управління (лісові угіддя), управління охорони природи (угіддя, розташовані на територіях, які охороняються), управління мисливського господарства (угіддя на сільгоспземлях). Термін користування угіддями – 10 років. Орендар має переважне право на продовження оренди. Орендарем мисливської території може бути: товариство мисливців, орган захисту інтересів товариств мисливців, господарче товариство, неприбуткове товариство, кооператив, товариство власників лісу [17, с. 17–18]. Право на ведення мисливського господарства в Німеччині належить землевласнику, який може самостійно господарювати, або віддати їх в оренду мисливським клубам чи іншим зацікавленим землевласникам. Відповідно до «Федерального закону про полювання» та регіональних нормативно-правових актів, землевласник, який володіє ділянкою понад 75 га (за винятком Баварії, де ця площа повинна бути не меншою 81 755 га), має право самостійно вирішувати, хто полюватиме на цій території. У зв'язку з тим, що в Німеччині небагато приватних ділянок необхідних розмірів, землевласники об'єднуються у кооперативи для створення так званих «мисливських ревірів». Середня площа одного ревіру становить 450 га, а їх існує близько 70 тис. [17, с. 49–50]. Мисливські угіддя Фінляндії формуються за рахунок приватних і державних лісів, які віддаються в оренду окремим особам або місцевим мисливським клубам, яких нараховується близько 4 тис. [17, с. 51]. В Естонії користувачами мисливських угідь у державних лісах є не приватні особи та мисливські організації, а державне агентство РМК (Центр управління державними лісами Естонії), підпорядковане Лісовому департаменту Міністерства охорони навколишнього природного середовища [17, с. 52].

Як ми уже зазначали, надання в користування мисливських угідь є лише передумовою і територіальною основою для здійснення усіх видів використання мисливських природних ресурсів, тому виникає потреба у визначенні дозвільної документації, необхідної безпосередньо для здійснення використання мисливських природних ресурсів у спеціальному порядку.

Так, перелік документів на право полювання, порядок, умови їх видачі визначаються: Законом України «Про мисливське господарство та полювання» (ст. 14), Порядком видачі посвідчення мисливця та контрольної картки обліку добутої дичини й порушень правил полювання, Положенням про правила проведення полювань, поводження зі зброєю та порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин, Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної

дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, Порядком видачі паспортів на собак мисливських порід, Правилами організації полювання та надання послуг іноземним мисливцям.

Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», документами на право полювання (для громадян України) є: 1) посвідчення мисливця; 2) щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита; 3) дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка, дозвіл на діагностичний та селекційний відстріл тощо); 4) відповідний дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю у разі її використання; 5) паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів у разі їх використання під час полювання.

Тоді як у інших державах такими документами є: мисливський квиток і дозвіл орендатора (Польща), мисливський квиток (термін дії 1 або 5 років) і дозвіл орендатора (термін дії різний) (Словаччина), мисливський квиток (термін дії 5 років), дозвіл орендатора та персональний список пострілів (Угорщина), ліцензія (Німеччина), ліцензія, за яку необхідно сплатити встановлену вартість (термін дії один мисливський сезон, в основному видається мисливськими клубами) (Швеція, Фінляндія), ліцензія (використовується аукціонна торгівля ними) (США) [17, с. 19, с. 50–52]. При цьому, у США ті, хто хочуть полювати, обов'язково повинні отримати мисливську освіту. Вони мають пройти 20-годинний мисливський мінімум і скласти іспит із отриманням Сертифікату. Без цього документа неможливо придбати ліцензію. Мисливський курс охоплює основи безпеки на полюванні, першої медичної допомоги, вивчення мисливських законів та фізіології тварин, практичний курс розвитку навичок та тренувань зі стрільби різними видами зброї [214, с. 31].

Попередньо ми вже вказували, що згідно з ч. 2 ст. 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», полювання з використанням вогнепальної мисливської зброї дозволяється лише особам, які в установленому порядку одержали в уповноваженому державному органі відповідний документ дозвільного характеру на право користування цією зброєю. Тому, не до кінця зрозумілим є положення ч. 2 ст. 15 цього ж Закону, відповідно до якої полювання може здійснюватися з мисливською зброєю, що належить іншій фізичній особі або користувачу мисливських угідь лише у присутності власника цієї зброї або уповноваженого працівника користувача мисливських угідь, за яким закріплена ця мисливська зброя, за умови наявності у власника зброї чи уповноваженого працівника користувача мисливських угідь відповідних документів дозвільного характеру, виданих уповноваженим державним органом. Так само, не зрозуміло, чи поширюється дана норма Закону на іноземних мисливців.

Відповідно, пропонуємо передбачити у ч. 2 ст. 15 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» положення про те, що необхідною умовою для здійснення полювання з мисливською зброєю, що належить іншій фізичній особі або користувачу мисливських угідь, є також наявність у самого користувача зброї дозволу на право користування вогнепальною мисливською зброєю.

Умови організації і проведення полювань для іноземних мисливців у мисливських господарствах України визначені Правилами організації полювання та надання послуг іноземним мисливцям. Згідно з п. 1.1 Правил для організації прийому іноземних мисливців та проведення мисливського туру в угіддях користувачі мисливських угідь або юридичні особи, які організовують полювання для іноземних мисливців, повинні мати ліцензію Держкоммолодьспорттуризму України (на сьогодні – Державного агентства України з туризму та курортів) на туристичну діяльність та договір на проведення мисливських турів, укладений між користувачем мисливських угідь та іноземними мисливцями або юридичними особами, які організовують для них полювання. Крім цього, відповідно до п. 1.2 Правил, для ввезення в Україну іноземними мисливцями мисливської зброї та набоїв до неї для проведення полювання, їх перевезення від державного кордону України в мисливські угіддя та у зворотному напрямку територією України, а також вивезення із України потрібен дозвіл Міністерства внутрішніх справ України, який видається за клопотанням Державного агентства лісових ресурсів України, користувачів мисливських угідь. Безпосередньо порядок оформлення документів на організацію приймання іноземних мисливців та проведення мисливського туру визначається р. 3 цих Правил та п. 10.5, п. 10.6 Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, і повинен здійснюватися з урахуванням Директиви № 91/477/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств про контроль за придбанням зброї і володінням зброєю [215].

Документи, необхідні на утримання у напіввільних умовах мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини чи в неволі вольєрної дичини, підсадної дичини для подальшого розведення, визначені Порядком утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах. До них належать: 1) документи, що підтверджують законність набуття мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини (п. 3.1 Порядку); 2) ветеринарні документи на тварину

(п. 3.11.3 Порядку), якими, згідно зі ст. 1 Закон України «Про ветеринарну медицину» та р. I Порядку, є документи дозвільного характеру, до яких належать міжнародний ветеринарний сертифікат, ветеринарне свідоцтво, ветеринарна картка, ветеринарна довідка та ветеринарно-санітарний паспорт на тварину, видані державними інспекторами ветеринарної медицини або уповноваженими чи ліцензованими лікарями ветеринарної медицини, що підтверджують ветеринарно-санітарний стан тварини, якість та безпечність продуктів тваринного походження, репродуктивного матеріалу, біологічних продуктів, патологічного матеріалу та кормів.

Водночас, для здійснення такого виду використання мисливських природних ресурсів, надзвичайно важливим є дотримання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, Закону України «Про ветеринарну медицину», Правил заповнення, зберігання, списання ветеринарних документів та вимог до їх обліку [216], а також самих вимог та умов утримання мисливських природних ресурсів у напіввільних умовах чи в неволі, встановлених Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та р. III Порядку.

Для використання продукції полювання шляхом здійснення її обробки, переробки та укладення договорів щодо неї та мисливських трофеїв, виходячи з норм ч. 5, ч. 7 ст. 35 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», потрібно: 1) дозвіл центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ветеринарної медицини; 2) наявність документів, що засвідчують законність її набуття; 3) трофейний лист (для мисливських трофеїв). При цьому, зазначені вимоги ч. 5, ч. 7 ст. 35 Закону поширюються не тільки на користувачів мисливських угідь (як це виходить з її змісту), а на всіх фізичних та юридичних осіб, які виступають однією зі сторін за договорами щодо продукції полювання та мисливських трофеїв.

Також, відповідно до п. 1.6 Правил організації полювання та надання послуг іноземним мисливцям, для вивезення продукції полювання за кордон слід мати: 1) дублікат ліцензії на відстріл диких копитних тварин та копію протоколу полювання (видає мисливське господарство); 2) ветеринарне свідоцтво (форма № 2-вет), що видається головним лікарем ветеринарної медицини району. На свідоцтві ставиться № дозволу на вивіз продукції полювання за кордон, виданий Державною службою України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів Міністерства аграрної політики та продовольства України; 3) дозвіл на вивезення трофеїв окремих видів тварин (видає Мінприроди України); 4) дозвіл МВС на ввезення/вивезення мисливської зброї.

При здійсненні цього виду використання мисливських природних ресурсів також слід враховувати Конвенцію про міжнародну торгівлю

видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, Директиву Ради 2002/99/ЄС від 16 грудня 2002 року, що встановлює ветеринарні правила у сфері виробництва, переробки, дистрибуції та запровадження продукції тваринного походження, призначеної для споживання людиною [217], Закон України «Про ветеринарну медицину», Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [218], які були прийняті з метою забезпечення виконання в Україні вимог директив Європейського Союзу та гармонізації стандартів і санітарних, екологічних, ветеринарних, фітосанітарних норм з міжнародними та європейськими вимогами [219, с. 51], Правила заповнення, зберігання, списання ветеринарних документів та вимог до їх обліку. Крім того, беручи до уваги досвід ЄС у цій сфері, слід зазначити, що нові Регламент ЄС 853/2004 від 29 квітня 2004 року про спеціальні правила гігієни для продуктів тваринного походження та Регламент ЄС 854/2004 від 29 квітня 2004 року про спеціальні правила офіційного контролю продуктів тваринного походження, призначених для споживання людиною, в Додатках встановлюють вимоги якості та безпеки окремих видів продукції тваринництва та встановлюють процедури їх забезпечення [220, с. 195]. Водночас, всі чинники небезпеки відповідної продукції (екологічні, виробничі, біологічні, санітарно-гігієнічні) повинні усуватися за допомогою як правового регулювання у сфері екології, так і у сфері охорони здоров'я (які давно і очевидно настільки взаємопов'язані, що настає час розглядати їх як одне ціле) [221, с. 260–262]. Загалом питання гарантування продовольчої безпеки України в умовах економічної глобалізації мають значну актуальність, а законодавство України в цій частині потребує вдосконалення та приведення його у відповідність до міжнародно-правових норм [222, с. 30].

Використання мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини при підготовці до полювання, випробувань та змагань, а також при випробуваннях та змаганнях собак мисливських порід, згідно зі ст. 34 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», проводяться на окремих ділянках, виділених для цієї мети користувачем мисливських угідь у строки, які встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства і для цього потрібно: 1) погодження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства (ч. 1 ст. 34) (при цьому, як ми розуміємо, йдеться про погодження самих ділянок, виділених для відповідної мети, користувачем мисливських угідь, а не про погодження такого виду використання мисливських природних ресурсів, що підтверджується окремими нормативно-правовими актами, зокрема п. 2.1 Положення про

строки та умови підготовки собак мисливських порід до випробувань і змагань); 2) паспорти на собак мисливських порід, щодо яких здійснюється підготовка до полювання, випробувань та змагань, а також тих, які беруть участь у випробуваннях та змаганнях (ч. 5 ст. 34).

Закон України «Про мисливське господарство та полювання» не містить переліку документів, необхідних для здійснення використання мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини при підготовці до полювання, випробувань та змагань, а також при випробуваннях та змаганнях собак мисливських порід. Тільки з положень окремих нормативно-правових актів, можна зробити висновок, що для здійснення такого виду використання мисливських природних ресурсів необхідними є дозволи на відстріл певної кількості тварин (власне, мисливських тварин, бо вольєра дичина, підсадна дичина не можуть бути об'єктами полювання), по яких проводяться випробування та змагання, що видаються територіальними органами спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі мисливського господарства та полювання (п. 4 Положення про проведення випробувань і змагань собак мисливських порід).

Аналогічно, законодавством не передбачено і чіткого переліку дозвільної документації на здійснення у порядку спеціального природо-користування таких видів використання мисливських природних ресурсів, як: використання мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини з метою отримання продуктів їхньої життєдіяльності, використання мисливських природних ресурсів в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, використання корисних властивостей життєдіяльності мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини.

Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 28 Закону України «Про тваринний світ», вилучення об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях із природного середовища допускається тільки за відповідними дозволами чи іншими документами, які видаються згідно з правилами, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища (Правила видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення). При цьому, використовувати мисливські природні ресурси в наукових цілях потрібно з урахуванням Європейської конвенції про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей. Згідно з ч. 2 ст. 30 цього ж Закону використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності здійснюється за правилами, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища

(Правилами використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності). Разом з цим, відповідно до п. 1 зазначених Правил, вони не визначають механізм використання мисливських тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності в порядку спеціального використання мисливських тварин, тому на цей вид використання мисливських природних ресурсів поширюються Правила видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення (що впливає з п. 2.1 цих Правил). Використання мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини з метою отримання продуктів їхньої життєдіяльності, використання мисливських природних ресурсів в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, використання корисних властивостей життєдіяльності мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини у порядку спеціального природокористування здійснюється на основі дозволу, виданого Міністерством екології та природних ресурсів України (п. 2.1 Правил).

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ ТА ВІДТВОРЕННЯ МИСЛИВСЬКИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

3.1 Заходи охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування

Планомірний, науково обґрунтований розвиток законодавства про охорону навколишнього природного середовища та окремих природних об'єктів є необхідною передумовою забезпечення екологічної безпеки [223, с. 140].

У змісті правової охорони тваринного світу можливим є виділення її наступних галузевих підвидів: 1) конституційно-правової; 2) кримінально-правової; 3) цивільно-правової; 4) адміністративно-правової; 5) міжнародно-правової охорони [224, с. 134].

На нашу думку, заходи охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування потрібно розглядати першочергово з урахуванням відповідних заходів, передбачених європейськими та міжнародними нормативно-правовими актами, ратифікованими Україною. Особливо важливими є ці питання в контексті гармонізації екологічного законодавства в Європі, якій присвячено окремі наукові дослідження [225]. Як зазначає Н. Р. Малишева, міжнародне право навколишнього середовища – одна з галузей, де простежується чіткий прямий зв'язок між міжнародним правом і національним законодавством, а сьогодні, на початку 21 століття, пріоритет правового регулювання все більше зміщується в бік міжнародно-правового вектора, і відповідна тенденція буде послідовно зберігатися [226, с. 14].

Так, відповідно до ст. II Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, Сторони дозволяють торгівлю зразками видів, занесених до Додатку I (всі види, що знаходяться під загрозою зникнення, торгівля якими спричинює чи може спричинити на їхнє існування негативний вплив), Додатку II (всі види, які на даний час не обов'язково перебувають під загрозою зникнення, але можуть опинитися під такою загрозою, якщо торгівля зразками таких видів не буде строго регулюватися з метою уникнення такого використання, що несумісне з їхнім виживанням; та інші види, які мають підлягати регулюванню для того, щоб за торгівлею зразками деяких видів, попередньо згаданих, міг бути встановлений ефективний контроль), Додатку III (всі

види, які за визначенням будь-якої Сторони підлягають регулюванню в межах її юрисдикції з метою попередження чи обмеження експлуатації та щодо яких існує необхідність співробітництва інших сторін з контролю за торгівлею), тільки відповідно до положень цієї Конвенції.

Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі має на меті їх охорону, а особливо тих видів і середовищ, охорона яких вимагає співробітництва декількох держав і сприяння такому співробітництву. Особлива увага приділяється видам, яким загрожує зникнення та вразливим видам, включаючи і мігруючі види (ст. 1 Конвенції). Цією Конвенцією разом із Рекомендацією № 16 1989 р. та Резолюцією № 3 1996 р. до неї було закладено основу для створення Смарагдової мережі (Emerald Network), що є аналогом програми Natura 2000 і діє за межами ЄС, розвиваючи спільний європейський підхід щодо охорони природних оселищ [227, с. 77].

Згідно зі ст. II Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин, Сторони визнають важливість збереження мігруючих видів і погодження державами ареалу заходів, що вживаються для цих цілей там, де це можливо і необхідно, приділяючи особливу увагу мігруючим видам, статус збереження яких є несприятливим, а також вживаючи індивідуально або у співробітництві заходів, необхідних для збереження таких видів та середовищ їхнього існування. Сторони визнають необхідність вжиття заходів, щоб запобігти загрозі зникнення мігруючих видів. Зокрема, Сторони повинні: сприяти здійсненню досліджень щодо мігруючих видів і співробітничати при цьому; докласти зусиль щодо забезпечення негайної охорони мігруючих видів, які включені до Додатка I (містить перелік мігруючих видів, які знаходяться під загрозою зникнення); докласти зусиль щодо укладання угод про збереження та регулювання використання мігруючих видів, які включені до Додатка II (містить мігруючі види, статус яких є несприятливим, для збереження та регулювання використання яких необхідні міжнародні угоди, а також ті види, стан збереження яких був би значно покращений у результаті міжнародного співробітництва, яке може бути здійснене на основі міжнародних угод).

Цілями Конвенції про охорону біологічного різноманіття, для досягнення яких слід виконувати відповідні її положення, є збереження біологічного різноманіття, стале використання його компонентів і спільне одержання на справедливій і рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів шляхом надання необхідного доступу до них, належної передачі відповідних технологій з урахуванням усіх прав на такі ресурси і технології, а також з допомогою належного фінансування (ст. 1 Конвенції).

Важливими в частині заходів охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування є наведені вище документи ЄС (зокрема, Директива 2009/147/ЕС про захист диких птахів, Директива № 92/43/ЕЕС про збереження природних оселищ та видів природної фауни й флори, Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів, Керівні настанови щодо сталого ведення мисливського господарства у відповідності із вимогами Директиви 2009/147/ЕС про захист диких птахів, Європейська хартія з полювання і біорізноманіття), а також Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні від 1968 р. [228], Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів від 1971 р. [229] (набрала чинності для України 1997 р.), Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття від 1995 р. [230], Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат від 2003 р. [231] (Україна ратифікувала у 1999 р.).

Короткий огляд міжнародних договорів, Стороною яких є Україна, свідчить про значну увагу міжнародного екологічного законодавства до питань мисливського господарства, збереження та невиснажливого використання мисливських видів тварин [232, с. 81].

Для з'ясування правової сутності заходів охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування потрібно звернутися до законодавчого розуміння понять «охорона», «збереження», «відтворення». Цей аспект є доволі актуальним, оскільки встановлення співвідношення «захисту» й «охорони» дозволяє довести різноманітність охоронної діяльності, її спрямованість на досягнення різних цілей та наявність у її арсеналі різноманітних форм і методів роботи [233, с. 155]. Так, зі змісту ст. 1 Конвенції про охорону біологічного різноманіття можна зробити висновок, що заходи охорони за свою суттю є дещо ширшими, оскільки не обмежуються заходами збереження (спрямовані на досягнення й інших цілей), а заходи відтворення тільки частково згадуються у ст. 9 Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, у ст. III Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин.

Доцільно дослідити і положення Закону України «Про тваринний світ», Закону України «Про мисливське господарство та полювання» та інших нормативно-правових актів у цій частині. Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 36 Закону України «Про тваринний світ» охорона тваринного світу включає систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення і використання об'єктів тваринного світу. Охорона тваринного світу передбачає комплексний підхід до вивчення стану, розроблення і здійснення заходів щодо охорони та поліпшення екологічних систем, в яких пере-

буває, і складовою частиною яких є тваринний світ. Як бачимо, законодавче визначення охорони тваринного світу включає в себе, в тому числі, і заходи, спрямовані на відтворення об'єктів тваринного світу. Разом з цим, потрібно зауважити, що окремого поняття «відтворення тваринного світу» цей Закон не закріплює.

Закон України «Про мисливське господарство та полювання» містить окрему статтю, присвячену заходам і охорони, і відтворення мисливських тварин (Стаття 27. Охорона і відтворення мисливських тварин). Згідно з ч. 2 ст. 27 Закону користувачі мисливських угідь здійснюють комплекс біотехнічних та інших заходів, спрямованих на охорону та відтворення мисливських тварин, збереження і поліпшення середовища їх перебування. Цей же Закон у ст. 1 біотехнічні заходи тлумачить як комплекс різноманітних господарських робіт, спрямованих на поліпшення умов існування, розмноження та збільшення чисельності мисливських тварин. Аналогічне поняття біотехнічних заходів запропоноване і в р. 2 Порядку проведення упорядкування мисливських угідь.

Відповідно до сучасних уявлень, що представлені в юридичній літературі, охорону навколишнього природного середовища можливо забезпечити шляхом прийняття комплексу організаційних, правових та економічних заходів, спрямованих на зниження рівня шкідливого впливу антропогенної діяльності на екологічні взаємозв'язки, відновлення пошкоджених об'єктів довкілля, природних ресурсів, забезпечення їх раціонального використання. Комплекс таких заходів розглядається як організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища, під яким розуміють механізм організації й системи діяльності органів державної виконавчої влади й органів місцевого самоврядування у сфері публічних екологічних відносин, що виникають у зв'язку з охороною довкілля і забезпеченням екологічної безпеки [234, с. 119–120]. Сама поява поняття «охорона навколишнього середовища» пов'язана з тим, що в ньому відображається першочергове та головне завдання – зберегти Землю населеною та, по можливості, покращеною для теперішніх та майбутніх поколінь [235, с. 28]. С. О. Балащенко, досліджуючи державне управління в галузі охорони навколишнього середовища, визначає, що під останнім слід розуміти діяльність держави щодо організації раціонального використання, відтворення природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, а також щодо забезпечення режиму законності в даних відносинах і конституційних гарантій прав громадян на сприятливе навколишнє середовище [236, с. 62]. Однак, здійснення заходів охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування є обов'язком не тільки органів державного управління в галузі мисливського господарства, але й самих користувачів мисливських угідь.

М. Д. Казанцев свого часу першим обґрунтував позицію, за якою поряд з уже існуючою диференціацією необхідна також інтеграція законодавства, що регулює використання та охорону природних ресурсів у цілому, тобто слід об'єднати в одне ціле ті норми права, які є загальними для регулювання використання всіх природних ресурсів, а також їх охорони [139, с. 7–15]. На думку Ю. С. Шемшученка, збереження природи є одним із критеріїв раціональності природокористування. Природокористування і охорона природи – це не дві самостійні (хоча і взаємопов'язані) форми взаємодії суспільства і природи, а єдине, складно підпорядковане, взаємообумовлене завдання управління природокористуванням у процесі виробничої діяльності [237, с. 10].

Фактично, на сьогодні під охороною навколишнього середовища потрібно розуміти заходи, спрямовані на охорону, раціональне використання та відтворення природних ресурсів і охорону навколишнього середовища в цілому. Деякі науковці зазначають, що правова охорона природи здійснюється у двох формах: у формі раціонального використання природних ресурсів та у формі охорони окремих природних об'єктів (так звана консервативна форма охорони природи) [238, с. 148]. При цьому, вони вказують, що охорона природи здійснюється із застосуванням різних способів: природнонаукових (біологічних, фізичних й т.д.), технічних (використання досягнень науково-технічної думки), економічних, організаційних і, звичайно ж, правових [32, с. 13].

Що стосується тваринного світу, то, на думку В. В. Петрова, правові заходи його охорони необхідно поділяти на ті, що визначають порядок: 1) охорони середовища проживання тварин; 2) збереження генетичного фонду тваринних спільнот; 3) організації раціонального використання тваринного світу, регулювання чисельності тварин та їх відтворення [239, с. 270].

Щодо першого напрямку, то В. І. Книш вказує, що охорона тваринного світу неможлива без охорони середовища проживання тварин, тому будь-яка діяльність, що впливає на стан тваринного світу внаслідок порушення середовища проживання, умов розмноження та шляхів міграції тварин, повинна здійснюватися з дотриманням вимог охорони тваринного світу [240, с. 40]. Відповідно, будь-яка діяльність, пов'язана з охороною, раціональним використанням та відтворенням середовища перебування тварин, одночасно сприяє охороні, раціональному використанню та відтворенню самих тварин. Оскільки середовищем проживання мисливських тварин є мисливські угіддя, то діяльність, що має на меті забезпечення їх охорони, раціонального використання та відтворення (упорядкування мисливських угідь) також має на меті і забезпечення охорони, раціонального використання та відтворення самих мисливських тварин. Водночас, відо-

мо, що використання будь-яких природних об'єктів неможливе без використання землі. Адже земля як елемент навколишнього природного середовища перебуває в тісному взаємозв'язку з іншими його складовими – водними ресурсами, лісами, тваринним та рослинним світом [241, с. 68; 242 с. 1]. Як ми уже з'ясували, мисливськими угіддями можуть бути земельні (в основному, землі сільськогосподарського призначення) та лісові ділянки разом з водними об'єктами, що знаходяться на них. В умовах сьогоденнішніх реалій у результаті активного господарського використання людиною земель сільськогосподарського призначення, проблема їх охорони та раціонального використання набуває особливої гостроти, збільшується потреба раціонального використання таких земель та організації посиленого екологічно спрямованого захисту [243, с. 90].

Другий напрямок правової охорони тваринного світу передбачає встановлення обмежень або заборон на використання окремих видів тварин на певній території або у певні строки [244, с. 17]. До цієї групи, зокрема, можна віднести такі заходи, як-от: а) формування екологічної мережі, створення державних заповідників, заказників і визначення інших природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні; б) встановлення особливого режиму охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України і до переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні на території АРК, областей, міст Києва й Севастополя; в) розроблення і впровадження програм (планів дій) щодо збереження й відтворення видів диких тварин, які перебувають під загрозою зникнення; г) розведення в неволі рідкісних і перебуваючих під загрозою зникнення видів тварин; д) створення центрів і так званих «банків» для зберігання генетичного матеріалу та ін. [245, с. 51]. Водночас деякі науковці відзначають, що охорона тварин можлива лише в заповідниках, але в них перебуває незначна частина тваринного світу – рідкісні й зникаючі тварини, яких необхідно охороняти через їх наукове, історичне або інше значення. Ці тварини вилучені з господарського обігу. Основна ж частина тваринного світу, що є об'єктом полювання й рибальства, використовується державою для одержання харчових продуктів, промислової, технічної, лікарської сировини й інших матеріальних цінностей. Саме тому, необхідним є встановлення норми про раціональне використання тваринного світу та його відновлення [246, с. 59].

Третю групу заходів становлять нормативно-правові акти, які визначають: а) порядок добування тварин; б) використання корисних властивостей життєдіяльності живих організмів і самих тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності; в) користування тваринним світом у наукових, культурно-просвітницьких, виховних та естетичних цілях. Серед таких заходів можна виокремити встановлення: а) правил і науково

обґрунтованих норм охорони, раціонального використання й відтворення об'єктів тваринного світу; б) заборон і обмежень при їх використанні; в) науково обґрунтованих нормативів і лімітів використання об'єктів фауни й вимог щодо засобів їх добування; г) контролю у сфері охорони, використання й відтворення тваринного світу та ін. [245, с. 51–52].

Говорячи про зміст терміна «охорона тваринного світу», не можна не звернути увагу, що правова наука до змісту правової або будь-якої іншої (економічної, технічної тощо) охорони включає заходи, що спрямовуються на вирішення трьох, відносно самостійних завдань: 1) зберегти тваринний світ; 2) забезпечити його раціональне використання; та 3) сприяти його відтворенню [233, с. 155].

Щодо відтворення природних ресурсів, то О. В. Басай розглядає його як природний (регульований і нерегульований) та штучний процес приросту запасів природних ресурсів, відновлення їхніх якісних характеристик [247, с. 652]. Л. Д. Нечипорук зазначає, що «відтворення» є такою ознакою, яка притаманна правовому регулюванню раціонального використання тваринного світу. При неконтрольованому винищенні тварин, порушенні умов їх існування поновлення певних видів може стати неможливим. Деякі види можуть бути втрачені назавжди [32, с. 57]. Для відтворення тваринного світу необхідне створення (дотримання) певних умов, безпосередньо пов'язаних з охороною тварин і середовища їхнього перебування. Винищування тварин, порушення умов їхнього перебування призвели до того, що певні види тварин зникли і їхнє відтворення вже неможливе. З іншого боку, діяльність людини, спрямована на охорону й відтворення тваринного світу, сприяє збільшенню чисельності конкретних видів тварин [248, с. 25].

На нашу думку, охорона мисливських тварин і середовища їх перебування – це система заходів правового, економічного та організаційного характеру, які спрямовані на захист, збереження, раціональне використання та відтворення мисливських тварин, середовища їх перебування з метою забезпечення природного балансу у тваринному світі та навколишньому природному середовищі в цілому, збереження можливості подальшого використання їх та їхніх корисних властивостей.

Заходи охорони мисливських тварин і середовища їх перебування є основними в системі заходів забезпечення раціонального природокористування. Разом з цим, слід відзначити і особливе місце заходів відтворення в «ланцюзі» раціонального використання мисливських тварин і середовища їх перебування, який виглядає наступним чином: охорона – раціональне використання – відтворення.

Відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування ми розуміємо як один із заходів їх охорони, який спрямований на відновлен-

ня, зокрема, підвищення кількісних та покращення якісних характеристик мисливських тварин, середовища їх перебування з метою забезпечення природного балансу у тваринному світі та навколишньому природному середовищі в цілому, збереження можливості подальшого використання їх та їхніх корисних властивостей [249, с. 89]. Наприклад, В. І. Книш, досліджуючи поняття правової охорони об'єктів тваринного світу, діяльність державних та недержавних суб'єктів, пов'язану з відтворенням останніх, так само відносить до заходів їх охорони [233, с. 155]. Водночас, заходи відтворення хоч і належать до заходів охорони, але можуть мати і самостійний характер.

Заходи охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування полягають в: 1) охороні, раціональному використанні та відтворенні мисливських тварин; 2) охороні, раціональному використанні та відтворенні середовища їх перебування. Такі заходи мають спільну мету, а саме: 1) забезпечення природного балансу у тваринному світі та навколишньому природному середовищі в цілому; 2) збереження можливості подальшого використання мисливських тварин і середовища їх перебування та їхніх корисних властивостей. Вони можуть здійснюватися як окремі напрями діяльності (щодо мисливських тварин та щодо середовища їх перебування), так і в комплексі (одночасно щодо мисливських тварин і середовища їх перебування), але в будь-якому разі вони є нерозривно пов'язаними та взаємодоповнюючими [250, с. 267].

На підтвердження цієї думки, можна навести приклад заходів з регулювання чисельності мисливських тварин, які можуть бути одночасно спрямовані як на охорону мисливських тварин, так і на їх відтворення. Це ж стосується і відтворювальних ділянок, які користувачі зобов'язані виділяти у мисливських угіддях. Так, відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», п. 1.3 Порядку визначення територій для охорони та відтворення мисливських тварин (відтворювальних ділянок), ці заходи здійснюються з метою охорони та відтворення мисливських тварин, а згідно з р. 6 Порядку проведення упорядкування мисливських угідь, вони належать до заходів господарсько-технічного поділу території мисливських угідь, тобто, до заходів охорони та відтворення мисливських угідь. Водночас, враховуючи, що мисливські угіддя є середовищем перебування мисливських тварин, доцільно зауважити, що будь-які інші заходи, спрямовані на охорону та відтворення мисливських угідь, закономірно сприятимуть охороні та відтворенню мисливських тварин, що ще раз підтверджується ч. 2 ст. 27, а також ст. 1 Закону та р. 1 Порядку проведення упорядкування мисливських угідь, під упорядкуванням мисливських угідь.

Пропонуємо розглянути систему заходів охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування дещо детальніше і проаналізувати їх.

1. Упорядкування мисливських угідь.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» та р. 1 Порядку проведення упорядкування мисливських угідь, під упорядкуванням мисливських угідь розуміється науково обгрунтована оцінка та інвентаризація типів мисливських угідь, видового, кількісного та якісного складу мисливських тварин певного господарства або окремого регіону, розроблення (з урахуванням природних та економічних умов) режиму ведення мисливського господарства з визначенням заходів щодо охорони, раціонального використання, відтворення мисливських тварин, збереження та поліпшення стану угідь.

Безпосередній порядок проведення відповідних заходів регулюється ст. 28 Закону та Порядком. Статтею 28 Закону закріплені положення, які регулюють порядок упорядкування мисливських угідь. Однак, вони мають дуже загальний характер. Зокрема, у ч. 1 ст. 28 йдеться про забезпечення користувачами мисливських угідь їх упорядкування протягом двох років з дня надання таких угідь у користування. Згідно з ч. 2 цієї статті порядок проведення впорядкування мисливських угідь визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища. Частини 3–4 ст. 28 стосуються проектів організації та розвитку мисливського господарства. Так, у ч. 3 статті передбачено, що відповідні проекти після їх розроблення погоджуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у галузі лісового і мисливського господарства та полювання, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями. Частиною 4 статті визначено, що такі проекти, розроблені відповідно до існуючих на момент їх реалізації вимог, вважаються дійсними до закінчення строку їх дії за умови відсутності зміни площі та меж мисливських угідь.

Водночас, ми погоджуємося із В. В. Овдієнком і також вважаємо за необхідне звернути увагу на певну недосконалість правового регулювання упорядкування мисливських угідь. Так, ст. 28 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», якою передбачено упорядкування мисливських угідь, не містила будь-яких застережень щодо

строків його проведення. У подальшому, згідно із Законом від 21 січня 2010 р. № 1827-VI, до зазначеної статті були внесені доповнення, якими зроблено спробу усунути цю прогалину. Зокрема, ч. 1 ст. 28 Закону встановлено строк проведення упорядкування – протягом двох років з дня отримання мисливських угідь у користування, а в ч. 4 цієї ж статті закріплено, що проекти організації та розвитку мисливського господарства, розроблені відповідно до існуючих на момент їх реалізації вимог, вважаються дійсними до закінчення строку їх дії за умови відсутності зміни площі та меж мисливських угідь. Але таким чином законодавець лише окреслив проблему, а не вирішив її. Так, встановленням дворічного строку для забезпечення користувачами мисливських угідь їх впорядкування, з одного боку, виключено можливість користування цими угіддями понад два роки без виконання вимоги Закону щодо їх упорядкування, але з іншого – фактично отримало право на існування невпорядковане користування мисливськими угіддями протягом часу, достатнього для настання наслідків у вигляді значного погіршення якості мисливських угідь. Зі змісту ч. 4 ст. 28 Закону, якою визначено, що проекти організації та розвитку мисливського господарства ... *вважаються дійсними до закінчення строку їх дії* (курсив – В. О.), взагалі не зрозуміло, протягом якого ж строку вони є дійсними [59, с. 99–100].

Порядок проведення упорядкування мисливських угідь установлює основні нормативи, які необхідні для науково обґрунтованої оцінки та інвентаризації типів мисливських угідь, видового, кількісного та якісного складу мисливських тварин, розроблення (з урахуванням природних та економічних умов) режиму ведення мисливського господарства з визначенням заходів щодо охорони, раціонального використання, відтворення мисливських тварин, збереження та поліпшення стану угідь. Проаналізувавши положення Порядку, до заходів їх упорядкування можна віднести: 1) встановлення категорій складності (розрядів) робіт з мисливського упорядкування – установлено чотири (I, II, III, IV) категорії складності (розряди) проведення робіт з мисливського упорядкування в залежності від рівня ведення мисливського господарства та якісної оцінки мисливських угідь (р. 4 Порядку); 2) лісомисливське районування – мисливські угіддя України розташовані в межах 5 природних зон (р. 5 Порядку); 3) господарсько-технічний поділ території мисливських угідь – виконавець разом з користувачем мисливських угідь складають і погоджують схематичний план території, визначають межі відтворювальних ділянок, єгерських обходів, місця встановлення аншлагів, указівних стовпів, рейштоків, серпантинів (для гірської місцевості), під'їзних шляхів, містків, пристаней, гаток, куренів, веж для спостережень і селекційного відстрілу, мисливських баз, мисливських будинків, вольєрів, водопоїв і т.ін. (р. 6 Порядку); 4) визна-

чення оптимальної щільності мисливських тварин (р. 11 Порядку); 5) врахування оцінки впливу різноманітних чинників на стан популяцій мисливської фауни (р. 12 Порядку); 6) розрахунок річного приросту поголів'я мисливських тварин (р. 13 Порядку); 7) встановлення норм добування мисливських тварин (р. 14 Порядку).

Порядок упорядкування мисливських угідь передбачає, що відповідне впорядкування проводиться один раз на 15 років, але за цей період у типах мисливських угідь можуть відбутися значні зміни, що впливатимуть на зміну розрахованого при впорядкуванні угідь, особливо лісових, середнього бонітету для кожного виду мисливської фауни. Отже, природні умови вимагають встановлення менш тривалих періодів упорядкування мисливських угідь. Крім того, відсутністю обмежень у строках дії документів щодо проведення такої діяльності створюються умови, коли таке упорядкування буде проводитися щодо одних угідь один раз на 15 років, а в інших – на 30 і більше, що в результаті матиме наслідком різний ступінь достовірності відомостей, відображених у цих документах, а, відповідно, і негативно позначиться на якості мисливських угідь [59, с. 100]. Ми вважаємо актуальною думку В. В. Овдієнка з приводу необхідності повернення до практики обов'язкового проведення робіт по упорядкуванню мисливських угідь кожні 10 років, а для первісного упорядкування мисливських угідь – встановлення строку 1 рік [59, с. 101].

2. Визначення в межах мисливських угідь відтворювальних ділянок.

У змісті ч. 1 ст. 27 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» закріплено, що з метою охорони та відтворення мисливських тварин користувачі в межах своїх мисливських угідь виділяють не менше як 20 відсотків площі угідь, на яких полювання забороняється. Порядок визначення територій для цієї мети встановлюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства. Відповідно до п. 1.3 Порядку визначення територій для охорони та відтворення мисливських тварин (відтворювальних ділянок), відтворювальні ділянки – це частини території мисливських угідь, що визначаються користувачем з метою забезпечення охорони та відтворення мисливських тварин.

Виходячи з положень р. 2 Порядку, такі ділянки можуть визначатись одним чи декількома контурами (масивами, урочищами, водоймами тощо) загальною площею не менше як 20 відсотків наданих у користування мисливських угідь. Користувачами мисливських угідь повинна враховуватись міграційна поведінка мисливських тварин з метою формування (створення) відтворювальних ділянок, спільних для двох і більше мисливських господарств (п. 2.1). У залежності від видів мисливських тварин, які перебувають на території мисливських угідь, відтворювальні ділянки можуть

бути визначені для окремого виду або групи видів мисливських тварин (п. 2.2). Під відповідні ділянки на термін не менше трьох років визначаються найбільш сприятливі для охорони та відтворення окремого виду або групи видів мисливських тварин угіддя, які мають добрі кормові та захисні властивості відповідно до Класифікації мисливських угідь за категоріями цінності (класами бонітетів), визначеної пунктом 7 Порядку проведення упорядкування мисливських угідь (п. 2.3). Полювання на території відтворювальної ділянки забороняється. Відстріл та відлов хижих та шкідливих тварин на території цих ділянок здійснюються у відповідності до вимог статті 33 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» (п. 2.4). Проведення комплексу лісгосподарських та інших робіт власниками або користувачами земельних ділянок на території відтворювальних ділянок узгоджується з користувачем мисливських угідь (п. 2.5). У р. 3 Порядку зазначено, що визначення відтворювальних ділянок погоджується з власником або користувачем земельної ділянки та оформляється наказом користувача мисливських угідь, у якому вказуються площа угідь, що виділяється з цією метою, з переліком кварталів, урочищ, водойм тощо, що входять до складу відтворювальної ділянки, детальним описом її меж, видом або групою видів мисливських тварин, для відтворення яких виділяється ділянка, визначається режим охорони мисливських тварин на цій території (п. 3.1). Відмежування територій відтворювальних ділянок проводиться межовими попереджувальними знаками (п. 3.2).

Х. І. Чопко зауважує, що виділення в межах мисливських угідь територій, де заборонене полювання, як спосіб відтворення мисливських тварин є досить не ефективним. Наприклад, площа території, яка відводиться під ділянки для відтворення дикої фауни (відтворювальні ділянки), становить менше ніж 20 % і є достатньою для природного відтворення куріпки, фазана, диких качок, але занадто малою для таких тварин, як олень, козуля, кабан тощо [251, с. 181]. На думку А. М. Волоха, така міра не завжди є ефективною тому, що ці структури часто мають малі розміри, а їх охорона, за віддаленості від егерських пунктів та слабкої фінансової бази мисливських господарств, здійснюється формально. У багатьох країнах для більш інтенсивного відновлення мисливських ресурсів під відтворювальні ділянки відведено значно більшу частку угідь – до 50 % [252, с. 2–3].

3. Встановлення пропускну спроможності мисливських угідь.

У положеннях ч. 3 ст. 27 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» визначено, що користувачі мисливських угідь встановлюють за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, та обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями пропускну спроможність мисливських угідь. Важливо

також зазначити, що чинна редакція ст. 1 Закону не містить визначення пропускну́ї спроможності мисливських угідь, оскільки воно було виключене Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу» від 21 січня 2010 р. № 1827-VI [253]. Власне, до внесення змін у ст. 1 Закону пропускну́ спроможність визначали як максимально можливу кількість мисливців, які можуть полювати в один день на певній площі мисливських угідь (з урахуванням чисельності мисливських тварин і необхідності дотримання вимог техніки безпеки).

На нашу думку, виключення поняття пропускну́ї спроможності мисливських угідь із ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», зважаючи на його практичне застосування та враховуючи оперування ним в інших положеннях Закону (наприклад, п. 2, п. 10 ч. 2 ст. 30), було недоцільним.

4. Створення єгерської служби.

Так, відповідно до ст. 29 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» з метою охорони мисливських угідь користувачі угідь створюють єгерську службу з розрахунку не менше як один єгер на п'ять тисяч гектарів лісових або десять тисяч гектарів польових чи водноболотних мисливських угідь.

Щодо таких норм законодавства, то, на нашу думку, абсолютно справедливо зазначає Х. І. Чопко, що велика площа мисливських угідь зумовлює формальну їх охорону, а тому необхідно зробити науково обгрунтовані розробки з приводу закріплення оптимального розміру мисливських угідь за одним єгерем [251, с. 181]. Водночас, О. Р. Проців взагалі вважає, що саме відсутність дієвої мисливської охорони є однією з причин неефективного ведення мисливського господарства [31, с. 28].

У цьому питанні не суттєво відрізняється від українського законодавство європейських держав. Так, відповідно до польського законодавства орендатор угідь зобов'язаний працевлаштувати щонайменше одного охоронця. Охоронець є працівником установи при воєводстві, хоча заробітну він отримує від орендатора. За законодавством Словаччини орендатор на кожні 500 га подає на затвердження районним лісним управлінням охоронців, які діють на громадських засадах. На кожні 3 тис. га орендатор повинен прийняти на роботу професійного мисливця з відповідною освітою, на угіддя понад 10 тис. га професійний мисливець повинен бути з вищою спеціальною освітою. Угорським законодавством передбачено, що орендатор приймає на роботу одного спеціаліста з середньою або вищою спеціальною освітою на кожні 3 тис. га угідь і повинен утримувати єгера на кожні 500 га лісових угідь [17, с. 19].

За словами керівника Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства формування дієвої егерської служби та забезпечення належної охорони мисливських угідь є одним із основних обов'язків кожного користувача. Серед причин поганої організації мисливської охорони є збитковість мисливського господарства, що не дозволяє залучати інвестиції та добре утримувати егерську службу. Звідси, значне навантаження угідь на одного егера, низька заробітна плата, правова незахищеність, відсутність матеріального стимулювання в комплексі з поганим матеріально-технічним забезпеченням егерської служби (в першу чергу, транспортом, зброєю, засобами зв'язку), що негативно впливає на стан охорони державного мисливського фонду та недопущення браконьєрства [31, с. 29].

Ефективне відтворення диких тварин неможливе і без підготовки відповідних фахівців, тому необхідно створити в Україні законодавчі засади для підготовки кадрів, які професійно займалися б відтворенням тваринного світу, а саме: зобов'язати на законодавчому рівні вузи таких спеціальностей як екологія, біологія, агрономія, тобто ветеринарні академії, аграрні університети тощо готувати фахівців із мисливствознавства [251, с. 181].

5. Регулювання чисельності диких тварин.

Згідно з ч. 1 ст. 32 Закону України «Про тваринний світ», в інтересах охорони здоров'я і безпеки населення, запобігання захворюванням сільськогосподарських та інших свійських тварин, відвернення заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, господарській та іншій діяльності здійснюються заходи, спрямовані на регулювання чисельності окремих видів диких тварин. Відповідно до ч. 4 ст. 32 Закону регулювання чисельності хижих та шкідливих тварин у порядку ведення мисливського і рибного господарства здійснюється відповідно до Закону України «Про мисливське господарство та полювання», інших нормативно-правових актів.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» регулювання чисельності диких тварин – вилучення (відстріл та відлов) диких тварин, що перебувають у стані природної волі, за умови, що їх чисельність на конкретній території загрожує життю та здоров'ю людей, свійських тварин, завдає значних збитків сільському, лісовому чи мисливському господарству, порушує природний баланс видів, загрожує існуванню інших видів диких тварин. Безпосередньо регулювання чисельності диких тварин здійснюється на основі ст. 33 зазначеного Закону.

Із ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», ч. 1 ст. 32 Закону України «Про тваринний світ» бачимо, що відповідна діяльність зводиться виключно до відстрілу та відлову диких тварин,

які перебувають у стані природної волі у разі, якщо їх чисельність створює загрозу життю, здоров'ю людей, свійських тварин, інших видів диких тварин, заподіяння шкоди мисливському, лісовому, сільському господарствам. Однак, ст. 33 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», на основі якої здійснюється регулювання чисельності диких тварин регламентує такі види діяльності як відстріли та відлови хижих та шкідливих тварин, добування мисливських тварин для наукових цілей, переселення в нові місця перебування.

Попередньо ми прийшли до висновку, що використання об'єктів тваринного світу в наукових цілях у залежності від кінцевої мети добування можна розглядати і як один з видів їх використання (про який йдеться в тому числі у ст. 33 зазначеного Закону), і як захід їх охорони та відтворення. Так, селекційні та вибіркові діагностичні відстріли мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи, які за своєю суттю є видом використання об'єктів тваринного світу (використання в наукових цілях), враховуючи їх мету, на нашу думку, доцільно відносити до заходів охорони та відтворення мисливських тварин. Добування для переселення в нові місця перебування є заходом регулювання чисельності та відповідно охорони та відтворення мисливських тварин, що підтверджується логічним розміщенням ст. 50 Закону України «Про тваринний світ» у р. IV – «Охорона тваринного світу». Тобто, регулювання чисельності мисливських тварин у кінцевому результаті може призводити як до їх зменшення в межах мисливських угідь, так і зменшення в межах одних, але збільшення в межах інших мисливських угідь.

Також важливо зауважити, що в ст. 1, ст. 33 «Про мисливське господарство та полювання», ст. 32 Закону України «Про тваринний світ» згадуються дикі, хижі, шкідливі та мисливські тварин. Проте необхідно наголосити, що, фактично, у даних законодавчих положеннях йдеться про диких тварин у стані природної волі, мисливських тварин та шкідливих тварин. До шкідливих тварин у даному контексті відносяться ті, які не належать ні до диких, ні до мисливських (в розуміннях, виведених нами), але можуть завдати шкоди життю, здоров'ю людей, свійських тварин, інших видів диких тварин, мисливському, лісовому, сільському господарствам, зокрема, згадуваних у ч. 1 та ч. 4 ст. 33 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» бродячих собак і котів, сірих ворон. Кількість хижаків, а саме вовків та лисиць, лімітують так, щоб вони не зменшували чисельності інших тварин. Великої шкоди мисливським тваринам завдають бездомні собаки та коти, які винищують значну кількість сірих куріпок, перепелів, фазанів, зайців та молодь козулі [254, с. 126–127].

6. Селекційні та вибіркові діагностичні відстріли мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи.

Статтею 32 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» визначається порядок здійснення селекційних та вибіркових діагностичних відстрілів мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи, які відповідно до ч. 1 цієї статті в мисливських угіддях проводяться незалежно від строків мисливського сезону працівниками, уповноваженими здійснювати охорону мисливських угідь за дозволом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, за письмовою заявою користувача мисливських угідь.

Виходячи зі ст. 1 Закону України «Про ветеринарну медицину», ветеринарно-санітарна експертиза – комплекс необхідних лабораторних та спеціальних досліджень (вірусологічних, бактеріологічних, хіміко-токсикологічних, патолого-анатомічних, гістологічних, паразитологічних, радіологічних), які проводяться спеціалістами державної служби ветеринарної медицини або уповноваженими лікарями ветеринарної медицини щодо безпечності продуктів тваринного, а на агропродовольчих ринках – і рослинного походження, репродуктивного матеріалу, біологічних продуктів, ветеринарних препаратів, субстанцій, кормових добавок, преміксів та кормів, включаючи аналіз виробничої технології та технологічного обладнання щодо відповідності ветеринарно-санітарним заходам.

Як ми уже зазначали, згідно з п. 2.1 Інструкції про селекційний відстріл мисливських тварин, селекційний відстріл здійснюється щодо хворих, поранених тварин, старих особин з явними ознаками деградації, дворічного нерозвинутого молодняку, тварин з нехарактерним для виду забарвленням, а при відстрілі самців оленів, лосів, ланей, козуль – особин з недорозвинутими рогами. Відповідно до п. 2.1 Інструкції про вибірковий діагностичний відстріл мисливських тварин для проведення державної ветеринарно-санітарної експертизи, діагностичний відстріл проводиться з метою оцінки епізоотичної ситуації та вивчення стану захворювань серед мисливських тварин. Саме врахування мети проведення зазначених заходів дозволило нам прийти до висновку, що селекційні та вибіркові діагностичні відстріли мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи належать до заходів охорони та відтворення мисливських тварин (хоча за своє суттю вони є науково-дослідною діяльністю (використанням об'єктів тваринного світу в наукових цілях)).

Згідно з ч. 2 – ч. 4 ст. 32 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» відстріл мисливських тварин у встановлених ветеринарною службою вогнищах сказу та інших небезпечних захворювань здійснюється відповідно до законодавства про ветеринарну медицину. Селекційний та вибірковий діагностичний відстріли мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи здійснюються відповідно до лімітів їх

добування. Тварини, добуті протягом мисливського сезону, вважаються добутими в межах ліміту цього мисливського сезону, а в міжсезоння, – у межах ліміту наступного мисливського сезону.

Державне агентство лісових ресурсів України, у зв'язку з численними зверненнями природоохоронних організацій та користувачів мисливських угідь щодо селекційного відстрілу повідомляє, що ст. 32 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» доповнено частиною п'ятою, відповідно до якої забороняється селекційний відстріл тварин у природних заповідниках, а також забороняється проведення селекційного відстрілу тварин іншим мисливцям у присутності особи, яка має дозвіл на селекційний відстріл. Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07 лютого 2014 року № 57 «Про затвердження Інструкції про селекційний відстріл мисливських тварин», встановлюється єдиний для усіх користувачів мисливських угідь порядок проведення селекційного відстрілу мисливських тварин, оформлення та видачі дозволів на проведення селекційного відстрілу, критерії для відбору мисливських тварин, які підлягають відстрілу. Дозвіл на селекційний відстріл – документ, який засвідчує право працівника, уповноваженого здійснювати охорону мисливських угідь, на селекційний відстріл мисливських тварин і видається виключно за заявками користувача мисливських угідь. У разі відсутності затвердженого в установленому законодавством порядку ліміту добування мисливських тварин дозвіл на селекційний відстріл не видається. Ліміти використання мисливських тварин затверджуються відповідно до вимог ст. 16 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» на підставі пропозиції користувачів мисливських угідь [60].

Для уникнення зловживань з боку зацікавлених осіб та з метою захисту тварин від жорстокого поводження, здійснення селекційних та вибіркових діагностичних відстрілів мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи має проходити зі строгим дотриманням Європейської конвенції про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей, Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», інших міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів, розглянутої системи заходів охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування в цілому.

7. Встановлення обмежень та заборон щодо здійснення полювання.

У даному випадку йдеться про необхідність чіткого дотримання суб'єктами правовідносин використання мисливських природних ресурсів строків полювання (ст. 19 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»), заборон щодо здійснення полювання (ст. 20 цього Закону).

8. Встановлення лімітів використання мисливських тварин.

Такі ліміти визначаються у ст. 16 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», Інструкції щодо застосування порядку встановлення лімітів використання диких тварин, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення [255], Лімітах використання мисливських тварин державного мисливського фонду у сезон полювання відповідного року (затверджуються кожного сезону полювання), Нормах відстрілу інших мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду, одним мисливцем за день полювання у сезон полювання відповідного року (затверджуються кожного сезону полювання).

9. Встановлення для окремих мисливських угідь статусу мисливських угідь державного мисливського резерву (або запасу).

До мисливських угідь державного мисливського резерву (або запасу), виходячи зі ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», належать мисливські угіддя, які не закріплені за певними користувачами або звільнилися за рахунок позбавлення права користування, а заходи щодо охорони та відтворення їх та самих мисливських тварин здійснюються безпосередньо центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері мисливського господарства.

10. Діяльність органів державного управління в галузі ведення мисливського господарства, які здійснюють покладені на них повноваження (в тому числі, пов'язані з охороною та відтворенням мисливських тварин і середовища їх перебування), визначені у відповідних положеннях безпосередньо та через свої територіальні органи (перш за все – Державного агентства лісових ресурсів України та Державної лісової охорони).

Згідно п. 4 Положення про Державне агентство лісових ресурсів України останнє відповідно до покладених на нього завдань здійснює ряд повноважень, спрямованих на охорону, використання та відтворення мисливських тварин, розвиток мисливського господарства. На практиці це, наприклад, затвердження плану проведення заходів державного нагляду (контролю) у сфері мисливського господарства та полювання, виконання якого покладене на обласні управління лісового та мисливського господарства [256].

Відповідно до п. 1 Положення про державну лісову охорону державна лісова охорона діє у складі Держлісагентства, Республіканського комітету Автономної Республіки Крим з питань лісового і мисливського господарства, обласних управлінь лісового та мисливського господарства і підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Держлісагентства та має статус правоохоронного органу. Згідно з п. 4 Положення основними завданнями державної лісової охорони здійснення державного контролю за додержанням вимог лісового та мисливського законодавства; забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок,

шкідників і хвороб, пошкодження внаслідок антропогенного та іншого шкідливого впливу; запобігання злочинам і адміністративним правопорушенням у сфері лісового та мисливського господарства, а також використання лісових ресурсів і мисливських тварин; організація та координація заходів з охорони державного мисливського фонду. Пунктом 7 Положення визначено перелік прав посадових осіб державної лісової охорони відповідно до покладених на неї завдань.

Водночас, О. В. Гулак, враховуючи, що державна лісова охорона покликана реалізовувати контрольні функції у складі Держлісагентства, до її посадових осіб належать посадові особи Держлісагентства, Республіканського комітету Автономної Республіки Крим з питань лісового і мисливського господарства, обласних управлінь лісового та мисливського господарства і підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Держлісагентства, а сама її діяльність юрисдикційно залежить від рішень Мінагрополітики (центрального органу виконавчої влади, який спрямовує та координує діяльність Держлісагентства), приходять до висновку про пряму залежність відповідного органу контролю від профільних виконавчих органів. І як результат – негативний вплив на ефективність реалізації контрольних функцій у контексті ефективності здійснення публічного управління загалом [257, с. 181]. Більше того, існуюча система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій визнані Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року першопричинами екологічних проблем України [258, с. 143].

11. Встановлення дозвільно-договірного порядку набуття прав на використання мисливських тварин і середовища їх перебування, який ми розглянули у підрозділі 2.3 монографії.

12. Механізм застосування санкцій юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів, який досліджується у підрозділі 3.2 монографії.

13. Здійснення інших заходів, визначених розділом IV Закону України «Про тваринний світ» («Охорона тваринного світу») та спрямованих на охорону та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування, а також й іншими нормативно-правовими актами. Наприклад, Законом України «Про Червону книгу України», Законом України «Про природно-заповідний фонд України» [259] (ст. ст. 9, 16, 18, 21, 26, 40), Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (розділ III «Правила поводження з тваринами, що виключають жорстокість»), ЗК України (розділ VI «Охорона земель»), Законом України «Про охорону земель» [260]

(розділ IV «Система заходів у галузі охорони земель», розділ VI «Охорона земель при здійсненні господарської діяльності»), ЛК України (глава 8 «Лісовпорядкування», глава 12 «Зміст та основні вимоги щодо ведення лісового господарства», глава 14 «Відтворення лісів», глава 16 «Охорона та захист лісів»), ВК України (розділ IV «Охорона вод»), Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 1 (Завдання законодавства про охорону навколишнього середовища), ст. 3 (Основні принципи охорони навколишнього природного середовища)).

Як ми уже зазначали, здійснення заходів щодо охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування є обов'язком органів державного управління в галузі мисливського господарства та користувачів мисливських угідь. Однак, на превеликий жаль, сьогодні ні одні, ні інші у повноцінному здійсненні відповідних заходів не зацікавлені. Наприклад, мисливська політика Німеччини спрямована на збереження дикої флори та фауни, економічного стимулювання розвитку мисливства з дотриманням національних традицій полювання, проведення біотехнічних заходів, які здійснюються таким чином, щоб виключити негативний вплив мисливських тварин на сільське, лісове та рибне господарство, а також на охорону та покращення місць проживання цих тварин. В основному, охроною мисливських тварин, заготівлею та викладкою кормів займаються самі мисливці. Вони проводять систематичний моніторинг стану мисливських угідь, що дає змогу отримувати своєчасну інформацію про стан популяції диких тварин. У Фінляндії місцеві мисливські клуби об'єднуються в мисливські асоціації, завданнями яких є проведення моніторингу мисливських тварин, економічне стимулювання розвитку мисливського господарства та полювання, надання консультацій та юридичних послуг мисливцям. Місцеві мисливські клуби відповідають за стан ведення мисливського господарства та полювання, проведення біотехнічних заходів, боротьбу з браконьєрством тощо. У Швеції та Фінляндії кошти від щорічного збору, який сплачують мисливці спрямовуються на розвиток мисливського господарства, охорону, раціональне відтворення та використання ресурсів мисливських тварин [17, с. 50–51].

Виходячи з цього, назріває необхідність розробити відповідну систему стимулів щодо здійснення заходів охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування в Україні. Зокрема: 1) змінити систему виявлення та притягнення порушників правил полювання до відповідальності, стимулюючи мисливську охорону економічними методами (найбільш зацікавленими в охороні мисливської фауни повинні стати суб'єкти господарювання). З іншого боку, розміри позовів за заподіяну шкоду мисливському господарству незаконним добуванням мисливських тварин і штрафів за незаконне полювання повинні бути в кілька разів

(мінімум у 3) більшими за ринкову вартість офіційного полювання [17, с. 101]; 2) застосування заходів матеріального стимулювання до працівників користувачів мисливського господарства та місцевих жителів, які виявляють порушення правил полювання [26, с. 33]; 3) проведення державного конкурсу на краще мисливське господарство (кращого мисливствознавця, єгеря) по боротьбі з браконьєрством, із матеріальним стимулюванням переможців [26, с. 33]; 4) розробити систему збільшення та реалізації матеріального стимулювання працівників, уповноважених на охорону угідь, за рахунок штрафів, сум збитків та реалізації конфіскованої продукції і знарядь незаконного полювання, а всі інші суми направляти користувачу за місцем скоєння браконьєрства [26, с. 213] тощо.

3.2 Юридична відповідальність за порушення законодавства про мисливські природні ресурси

Досліджуючи юридичну відповідальність за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів, перш за все, слід зазначити, що юридична відповідальність за екологічні правопорушення є комплексним міжгалузевим інститутом екологічного права і характеризується тим, що по-перше, має особливу підставу – екологічне правопорушення, а, по-друге, передбачає застосування санкцій кримінально-правового, адміністративного, цивільно-правового, дисциплінарного характеру до осіб, що вчинили екологічне правопорушення [69, с. 127–128].

Відповідно до ч. 1 ст. 42 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законами України. Частина 2 ст. 42 Закону визначає перелік протиправних дій осіб (який, враховуючи ч. 3 цієї ж статті, не є вичерпним) для притягнення їх до відповідальності за порушення законодавства у відповідній галузі. Також юридичну відповідальність несуть особи, винні: (1) в порушенні вимог щодо користування мисливськими угіддями й погіршенні їх стану; (2) використанні мисливських угідь не за призначенням; (3) порушенні вимог стосовно охорони середовища перебування мисливських тварин; (4) порушенні правил утримання мисливських тварин у неволі або в напіввільних умовах; (5) самовільному переселенні, акліматизації чи схрещуванні мисливських тварин або з порушенням установленого порядку; (6) неподанні законодавчому порядку або приховуванні чи спотворенні інформації про стан, чисельність та обсяги добування мисливських тварин; (7) невжитті заходів щодо запобігання загибелі диких тварин, погіршення

середовища їх перебування; (8) порушенні порядку придбання чи реалізації, незаконного пересилання, ввезення в Україну чи вивезення за її межі таких тварин та іншої продукції полювання, включаючи мисливські трофеї. Хоча наведений перелік, звичайно, не є вичерпним [261, с. 247–248].

На нашу думку, доцільно більш детально розглянути особливості кожного з видів юридичної відповідальності, яка може настати за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів, а також дослідити практику застосування її заходів. Так, проблеми кваліфікації злочинів проти довкілля та притягнення до кримінальної відповідальності за їх вчинення, в тому числі за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів, зокрема, в частині незаконного полювання, досліджуються у наукових працях С. Б. Гавриша [262], І. А. Головка [263; 264], С. А. Голуб [28; 265], О. О. Дудорова та Д. В. Каменського [266], В. К. Матвійчика [265], Г. С. Поліщука [267], І. О. Харь [268; 269], І. Г. Швидченко [270], А. М. Шульги [271], а також представниками науки екологічного права: І. І. Каракашем [272], Н. Р. Кобецькою [273], Л. Д. Нечипорук [32], В. В. Овдієнком [261], О. О. Томин [10] та іншими науковцями.

Кримінальна відповідальність за порушення еколого-правових норм сьогодні закріплена нормами КК України, об'єднаними в одному розділі VIII «Злочини проти довкілля» [273, с. 332–333]. Основною нормою кримінального законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів є ст. 248 КК України (Незаконне полювання). Об'єктом цього злочину є встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення тваринного світу суходолу – диких звірів і птахів як невід'ємної складової частини довкілля. Предмет злочину – дикі звірі та птахи, які охороняються законом і перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь і можуть бути об'єктами полювання [274, с. 727]. Не менш важливою нормою КК України є ст. 251 (Порушення ветеринарних правил), оскільки основним безпосереднім об'єктом даного злочину є встановлений порядок захисту тваринного світу в частині дотримання ветеринарних правил, попередження і боротьби із заразними хворобами диких і свійських тварин. Предметом злочину є: 1) тварини; 2) продукти тваринного походження; 3) сировина тваринного походження; 4) корми тваринного походження і кормові добавки [274, с. 736].

Поряд з цим слід враховувати, зміст уже досліджених нами понять «правовідносини використання мисливських природних ресурсів» та «мисливські природні ресурси». Тоді, очевидним буде те, що ці дві статті аж ніяк не охоплюють як всі можливі злочинні посягання на суспільні відносини у сфері використання мисливських природних ресурсів (основний

безпосередній об'єкт злочину), так і, зокрема, на мисливські природні ресурси (предмет злочину). Система злочинів у сфері охорони навколишнього природного середовища представлена у юридичній літературі по-різному. Однак, традиційним є підхід, який бере за основу об'єктний критерій і розділяє їх за видами відносин в галузі охорони і використання окремих природних ресурсів. Зокрема, це може бути детальний поділ на 10 груп за об'єктом посягань: в галузі охорони і раціонального використання земель, надр, природних ресурсів континентального шельфу, лісів і рослинного світу, водних об'єктів і т.д. [275, с. 130–131]; поділ в одному з класичних навчальних видань на 4 групи: злочини проти екологічної безпеки; злочини у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря; злочини у сфері охорони водних ресурсів; злочини у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного світу [276, с. 242]; поділ на 2 групи: злочини, що посягають на довкілля в цілому та конституційні екологічні права громадян, і злочини, що посягають на окремі елементи чи об'єкти довкілля (при цьому, останні за об'єктами довкілля діляться на сім підгруп) [267, с. 9].

Досліджуючи систему злочинів у сфері використання мисливських природних ресурсів, слід наголосити на таких основних моментах.

По-перше, дві вищезазначені нами статті КК України є спеціальними в частині кримінальної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів і ними не обмежуються види відповідних злочинів.

По-друге, більшість злочинів, передбачених іншими статтями розділу VIII КК України мають матеріальний склад, тобто є закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля, спричинення загибелі людей, їх захворювань, масової загибелі об'єктів тваринного і рослинного світу, інших тяжких наслідків тощо. Згідно з п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» [277] під тяжкими наслідками (статті 236, 237, частини 2 статей 238–243, ч. 2 ст. 245, статті 247, 251, ч. 2 ст. 252, ч. 1 ст. 253 КК) слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масову загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо. Водночас, у Постанові нічого не вказано про розуміння категорії «створення небезпеки для довкілля». В п. 7 Постанови зазначено,

що створення небезпеки для життя і здоров'я людей (частини 1 статей 239–244, ч. 1 ст. 253 КК) має місце в разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могли призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо. Вважається, що створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля мало місце, коли загроза заподіяння шкоди була реальною, очевидною, а негативні наслідки не настали лише завдяки своєчасно вжитим заходам або в силу інших обставин, які не залежали від волі винної особи [274, с. 703]. Відповідно, ми під створенням небезпеки для довкілля розуміємо наявність реальної загрози настання тяжких наслідків, перелічених в п. 5 Постанови (крім загибелі чи масового захворювання людей). Тобто, до злочинів у сфері використання мисливських природних ресурсів відносяться також злочини, передбачені іншими статтями розділу VIII КК України, які створили небезпеку для довкілля і безпосередньо для мисливських природних ресурсів як його компонента або спричинили інші тяжкі наслідки у вигляді зникнення, масової загибелі чи тяжких захворювань мисливських природних ресурсів, неможливості їх відтворення упродовж тривалого часу або використання в певному регіоні, їх генетичного перетворення.

По-третє, є злочини, які не належать до злочинів проти довкілля, тобто мають інший основний безпосередній об'єкт, але предметом яких можуть бути мисливські природні ресурси. Відповідно, їх також необхідно розглядати як вид досліджуваних нами злочинів. Зокрема, це злочини проти власності. Так, предметом абсолютної більшості цих злочинів закон називає майно – речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру. Однією з економічних ознак таких речей є те, що вони повинні бути відокремленими від природного середовища чи бути створені заново [274, с. 462].

На підставі системного аналізу положень екологічного законодавства В. О. Навроцький наділяє об'єкти тваринного світу як предмет незаконного полювання такими ознаками: 1) біологічною – вони належать до птахів та звірів; 2) ареалом поширення – такі птахи і звірі належать до тих, основні процеси життєдіяльності яких знаходяться на суші або на поверхні води; 3) соціальною – птахи і звірі належать до так званих диких і перебувають у стані природної свободи; 4) юридичною – птахи і звірі належать до видів, полювання на які регламентоване або заборонене повністю [278, с. 33–34]. Запропонована В. О. Навроцьким характеристика не лише конкретизує зміст предмета кримінально караного полювання, а й

допомагає відмежувати його від предметів суміжних злочинів, передбачених, зокрема, ст. 185 і ст. 249 КК України [266, с. 86].

Предметом викрадення, вимагання, привласнення, розтрата, заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем не можуть виступати природні багатства в їх природному стані – блага, які, хоч і мають об'єктивну цінність, проте не створені повністю або частково працею людини. Протиправне обернення таких об'єктів у свою власність за наявності підстав може розглядатися як злочини проти довкілля і кваліфікуватися, зокрема, за статтями 246, 248, 249. Однак такі самі дії щодо об'єктів, які вилучені з природного стану завдяки вкладеній праці людини, розглядаються залежно від способу посягання як викрадення чи інший злочин проти власності. Так, дії осіб, винних у заволодінні заготовленим чи складованим лісом (зрубаними та підготовленими до складування або вивезення деревами), у незаконних вилові риби або добуванні водних тварин, що вирощуються підприємствами, організаціями чи приватними особами в спеціально облаштованих чи пристосованих водоймах, або незаконному заволодінні рибою, водними тваринами, вилоненими цими юридичними або фізичними особами, а також дикими тваринами і птахами, які перебувають у розплідниках і вольєрах, слід кваліфікувати як викрадення чужого майна чи інший відповідний злочин проти власності. У таких ситуаціях матеріальні об'єкти природи, будучи включеними у виробничо-трудовий процес, набувають якості товарної продукції – предмета злочину проти власності [274, с. 463].

Дії особи, яка незаконно заволодіває дикими тваринами чи птахами, які утримуються у відповідних спорудах, де вони не мають можливості житися природними кормами і самостійно виходити за межі таких споруд (розплідники, вольєри, ферми, зоопарки тощо), можуть бути кваліфіковані як відповідний злочин проти власності. Це стосується і мисливських тварин, які вилучені з природного середовища, розведені у неволі, напіввільних умовах або набуті іншим законним способом, і перебувають у приватній чи комунальній власності юридичних та фізичних осіб. Наприклад, добутий під час полювання звір (птах), який потім утримується на фермі заради хутра, в неволі (зоопарку) – заради культурних чи наукових потреб, у разі наступного заволодіння ним визнаватиметься предметом крадіжки [265, с. 108].

Навпаки, штучно вирощені або розведені людиною і випущені на волю тварини фактично вилучаються зі сфери майнових відносин, починають виконувати природну функцію, у зв'язку із чим набувають рис предмета злочину проти довкілля, караного за ст. 248 КК України. Протиправний відстріл (відлов) птахів чи звірів, які перебувають у вольєрі, на

звіро- чи птахофермі, у зоопарку тощо, за наявності підстав може кваліфікуватися і як хуліганство (ст. 296 КК України) [266, с. 86].

Тобто, предметом злочинів проти власності можуть бути такі мисливські природні ресурси, як: вольєрна дичина, підсадна дичина, продукція полювання та мисливські трофеї. Водночас, мисливські тварини, будучи природними багатствами у своєму природному стані, не є предметом відповідних злочинів.

Проблеми відмежування жорстокого поводження з тваринами від незаконного полювання вдало прослідковуються на такому прикладі: до кримінальної відповідальності за незаконне полювання були притягнуті директор радгоспу Б. та голова райсільгоспхімії Д., які недалеко від селища Б. спеціально підпалили з двох сторін зарослі очерету. Коли на очах у людей із полум'я почали вибігати палаючі лисиці та кабани, вилітати птахи, Б. та Г. загнали на тракторі декілька ослаблих кабанів на в'язке місце та вбили їх, наїжджаючи трактором. Декілька кабанів також загинули у вогні. Однак факт жорстокого поводження з тваринами кримінально-правової оцінки не отримав ні під час досудового слідства, ні під час судового розгляду. Натомість, автор вважає, що у даному випадку дії Б. та Г. необхідно було б кваліфікувати за сукупністю злочинів: ч. 2 ст. 248 та ч. 1 ст. 299 КК України [264, с. 271].

Відповідно, на нашу думку, злочини у сфері використання мисливських природних ресурсів можна поділити на такі види: 1) злочини, основним безпосереднім об'єктом яких є встановлений порядок охорони, раціонального використання та відтворення тваринного світу і, власне, мисливських природних ресурсів, та предметом яких є мисливські природні ресурси (тобто, злочини, передбачені ст. 248 та ст. 251 КК України); 2) злочини проти довкілля, в яких встановлений порядок охорони, раціонального використання та відтворення тваринного світу і, власне, мисливських природних ресурсів, може виступати додатковим безпосереднім об'єктом (наприклад, злочини, передбачені іншими статтями розділу VIII КК України, які створили небезпеку для довкілля і безпосередньо для мисливських природних ресурсів як його компоненту, або спричинили інші тяжкі наслідки у вигляді зникнення, масової загибелі чи тяжких захворювань мисливських природних ресурсів, неможливості їх відтворення протягом тривалого часу або використання в певному регіоні, їх генетичного перетворення); 3) злочини, які не належать до злочинів проти довкілля, тобто мають інший основний безпосередній об'єкт, але предметом яких можуть бути мисливські природні ресурси (наприклад, злочини, передбачені ст. 296 (Хуліганство), ст. 299 (Жорстоке поводження з тваринами) КК України, а також розділом VI КК України – Злочини проти власності (крім визначених у ст. 188-1, ст. 194-1, ст. 197-1)) [279, с. 218].

Як ми вже зазначали, статті 248 та 251 КК України є спеціальними в частині кримінальної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів, тому, хотілося б звернути увагу на деякі важливі моменти.

Так, з об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 248 КК України, виражається у трьох формах: 1) порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду; 2) незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду; 3) полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України [274, с. 728]. Суб'єкт злочину загальний. Суб'єктивна сторона характеризується умислом. Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 248) є його вчинення: 1) службовою особою з використанням службового становища; 2) за попередньою змовою групою осіб; 3) способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу; 4) з використанням транспортних засобів; 5) особою, раніше судимою за цей злочин [274, с. 730].

Згідно з приміткою до ст. 248 КК України істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Відповідно до п. 5 підрозділу 1 р. XX Податкового кодексу України (далі – ПК України) [280] та ст. 7 Закону України «Про державний бюджет України на 2017 рік» [281] на сьогодні притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 248 КК України (зокрема, у формі порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду), можливе тільки у випадку, якщо розмір заподіяної шкоди становить 210 500 грн. ($1684 \text{ грн.} \div 2 \times 250$) і більше. Як зазначає В. В. Овдієнко, законодавець, доповнивши ст. 248 КК України приміткою, з одного боку, усунув можливість неоднакового застосування відповідальності, умовою настання якої є заподіяння істотної шкоди, а з іншого – декриміналізував значну кількість діянь, що раніше визнавались злочином за вказаною ознакою [59, с. 160].

Крім цього, потрібно зазначити, що згідно з ч. 1 ст. 43 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання, здійснюється добровільно або за рішенням суду відповідно до законодавства за затвердженими в установленому порядку таксами (на сьогодні – Такси для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України)), а за їх відсутності – за розрахунками користувачів мисливських угідь (як ми розуміємо, це положення Закону застосовується у випадку

відсутності у Таксах виду тварин, які були незаконно добуті). Враховуючи ці Такси, істотна шкода може мати місце у випадку знищення лише великої кількості мисливських тварин (не менше 8 лосів або 15 кабанів тощо). А це обумовлює, що на практиці фактично виключається можливість кваліфікації дій особи за ст. 248 КК України за ознакою заподіяння істотної шкоди [59, с. 160].

Також, можна побачити несправедливе співвідношення розміру заподіяної шкоди та міри відповідальності, адже санкцією ч. 1 ст. 248 КК України за вчинення даного злочину передбачено штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (що, виходячи з норм ПК України, нині становить від 1700 грн до 3400 грн) або громадські роботи на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або обмеженням волі на строк до трьох років. Тобто сьогодні, коли кримінально-правова доктрина виходить з того, що позбавлення волі як вид кримінального покарання слід призначати у виняткових випадках, а штраф має стати основним видом кримінального покарання, штраф, з огляду на його розмір, якраз і не відповідає потребам державної боротьби з порушеннями природоохоронного законодавства [240, с. 60]. Водночас, ми не зовсім можемо погодитися з В. В. Овдієнком у тому, що в цілому не викликають критики тенденції законодавства щодо введення досить високого розміру істотної шкоди як підстави для кримінальної відповідальності за незаконне полювання [59, с. 162]. Оскільки, вважаємо, що морально не справедливими є положення законодавства про можливість притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 248 КК України (зокрема, у формі порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду) тільки у випадку, якщо розмір заподіяної шкоди становить 210500 грн. і більше.

Разом з цим, суди не завжди дотримуються вимоги щодо визнання істотною лише тієї шкоди, розмір якої перевищує 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Наприклад, вироком від 10 листопада 2010 р. Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області особу визнано винною за ч. 1 ст. 248 КК України в порушенні правил полювання, яке виявилось у добуванні самки кабана, чим заподіяно істотну шкоду, розмір якої складає 10000 грн. Згідно з вироком від 23 квітня 2010 р. Тлумацького районного суду Івано-Франківської області істотною шкодою визнано збитки в сумі 30000 грн, спричинені незаконним добуванням трьох диких кабанів. За вироком від 4 листопада 2010 р. Сколівського районного суду Львівської області істотна шкода виявилася у незаконному полюванні на благородного оленя, чим спричинено збитки на суму 15000 грн. А за вироком від 22 липня 2010 р. Старовижівського районного суду Волинської області особу засуджено за ч. 1 ст. 248 КК України за порушення правил

полювання, яке виявилось у добуванні самки козулі європейської, чим заподіяно збитків на загальну суму 8378 грн та завдано істотну шкоду, що виразилась у зменшенні маточного поголів'я та популяції тварин козулі в мисливських угіддях. Тобто, у жодному з досліджених вироків, де було визнано завдання істотної шкоди, її розмір не відповідав передбаченому приміткою до ст. 248 КК України [59, с. 161–162].

Це ж саме ми можемо сказати і про ряд інших вироків. Зокрема: вирок Олевського районного суду Житомирської області від 22 березня 2012 року у справі № 1-226/11 [282], яким було встановлено, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 заподіяли істотної шкоди ДП «Білокоровицьке лісове господарство» на загальну суму 40000 грн; вирок Радехівського районного суду Львівської області від 27 березня 2012 року у справі № 1317/399/2012 [283], яким було встановлено, що ОСОБА_4 завдала мисливському фонду ДП «Мисливське господарство «Стир»» збитки на суму 17843,20 грн, що являється істотною шкодою; вирок Високопільського районного суду Херсонської області від 24 квітня 2012 року у справі № 2106/547/2012 [284], яким було встановлено, що ОСОБА_1 спричинила Високопільській районній організації українського товариства мисливців та рибалок матеріальні збитки на загальну суму 15000 грн. У цілому, з усіх досліджених нами вироків, ми не знайшли жодного, де б розмір заподіяної шкоди становив 210500 грн. і більше.

Однак, незважаючи на таку ситуацію, ми все одно не можемо погодитися із відповідністю міри покарання ступеню завданої шкоди. Наприклад: у першій наведеній нами справі ОСОБА_1 було призначено покарання у виді штрафу в сумі 3400 грн з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добутого, а ОСОБА_2 взагалі не була притягнута до кримінальної відповідальності; у другій – ОСОБА_4 було призначено покарання у вигляді штрафу в розмірі 1700 грн з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього здобутого; у третій – ОСОБА_1 було призначено покарання у вигляді трьох років обмеження волі з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добутого, але на підставі ч. 1 ст. 75 КК України її було звільнено від відбуття призначеного вирокком покарання з випробуванням на два роки і в силу п. п. 3, 4 ст. 76 КК України зобов'язано його повідомляти органу кримінально-виконавчої системи про переміни свого місця проживання та періодично являтися в орган кримінально-виконавчої системи для реєстрації. Щоправда, слід відзначити, що у всіх трьох випадках мало місце відшкодування завданих збитків, при цьому у перших двох – добровільне, а у третьому – за вирокком суду.

У контексті дослідження ст. 248 КК України слід відзначити, що науковці багато уваги приділяють самому визначенню незаконного полювання. Так, наприклад С. А. Голуб вважає, що незаконне полювання – це

антипод полювання, тобто заборонене Законом України «Про мисливське господарство та полювання» [28, с. 9]. О. О. Томин під кримінально-карним незаконним полюванням (браконьєрством) пропонує розуміти дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах без належного на те дозволу, в заборонених для цього місцях, у заборонений час або із застосуванням чи використанням заборонених знарядь та забороненими способами, а також ці ж дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища або за попередньою змовою групи осіб, способами масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу, з використанням транспортних засобів чи особою, раніше судимою за злочин, передбачений ст. 248 Кримінального Кодексу України [10, с. 13]. Більше того, В. В. Овдієнком, на основі проведеного аналізу та співставлення понять «полювання» та «незаконне полювання» зроблено висновок, що останнє є значно ширшим, оскільки посягає не лише на правовідносини у сфері мисливського господарства та полювання, а в цілому на правовідносини щодо охорони, відтворення та раціонального використання тваринного світу [59, с. 175].

І. О. Харь визначає, що суб'єктом злочину – незаконне полювання – може бути фізична осудна (що досягла 16 років) службова, неслужбова і приватна особа (громадянин нашої держави, іноземний громадянин або особа без громадянства (чи з подвійним громадянством) [269, с. 80]. Зокрема, відомі випадки, коли до браконьєрства причетні особи, які повинні охороняти мисливські угіддя. Так, під прикриттям формальних документів, відповідно до яких працівники держлісгоспів мали б здійснювати рейди з відстрілювання здичавілих собак чи селекційний відстріл мисливських тварин, здебільшого відбувається незаконна чистка угідь. Облавні полювання з гончаками відганяють звірів від звичних місць, а у незнайомих місцях тварини стають легкою здобиччю для вовків та здичавілих собак, зрештою – і для браконьєрів. Тож таких працівників держлісгоспів можна кваліфікувати як злісних браконьєрів [31, с. 28].

У результаті аналізу інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень [285] станом на 01 травня 2016 року в частині незаконного полювання ми можемо зробити наступні висновки. Всього по Україні в реєстрі знайдено 32 вироки щодо відповідної категорії справ, з них 20 набрали законної сили (по Івано-Франківській області – 1), в тому числі 4 у 2015 році. Серед злочинів, вироки по яких набрали законної сили, 11 було вчинено у формі порушення правил полювання, яке заподіяло істотну шкоду (враховуючи вищезгадувані особливості визначення судами такої шкоди) (також 3 з них були кваліфіковані за ч. 2 ст. 248 КК України), а 9 –

у формі незаконного полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду.

За відповідними вироками до винних осіб були застосовані такі основні види кримінального покарання, як штраф (за 13-а вироками), громадські роботи (за 3-а вироками), обмеження волі (за 3-а вироками), в розмірах, визначених санкціями ч. 1 та ч. 2 ст. 248 КК України. При цьому, у випадках призначення винним особам покарання у виді обмеження волі, суд на підставі ч. 1 ст. 75 КК України звільняв їх від відбуття такого покарання з випробуванням. Відповідно до одного вироку, а саме Лебединського районного суду Сумської області від 24 грудня 2010 року у справі № 1-277/10 [286], особа була звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 КК України у зв'язку з дійовим каяттям, а кримінальну справу щодо неї за ч. 1 ст. 248 КК України – закрито.

У всіх досліджених справах мало місце відшкодування завданих збитків (добровільне, за вироком суду або в порядку цивільного судочинства). Адже у тих випадках, коли винний притягується до кримінальної відповідальності, стягнення шкоди провадиться шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальній справі. Він може бути пред'явлений з моменту порушення кримінальної справи до початку судового слідства. Якщо цивільний позов не був пред'явлений, прокурор має право пред'явити його, виходячи з необхідності охорони державних або суспільних інтересів. Питання про відшкодування майнової шкоди, заподіяної незаконним полюванням, суд, що розглядає кримінальну справу, має право вирішити незалежно від пред'явлення позову [287, с. 103].

Щодо злочину, передбаченого ст. 251 КК України, то в Єдиному державному реєстрі судових рішень не знайдено жодного рішення по цій категорії справ. На нашу думку, однією з причин такої ситуації є труднощі в доведенні причинного зв'язку між діяннями і наслідками та, відповідно, неможливість доведення вини і, як результат, уникнення відповідальності винними особами. Оскільки, коли мова йде про порушення ветеринарних правил, то достатньо складно довести, що поширення епізоотії (процес масового поширення заразних захворювань серед тварин на значній території за відносно короткий проміжок часу [274, с. 256]) або інші тяжкі наслідки (зокрема, масове отруєння людей або тяжке захворювання на відповідну хворобу хоча б однієї людини, масове захворювання або падіж худоби за відсутності ознак епізоотії, великі матеріальні збитки, пов'язані із запровадженням карантинних заходів, зниженням якості та втратою продукції і сировини тваринного походження, масова загибель дичини, бджіл або риби [274, с. 737]) настали саме у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням таких правил.

Щодо іншої спеціальної статті України в частині кримінальної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів, то хотілося б відзначити, що їй у науковій літературі приділяється значно менше уваги.

Так, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 251 КК України, характеризується сукупністю трьох ознак: 1) діяння – порушення ветеринарних правил; 2) тяжкі наслідки; 3) причинний зв'язок між діяннями і наслідками [274, с. 736]. Суб'єкт злочину загальний. Суб'єктивна сторона визначається психічним ставленням до наслідків і, за загальним правилом, характеризується необережністю. Проте не виключається можливість порушення відповідного законодавства з непрямым умислом [274, с. 737, с. 726].

Досить актуальним на сьогодні є відмежування кримінально караного незаконного полювання від аналогічного адміністративного правопорушення, про що свідчить поширеність адміністративних правопорушень, передбачених ст. 85 Кодексу України про адміністративні правопорушення. У юридичній науці давно назріла необхідність розглянути питання про незаконне полювання і як злочин, і як адміністративне правопорушення, які тією чи іншою мірою посягають на суспільні відносини, що забезпечують охорону, раціональне використання, відтворення диких звірів і птахів [270, с. 34]. На думку Л. Д. Нечипорук, законодавець не провів чіткого розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за дії, пов'язані з порушенням правил використання об'єктів тваринного світу. Таке розмежування з урахуванням змісту ст. 248, ст. 249 КК України та ст. 85 Кодексу України про адміністративні правопорушення має здійснюватися, виходячи із розміру завданих порушниками відповідних правил збитків. Так, якщо в результаті порушення правил полювання не заподіяна істотна шкода, то особа має притягатися до адміністративної відповідальності, у протилежному випадку – до кримінальної [38, с. 59].

Адміністративна відповідальність за правопорушення в галузі мисливства та полювання – це вид юридичної відповідальності, який полягає в застосуванні уповноваженими на це органами (посадовими особами) адміністративно-правових санкцій до громадян і посадових осіб за допущені ними правопорушення в галузі мисливства та полювання, які посягають на встановлений порядок ведення мисливських господарств та здійснення полювання, охорону мисливських тварин, якщо такі порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності [10, с. 14].

Т. І. Сухоребра, досліджуючи адміністративну відповідальність за порушення правил полювання та рибальства, зазначає, що змістом безпосереднього об'єкта порушень правил полювання є: 1) суспільні відносини, які виникають при легалізації права на полювання або рибальство;

2) суспільні відносини, що виникають між мисливцем та користувачами мисливських угідь щодо безпосередньо здійснення полювання, або між суб'єктами рибальства та користувачами водойм з цього приводу; 3) суспільні відносини, які виникають в разі порушення заборон та обмежень при полюванні або рибальстві [34, с. 16].

Говорячи про адміністративну відповідальність за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів, аналогічно як і в процесі дослідження системи злочинів у відповідній сфері, потрібно зауважити наступне. Основними, однак не єдиними, нормами КУпАП є ч. 1 та ч. 2 ст. 85 (Порушення правил використання об'єктів тваринного світу) (інші частини цієї статті стосуються порушення правил рибальства та інших видів спеціального використання об'єктів тваринного світу). Тому потрібно також врахувати норми інших статей глави 7 та інших глав КУпАП. Крім цього, доцільно взяти до уваги положення уже згадуваної Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля». Слід зазначити про такі ж особливості адміністративної відповідальності за правопорушення, що посягають на власність, як і вищеописані особливості кримінальної відповідальності за злочини проти власності.

Зокрема, предметом дрібного викрадення можуть бути: 1) майно; 2) гроші; 3) цінні папери, які вже перебувають у власності певної особи. Предметом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати не можуть виступати природні багатства в їх природному стані – блага, які хоч і мають об'єктивну цінність, проте не створені повністю або частково працею людини (ліс на пні, дичина в лісі, риба у природних водоймах) [288, с. 83]. Тобто, предметом адміністративних правопорушень, що посягають на власність, можуть бути такі мисливські природні ресурси, як: вольерна дичина, підсадна дичина, продукція полювання та мисливські трофеї. Водночас, мисливські тварини, будучи природними багатствами у своєму природному стані, не є предметом відповідних правопорушень.

Також існують певні проблеми у розмежуванні адміністративних правопорушень, передбачених ст. 85 та ст. 91 (Порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду) КУпАП. Варто врахувати те, що незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України кваліфікується за ст. 248 КК України (Незаконне полювання). Як зазначає В. В. Овдієнко, аналіз судової практики, зроблений на підставі дослідження опублікованих у Єдиному державному реєстрі судових рішень України постанов у справах про адміністративні правопорушення, розглянутих упродовж 2010 р. та першої половини 2011 р., свідчить про

неоднакове застосування відповідальності за незаконне полювання як на територіях природно-заповідного фонду, так і на тварин, добування яких заборонено. Тому, на його думку, видається доцільним вказати у ст. 91 КУпАП, що відповідальність настає за здійснення в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду забороненої господарської та іншої діяльності, крім незаконного полювання [59, с. 165–166]. Водночас, не варто забувати, що розвиток природно-заповідного законодавства України спрямований не тільки на збереження унікальних та типових природних комплексів та об'єктів, але, головним чином, і на охорону біорізноманіття [289, с. 2].

Відповідно, адміністративна відповідальність у сфері використання мисливських природних ресурсів може наставати за вчинення таких правопорушень, визначених КУпАП, як: Порушення правил охорони водних ресурсів (ч. 1 ст. 59 КУпАП – у разі спричинення інших шкідливих явищ, зокрема негативних наслідків для мисливських природних ресурсів), Порушення правил використання об'єктів тваринного світу (ч. 1, ч. 2 ст. 85 КУпАП), Виготовлення, збут, зберігання чи реклама заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу (ст. 85-1 КУпАП – у разі збуту незаконно добутої продукції), Порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин (ст. 87 КУпАП), Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах (ч. 1, ч. 3 ст. 88-1 КУпАП), Жорстоке поводження з тваринами (ст. 89 КУпАП), Перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів (ст. 91-2 КУпАП), Відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації (ст. 91-4 КУпАП – у разі відмови від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації про мисливські природні ресурси), а також за вчинення правопорушень, передбачених ст. 107 (Порушення правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог), ст. 50 (Порушення права державної власності на тваринний світ), ст. 51 (Дрібне викрадення чужого майна) КУпАП.

Потрібно наголосити на деяких проблемних моментах щодо адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів. Зокрема, на подолання браконьєрства негативно впливає правова неврегульованість фіксації випадків браконьєрства посадовими особами приватних мисливських господарств. Так, ст. 255 кодексу «Про адміністративні правопорушення» визначає, що складати протоколи про порушення правил полювання належить посадовим особам органів мисливського господарства, тоді як ст. 242 цього ж кодексу визначає, що це – лише особи, які працюють у державних мис-

ливських підприємствах. Зафіксовано також порушення правил полювання і керівниками мисливських угідь. Так, у Богородчанському районі Івано-Франківської області у листопаді 2010 р. державним інспектором навколишнього природного середовища винесено постанову про адміністративне стягнення на керівника одного із мисливських угідь. Ця справа слухалася у Богородчанському районному суді, що скасував цю постанову, з тієї причини, що «не було добуто мисливських тварин, а також користувач мисливських угідь стверджував, що полювання проводилося без порушень». Спостерігається нормативно-правова колізія і у випадку з громадськими мисливськими інспекторами. Відповідно до недавніх змін до Закону України «Про мисливське господарство та полювання», вони не мають права складати адміністративні протоколи, що позбавляє їх можливості на ефективну охорону. Тоді як, відповідно до п. 3.3. «Положення про громадських мисливських інспекторів», щоб залишатися у статусі громадського мисливського інспектора необхідно складати протягом року 3–4 протоколи про адміністративні правопорушення [31, с. 33]. Відомі й непоодинокі випадки порушення законодавства користувачами мисливських угідь, зокрема, ст. 29 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», якою передбачено створення єгерської служби користувачами мисливських угідь. Наприклад, за період з 2007 – по березень 2011 року здійснено 103 перевірки в Івано-Франківській області практично всіх користувачів мисливських угідь на предмет дотримання вимог щодо кількісного складу єгерської служби. За фактами виявлених порушень було складено 122 протоколи про адміністративні правопорушення, на порушників було накладено 7060 грн. штрафу, нараховано збитків на суму 4025 грн. Проте на жодного приватного користувача мисливських угідь не було нарахувань за завдані збитки [31, с. 39].

Загалом, що стосується практики застосування заходів кримінальної та адміністративної відповідальності, то, за даними, опублікованими Міністерством екології та природних ресурсів України у Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2012 році, за рік в Україні затримується близько 11 тис. порушників правил полювання. Щорічно в Україні незаконно вбивається до 400 тис. мисливських тварин, чим завдається шкода в 50 млн гривень. На одного пересічного мисливця на рік у середньому припадає 5 порушень правил полювання. На 1 офіційно вбиту косулю зараз припадає 8 вбитих браконьєрами. Повністю безконтрольними браконьєрськими угіддями є приватні мисливські господарства і Чорнобильська зона. В основному через браконьєрство і безконтрольне полювання з 1991 по 2012 рр. чисельність качок впала в Україні в 1,3 рази, рисі – в 1,6 рази, ведмедя – в 3 рази, муфлона – в 2,8 рази, зубра – в 3,2 рази, козулі – в 1,4 рази, оленя благородного – в

1,8 рази, байбака – в 1,5 рази, лося – в 3,2 рази. У цілому ж чисельність копитних за цей час впала в країні в 2 рази [290, с. 148–149].

У справах про адміністративні правопорушення за ст. 85 КУпАП (Порушення правил використання об'єктів тваринного світу) в Івано-Франківській області у Єдиному державному реєстрі судових рішень знайдено 55 рішень, з них 45 набрали законної сили, в тому числі 29 – у 2016 році. Серед усієї кількості адміністративних правопорушень у жодному випадку не було порушено ч. 2 ст. 85, тобто не знайдено ні одного рішення у цій категорії справ. Справи, передбачені ч. 1 ст. 85, пов'язані з порушенням правил ведення мисливського господарства і полювання, розглядає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері мисливського господарства (пов'язані з порушенням правил ведення мисливського господарства і полювання) (ч. 1 ст. 242 КУпАП), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (ч. 1 ст. 242-1 КУпАП). Відповідно, дослідити практику застосування заходів адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 85 КУпАП значно складніше.

Згідно з даними Державного агентства лісових ресурсів у 2013 році на порушників правил полювання було складено 5116 протоколів, з них стягнуто 770 тис. грн штрафів та 132 тис. грн на відшкодування завданих збитків. До адміністративної відповідальності притягнуто 4946 порушників правил полювання, до кримінальної – 2 [60]. У 2014 році складено 3643 протоколи, з них посадовими особами товариств мисливців складено 656 протоколів, що становить 18 % до протоколів, складених в Україні, органів Мінприроди – 411 протоколів (11,3 %), Держлісагентства – 2576 протоколів (70,7 %). До адміністративної відповідальності притягнуто 3095 порушників правил полювання, до кримінальної – 3 порушники, з них стягнуто 601 тис. грн штрафів та 150 тис. грн на відшкодування завданих ними збитків [98, с. 119]. Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства подає таку інформацію щодо виявлення фактів браконьєрства: у 2012 році – 183 випадки, у 2013 – 195 випадків, у 2014 – 160 випадків [291, с. 62]. За 2015 рік в області складено 174 протоколи на порушників правил полювання, з них 91 (52 %) – складено працівниками державної лісової охорони. На порушників накладено 34 тис. 200 грн штрафів та нараховано 76 тис. грн збитків, завданих порушниками мисливським господарствам. Стягнуто штрафів на 30 тис. 600 грн а збитків відшкодовано всього на 16 тис. грн [61]. Станом на 01 червня 2016 року в області на браконьєрів всього складено 30 про-

токолів, накладено штрафів на 9 тис. 373 грн, стягнуто штрафів на 7 тис. 996 грн [61].

Як показує практика, майже в усіх випадках за адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, крім адміністративної, застосовується й майнова відповідальність [292, с. 23–24].

Дисциплінарна відповідальність за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів застосовується у разі невиконання або неналежного виконання своїх трудових обов'язків у сфері використання мисливських природних ресурсів особами, на яких покладені такі обов'язки.

На думку О. О. Тomin, дисциплінарна відповідальність за порушення в галузі мисливства і полювання – це протиправне, винне порушення трудової дисципліни службовою особою, трудова діяльність якої безпосередньо пов'язана з використанням і охороною мисливських тварин або зі здійсненням державного чи громадського контролю за веденням мисливського господарства України [10, с. 15].

Ми частково не погоджуємося із таким формулюванням, оскільки вважаємо, що: 1) воно більше підходить до визначення поняття дисциплінарного правопорушення; 2) особи, трудова діяльність яких безпосередньо пов'язана зі здійсненням громадського контролю за веденням мисливського господарства України (як ми розуміємо, мається на увазі громадських екологічних інспекторів), не можуть бути притягнені до дисциплінарної відповідальності, оскільки в даному випадку не існує самих трудових правовідносин.

Більше того, сама ж авторка зазначає, що підставами для дисциплінарної відповідальності є дисциплінарні проступки в галузі мисливського господарства та полювання: а) щодо використання і охорони мисливських тварин; б) щодо ведення мисливського господарства та полювання; а до умов настання дисциплінарної відповідальності в галузі мисливства і полювання належать: протиправність діяння; винність особи правопорушника; наявність професійної правосуб'єктності у сфері ведення мисливського господарства та полювання; невиконання чи неналежне виконання вимог, які застосовуються у сфері ведення мисливського господарства і полювання та становлять коло службових професійних обов'язків правопорушника [10, с. 15].

Вважаємо, що дисциплінарна відповідальність за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів – це вид юридичної відповідальності, яка застосовується до працівників користувачів мисливських угідь (спеціалізованих мисливських господарств, інших підприємств, установ та організацій, в яких створені спеціалізовані підрозділи для ведення мисливського господарства), посадових осіб

органів державного управління в галузі мисливського господарства, у разі невиконання або неналежного виконання ними своїх трудових обов'язків у сфері використання мисливських природних ресурсів.

Особливістю дисциплінарної відповідальності, в тому числі у сфері використання мисливських природних ресурсів, є те, що її заходи можуть застосовуватися і як основний вид відповідальності, і як додатковий (тобто разом із кримінальною, адміністративною або цивільною відповідальністю).

Відповідно до ч. 4 ст. 42 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», притягнення порушників до відповідальності не звільняє їх від обов'язку відшкодувати збитки, завдані внаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання. Тобто, мова йде про ще один вид юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів – цивільну відповідальність. До речі, для неї також характерна вищевказана особливість дисциплінарної відповідальності.

Цивільна відповідальність за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів може бути договірною (виникати внаслідок порушення договірних зобов'язань суб'єктами правовідносин використання мисливських природних ресурсів) або позадоговірною (виникати внаслідок недоговірних зобов'язань, зокрема заподіяння шкоди). При цьому, в більшості випадків цивільна відповідальність у відповідній сфері є недоговірною, а завдана відповідними правопорушеннями шкода, як правило, має майновий характер.

Л. Д. Нечипорук зазначає, що зміст цивільно-правового регулювання охорони та використання тваринного світу в переважній більшості випадків обмежується питаннями відшкодування порушниками збитків, завданих у процесі використання об'єктів тваринного світу [32, с. 60]. Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду, в тому числі за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів, визначені ст. 1166 ЦК України, відповідно до якої майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (ч. 1 ст. 1166 ЦК України). Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоду завдано не з її вини (ч. 2 ст. 1166 ЦК України). В. В. Овдієнко також відзначає, що важливим аспектом цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення у сфері мисливства є правовий статус диких тварин як джерела підвищеної небезпеки, передбачений ст. 1187 ЦК України. Однак, він робить висновок, що джерелом підвищеної небезпеки

визнаються лише ті мисливські тварини, що утримуються в неволі або напіввільних умовах. Ті ж мисливські тварини, що перебувають у стані природної волі, хоча і в межах мисливських угідь, не визнаються джерелом підвищеної небезпеки [59, с. 171–172]. Виходячи із поняття мисливських природних ресурсів, бачимо, що джерелом підвищеної небезпеки можуть бути такі мисливські природні ресурси, як вольєрна дичина, підсадна дичина.

На думку О. О. Томин, матеріальна (майнова) або цивільно-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності за порушення законодавства в галузі мисливства та полювання, який дозволяє компенсувати нанесену природі шкоду в натурі або у вигляді сплати грошової суми, вираховується за спеціальними таксами, які являють собою зафіксований у твердій грошовій сумі розмір шкоди, і який повинен бути відшкодований. Крім компенсації шкоди цивільно-правова відповідальність виконує і функцію покарання [293, с. 388].

Як вже зазначалося, ч. 1 ст. 43 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» передбачено, що відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання, здійснюється добровільно або за рішенням суду відповідно до законодавства за затвердженими в установленому порядку Таксами, а за їх відсутності – за розрахунками користувачів мисливських угідь. Відповідно до ч. 4 ст. 43 Закону кошти за відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення законодавства у галузі ведення мисливського господарства та полювання, зараховуються на рахунок користувача мисливських угідь, якому заподіяні збитки. Згідно з ч. 5, ч. 6 ст. 42 Закону незаконно добуті мисливські тварини чи виготовлена з них продукція, а також знаряддя правопорушень підлягають конфіскації в установленому законодавством порядку. У разі вилучення незаконно добутих або набутих в інший спосіб живих мисливських тварин повинні бути вжиті заходи до їх збереження і, якщо можливо, повернення у природне середовище. Крім цього, виходячи з норм ч. 3 ст. 42 Закону, у разі неможливості вилучення незаконно добутої продукції полювання (якщо вона використана порушником в особистих цілях або з його вини стала непридатною для використання), порушник відшкодовує її вартість, яка обчислюється, виходячи з ринкових цін на м'ясо, шкіряну, хутрову та іншу сировину вищого сорту, що діють на час відшкодування, у розмірах, визначених цією ж статтею.

У разі виникнення проблемних моментів при вирішенні питань відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів, доцільно брати до уваги Роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики

вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища» [294].

О. О. Томин вважає, що таксова відповідальність дає можливість відшкодувати всі негативні наслідки правопорушення і прямі збитки, недоотримані державою і природокористувачами доходи, вартість затрат, необхідних для відновлення екологічної рівноваги та враховує наукову, історичну, культурну цінність об'єкта природи, його рідкість [293, с. 388].

Водночас, показник відшкодування збитків, завданих незаконним добуванням дичини, залишається низьким як у кількісному, так і в якісному вимірі. Крім того, хоча й нормативними актами визначається сума, що підлягає відшкодуванню за збитки, завдані мисливському господарству. Але на практиці вона зменшується судами [31, с. 36]. При цьому, судовій практиці відомі й випадки, коли суди першої інстанції взагалі відмовляли у задоволенні позовів і тільки в судах апеляційної інстанції позовні вимоги про відшкодування збитків, завданих порушенням законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів, були задоволені в повному обсязі (наприклад, рішення Апеляційного суду Полтавської області від 10 серпня 2011 року у справі № 22ц-2168/11 [295]).

Отже, ми приходимо до висновку, що механізм застосування санкцій юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів передбачає можливість застосування: 1) кримінально-правових 2) адміністративно-правових санкцій; 3) дисциплінарно-правових санкцій; 4) цивільно-правових санкцій [296, с. 331].

Метою відповідальності за порушення мисливства й полювання є покарання винних, припинення й попередження порушень законодавства в цій царині, поновлення порушених прав власників і користувачів мисливських ресурсів, відтворення якості мисливських тварин і середовища їх перебування до стану, придатного для експлуатації за цільовим призначенням [261, с. 246].

Доцільно також звернути увагу на основні особливості застосування заходів юридичної відповідальності за порушення законодавства у відповідній галузі в інших країнах. Наприклад, польським законодавством за дрібне порушення у цій сфері передбачено грошове покарання; за володіння засобами, призначеними для браконьєрства, за самовільне розпорядження здобиччю і таке інше – позбавлення волі до одного року; за полювання в заборонений період, із застосуванням отрути, штучного світла, капканів, петель, руйнування нір – до 5 років позбавлення волі. Відповідно до словацького законодавства такі справи розглядає лісгосп. Штраф на фізичних осіб становить від 30 до 3000 євро. На користувачів угідь від 50 до 5000 євро за: не призначення розпорядника полювання, не використання мисливських собак, не забезпечення оцінки трофея. У роз-

мірі від 5000 до 15000 євро за: недосягнення та неутримання статевовікової структури поголів'я, невиконання зобов'язань, встановлених Законом, реалізацію дичини з порушенням Закону, неповідомлення поліції про випадок браконьєрства. Штрафи надходять до Держбюджету. За законодавством Угорщини за незаконне здобування тварини передбачено штраф від 100 до 500 доларів, при незаконному здобуванні трофейної тварини – від 500 до 5000 доларів, за невиконання або неналежне виконання вимог Закону орендар може бути оштрафований на суму від 3700 доларів до 370 тис. доларів [17, с. 21].

ВИСНОВКИ

У монографії наведені теоретичні узагальнення та нове вирішення наукового завдання щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення мисливських природних ресурсів. Проведене дослідження дало змогу зробити такі висновки, пропозиції та рекомендації, що можуть мати як теоретичне, так і практичне значення:

1. Вихідним для з'ясування правового режиму мисливських природних ресурсів є поняття мисливського господарства, яке доцільно визначати як галузь виробничо-господарської сфери, яка спрямована на охорону, використання та відтворення мисливських природних ресурсів, збереження, використання та відтворення середовища їх перебування, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвиток мисливського собаківництва, створення та підтримку в належному стані мисливської інфраструктури. Територіальною основою для ведення мисливського господарства та здійснення усіх видів використання мисливських природних ресурсів є мисливські угіддя – ділянки земної поверхні (земельні, лісові ділянки разом з водними об'єктами, що знаходяться на них), які є середовищем перебування мисливських природних ресурсів та використовуються для ведення мисливського господарства.

2. Місце мисливських природних ресурсів серед об'єктів тваринного світу визначається наступним співвідношенням понять «біологічне різноманіття», «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу», «тварини», «дикі тварини», «мисливські тварини», «мисливські природні ресурси». Так, поняття «мисливські природні ресурси» є ширшим, ніж «тварини», «дикі тварини» та «мисливські тварини» в тому сенсі, що воно охоплює також і деякі інші елементи, які входять до об'єктів тваринного світу, та, одночасно, вужчим, ніж «об'єкти тваринного світу», бо включає в себе тільки ті об'єкти тваринного світу у спеціальному (правовому) розумінні, що використовуються або можуть бути використанні в процесі ведення мисливського господарства.

3. До мисливських природних ресурсів належать: мисливські тварини; вольєрна дичина; підсадна дичина; продукти їхньої життєдіяльності, які знаходяться в межах мисливських угідь; продукція полювання та мисливські трофеї.

4. Особливостями мисливських природних ресурсів як об'єктів екологічного права є: вони обмежені в просторі межами мисливських угідь (за винятком продукції полювання та мисливських трофеїв); використо-

вуються або можуть бути використанні в процесі ведення мисливського господарства; мають менше життєзабезпечувальне значення для людини, ніж інші природні ресурси.

5. У загальному розумінні правовий режим тваринного світу – це встановлений нормами права порядок правового регулювання відносин щодо його охорони, використання та відтворення. Правовий режим мисливських природних ресурсів можна визначити як підпорядкований основним принципам охорони навколишнього природного середовища, спрямований на виконання завдань законодавства України про охорону, використання та відтворення тваринного світу, встановлений системою нормативно-правових актів порядок правового регулювання відносин охорони, використання та відтворення мисливських природних ресурсів. Він характеризується загальними та спеціальними ознаками і відповідною структурою.

6. Використання мисливських природних ресурсів – врегульована нормами права діяльність з вилучення та споживання корисних властивостей мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини, продуктів їхньої життєдіяльності, які знаходяться в межах мисливських угідь, продукції полювання та мисливських трофеїв, а також діяльність, пов'язана з таким вилученням та споживанням, що здійснюється суб'єктами відповідних правовідносин у процесі ведення мисливського господарства. У роботі деталізовані види використання мисливських природних ресурсів з урахуванням загальноприйнятого поділу природокористування на загальне і спеціальне.

7. Використання об'єктів тваринного світу в наукових цілях, в залежності від кінцевої мети добування, пропонуємо розглядати і як один з видів їх використання, і як захід їх охорони та відтворення. Зокрема, такі види діяльності, як селекційні та вибіркові діагностичні відстріли мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи, регулювання чисельності диких тварин, переселення у нові місця перебування доцільно відносити до заходів охорони та відтворення об'єктів тваринного світу.

8. Виходячи з представленої в роботі класифікації суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів, обґрунтовано, що обов'язковими та одними з основних суб'єктів правовідносин використання мисливських природних ресурсів є користувачі мисливських угідь. До них пропонуємо відносити спеціалізовані мисливські господарства, інші підприємства, установи та організації, в яких створені спеціалізовані підрозділи для ведення мисливського господарства, фізичних осіб-підприємців, які спеціалізуються на веденні мисливського господарства, та яким надані в користування мисливські угіддя у встановленому законодавством порядку.

9. Обґрунтовано пропозицію про доцільність затвердження Постановою Кабінету Міністрів України Порядку надання мисливських угідь у користування, який включає наступні етапи: 1) звернення потенційного користувача мисливського угіддя за отриманням довідки про наявність земель для ведення мисливського господарства; 2) видача відповідної довідки, в якій зазначається загальна площа можливого мисливського угіддя з позначенням його меж та меж усіх існуючих на цій території земельних ділянок, із зазначенням їх власників та користувачів; 3) отримання згоди від власників та/або користувачів земельних ділянок на ведення на їх землях мисливського господарства; 4) звернення до обласної державної адміністрації (Ради міністрів Автономної Республіки Крим, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій) за отриманням згоди на надання у користування мисливських угідь; 5) звернення до Державного агентства лісових ресурсів України про підготовку подання щодо надання мисливських угідь у користування; 6) звернення до обласної ради (Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Київської, Севастопольської міських рад) про надання мисливських угідь у користування; 7) прийняття рішення про надання у користування мисливських угідь; 8) укладення договору про умови ведення мисливського господарства; 9) укладення договорів про встановлення природноресурсного сервітуту з власниками та/або користувачами земельних ділянок, на яких знаходяться ці мисливські угіддя.

10. Під охороною мисливських тварин і середовища їх перебування слід розуміти систему заходів правового, економічного та організаційного характеру, які спрямовані на захист, збереження, раціональне використання та відтворення мисливських тварин, середовища їх перебування з метою забезпечення природного балансу у тваринному світі та навколишньому природному середовищі в цілому, збереження можливості подальшого використання їх та їхніх корисних властивостей. Відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування є одним із заходів їх охорони, який спрямований на відновлення, зокрема, підвищення кількісних та покращення якісних характеристик мисливських тварин, середовища їх перебування з метою забезпечення природного балансу у тваринному світі та навколишньому природному середовищі в цілому, збереження можливості подальшого використання їх та їхніх корисних властивостей.

11. Заходи охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування мають спільну мету, а саме: 1) забезпечення природного балансу у тваринному світі та навколишньому природному середовищі в цілому; 2) збереження можливості подальшого використання мисливських тварин і середовища їх перебування та їхніх корисних властивостей. Такі заходи є нерозривно пов'язаними та взаємодоповнюючими.

12. Злочини та адміністративні правопорушення у сфері охорони та використання мисливських природних ресурсів можна поділити на такі види: 1) основним безпосереднім об'єктом яких є встановлений порядок охорони, раціонального використання та відтворення тваринного світу і, власне, мисливських природних ресурсів, і предметом яких є мисливські природні ресурси; 2) в яких встановлений порядок охорони, раціонального використання та відтворення тваринного світу і, власне, мисливських природних ресурсів, може виступати додатковим безпосереднім об'єктом; 3) які мають інший основний безпосередній об'єкт, але предметом яких можуть бути мисливські природні ресурси. Заходи дисциплінарної та цивільної відповідальності у відповідній сфері здебільшого застосовуються як додатковий вид відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку: декларація ООН від 14 червня 1992 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_455.
2. Конвенція про охорону біологічного різноманіття: конвенція ООН від 05 червня 1992 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_030.
3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
4. Про мисливське господарство та полювання : закон України від 22 лютого 2000 року № 1478-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>.
5. Регіональна економіка : підручник [Електронний ресурс] / за ред. Є. П. Качана // Навчальні матеріали онлайн : [веб-портал]. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – 800 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1915010938593/rps/struktura_gospodarstva.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
7. Лишиленко В. І. Регіональна економіка: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / В. І. Лишиленко – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 384 с.
8. Зінь Е. А. Регіональна економіка : підручник / Е. А. Зінь. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 528 с.
9. Шахов В. С. Право пользования охотничьими угодьями : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Колхозное, земельное, водное, лесное, горное право; правовая охрана природы» / В. С. Шахов. – М., 1989. – 24 с.
10. Томин О. О. Правове регулювання мисливства та полювання в Україні (на матеріалах Карпатського регіону) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О. О. Томин. – К., 2009. – 22 с.
11. Краснова М. В. Правова охорона і використання тваринного світу / М. В. Краснова // Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – С. 580–608.
12. Данилюк Л. Р. Мисливське господарство як галузь виробничої сфери господарства / Л. Р. Данилюк // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 14–15 листопада 2014 року. –

Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 125–126.

13. Волик М. П. Правове регулювання полювання в Україні (на матеріалах південного регіону України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / М. П. Волик. – Одеса, 1997. – 22 с.

14. Данилюк Л. Р. Мисливське господарство: поняття, особливості, завдання та функції / Л. Р. Данилюк // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. – 2014. – Вип. 34. – С. 241–250.

15. Про затвердження Положення про мисливське собаківництво України : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10 червня 2013 року № 356 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1347-13>.

16. Краева В. Н. Правовое регулирование пользования охотничьими ресурсами на закрепленных охотничьих угодьях : дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Природоресурсное право; аграрное право; экологическое право» / Краева Василиса Николаевна. – М., 2010. – 263 с.

17. Мироненко М. О. Аналіз законодавчої бази і практики ведення мисливського господарства деяких країн Європейського Союзу / М. О. Мироненко, А.-Т. Башта, Р. І. Новіков та інші // Публікація в рамках програми FLEG II (www.enpi-fl eg.org). – 2015. – С. 104.

18. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : угода від 27 червня 2014 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

19. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення : Конвенція ООН від 03 березня 1973 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_129.

20. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі : конвенція Ради Європи від 19 вересня 1979 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_032.

21. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин : Конвенція ООН від 23 червня 1979 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_136.

22. Новак Т. С. Правове забезпечення здійснення аквакультури в контексті сталого використання водних живих біоресурсів / Т. С. Новак, Ю. О. Панасюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2013. – Вип. 182. – Ч. 3. – С. 108–113.

23. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної

енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p#n12>.

24. Концепція реформування лісового та мисливського господарства України (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/document/148324;/conception.pdf>.

25. Стратегія збалансованого розвитку лісового та мисливського господарства України на період до 2020 року (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/26429>.

26. Мироненко М. О. Проект моделі реформування і розвитку мисливського господарства України / М. О. Мироненко, І. М. Шеремет, О. Р. Проців та інші // Публікація в рамках програми FLEG II (www.enpi-fl eg.org). – 2015. – С. 266.

27. Волик М. П. До розуміння правових термінів: «мисливство і полювання» / М. П. Волик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2005. – Вип. № 2. – С. 212–214.

28. Голуб С. А. Кримінальна відповідальність за незаконне полювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / С. А. Голуб. – К., 2005. – 12 с.

29. Тихий П. В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / П. В. Тихий. – Х., 2000. – 18 с.

30. Овдiєнко В. В. Правове регулювання мисливства в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. В. Овдiєнко. – Х., 2014. – 20 с.

31. Проців О. Р. Аналіз законодавчої бази мисливського господарства країни та розробка покращених пропозицій / О. Р. Проців // Заключний звіт в рамках виконання програми ENPI Флег-II (м. Львів, квітень-червень 2014). – Львів, 2014. – С. 73.

32. Нечипорук Л. Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Нечипорук Любов Дмитрівна. – К., 2009. – 198 с.

33. Сухоребра Т. І. Полювання: витоки нормативного визначення та його зміст [Електронний ресурс] / Т. І. Сухоребра // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 42. – 5 с. – Режим доступу : http://visnyk.univd.edu.ua/?action=publications&pub_id=218599&mid=8&year=2008.

34. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення правил полювання та рибальства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

юрисд. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Т. І. Сухоребра. – К., 2011. – 23 с.

35. Екологічне право України : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.

36. Кримінальний кодекс України : кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

37. Кодекс України про адміністративні правопорушення : кодекс України від 07 грудня 1984 року № 8073-X [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

38. Данилюк Л. Р. Теоретико-правове розуміння понять «полювання» і «мисливство» / Л. Р. Данилюк // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука / за ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Вид. центр НУБіП України, 2015. – С. 272–275.

39. Prawo łowieckie : ustawa z dnia 13 października 1995 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19951470713>.

40. Об охоте и о сохранении охотничьих ресурсов и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации : федеральный закон Российской Федерации от 24 июля 2009 года № 209-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rg.ru/2009/07/28/ohota-dok.html>.

41. О животном мире : закон Республики Беларусь от 10 июля 2007 года № 257-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/DOCUME~1/ADMINI~1/LOCALS~1/Temp/Rar\\$EX00.328/_h10700257_ecbd68935618f86c16e8b3441268c91e.htm](file:///C:/DOCUME~1/ADMINI~1/LOCALS~1/Temp/Rar$EX00.328/_h10700257_ecbd68935618f86c16e8b3441268c91e.htm).

42. Русско-украинский словарь : в 3 т. / [ред. коллегия И. К. Белодед (председатель) и др.]. – 3-е изд. – К. : Глав. ред. УСЭ, 1988 – Т. 2. – 924 с.

43. Російсько-український словник / [ред. колегія І. О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк та ін.]. – К. : Абрис, 2003. – 1424 с.

44. Російсько-український словник / [ред. колегія І. С. Олійник, Д. І. Ганич]. – 5-те вид., доп. і перероб. – К. : А.С.К., 1997. – 760 с.

45. Російсько-український словник-довідник: близько 102 тис. слів і словосполучень / [упоряд. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк; за ред. В. М. Бріцина]. – К. : Довіра, 2005. – 942 с.

46. Російсько-український словник / [уклад. Н. Є. Лозова та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 1216 с.

47. Російсько-український українсько-російський сучасний словник + грамматика / [упорядники О. В. Грушевський, Г. М. Коляда]. – Донецьк : ВКФ «Бао», 1999. – 480 с.

48. Русско-украинский и украинско-русский словарь / [ред. коллегия Д. И. Ганич, И. С. Олейник]. – К. : Политиздат, 1990. – 463 с.

49. Українсько-російського словник / [уклад. Г. П. Їжакевич та ін.]. – К. : Наук. думка, 2004. – 1008 с.
50. Українсько-польський, польсько-український словник / уклад.: М. Юрковський, В. Назарук. – К. : Школа, 2003. – 934 с.
51. Сучасний англо-український, українсько-англійський словник з граматиною / [упоряд. Ю. М. Набока]. – К. : Книголюб, 2000. – 544 с.
52. Великий англо-український словник / [авт.-уклад. М. В. Адамчик]. – Донецьк : Сталкер, 2002. – 1152 с.
53. Великий українсько-англійський словник : понад 160 000 слів та словосполучень / [ред. колегія Є. Ф. Попов, М. І. Балла]. – 3-є вид., випр. та доп. – К. : Чумацький Шлях, 2005. – 640 с.
54. Практичний словник синонімів української мови / [Голов. ред. С. Караванський]. – 2-ге вид. доп. й опрац. – К. : Українська книга, 2000. – 480 с.
55. Словник синонімів української мови : в 2 т. / [ред. колегія А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. – К. : Наук. думка, 1999–2000. – Т. 1. – 1040 с.
56. Данилюк Л. Р. Полювання як вид спеціального використання мисливських тварин [Електронний ресурс] / Л. Р. Данилюк // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 2 (6). – Режим доступу : <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/download/63425/58837>.
57. Данилюк Л. Р. Правовий режим мисливських угідь за законодавством України і Республіки Польща [Електронний ресурс] / Л. Р. Данилюк // *Biuletyn polsko-ukraiński «Polityka i prawo współczesnej Europy»*. – 2016. – № 1. – Режим доступу : <http://www.polukr.net/uk/blog/2016/04/pravovyyj-rezim-myslivskich-ugid-za-zakonodastwom-ukraini-i-respubliki-polszcza/>.
58. Семків В. В. Договори у сфері використання природних ресурсів: цивільно-правовий аспект : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Семків Віта Василівна. – Івано-Франківськ, 2013. – 232 с.
59. Овдієнко В. В. Правове регулювання мисливства в Україні : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Овдієнко Володимир Володимирович. – Х., 2014. – 211 с.
60. Мисливське господарство. Інформація щодо селекційного відстрілу в природних заповідниках [Електронний ресурс] // Державне агентства лісових ресурсів України [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118763&cat_id=32882; http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=168400&cat_id=32882.
61. Мисливство. Рух справ про браконьєрство [Електронний ресурс] // Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://www.ifforestry.gov.ua/napryamki-diyalnosti/mislivstvo>; <http://www.ifforestry.gov.ua/mekhanizmi-gromadskogo-kontrolyu-v-lisgospakh-ivano-frankivskogo-oulmg/rukh-sprav-pro-brakonerstvo>.

62. Про затвердження Порядку проведення упорядкування мисливських угідь : наказ Державного комітету лісового господарства України від 21 червня 2001 року № 56 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0771-01>.

63. Портал для мисливців, рибалок та любителів природи HuntingUkraine.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.huntingukraine.com>.

64. Данилюк Л. Р. Мисливські угіддя як об'єкти екологічного права / Л. Р. Данилюк // Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина [текст] : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів, присвяченої 75-річчю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2015. – С. 67–70.

65. Данилюк Л. Р. Мисливські природні ресурси як об'єкти екологічного права [Електронний ресурс] / Л. Р. Данилюк // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2014. – № 5. – С. 177–181. – Режим доступу : http://pap.in.ua/5_2014/52.pdf.

66. Кобецька Н. Р. Договори у відносинах користування мисливськими угіддями / Н. Р. Кобецька // Право і суспільство. – 2014. – № 1–2. – С. 99–102.

67. Шахрай И. С. Природные ресурсы как объект права аренды / И. С. Шахрай // Право в современном белорусском обществе : сб. науч. тр. / редкол.: В. И. Семенов (гл. ред.) [и др.]. – Минск : Право и экономика, 2010. – Вып. 5. – С. 407–417.

68. Правова система України: історія, стан та перспективи : [у 5 т.]. Т. 4 : Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права / за ред. Ю. С. Шемчушенка. – Х. : Право, 2008. – С. 166.

69. Кобецька Н. Р. Екологічне право України : навч. посіб. / Н. Р. Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.

70. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики : монографія / В. І. Андрейцев. – Донецьк : Національний гірничий університет, 2011. – 373 с.

71. Екологія: підручник [Електронний ресурс] / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. // Буковинська бібліотека Buklib.net : [веб-портал]. – К. : КНЕУ, 2005. – 371 с. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/23847/>.

72. Комарницький В. М. Екологічне право : навчальний посібник / В. М. Комарницький, В. І. Шевченко, С. В. Єлькін. – 3-є вид. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.

73. Лісовий кодекс України : кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-ХІІ [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

74. Водний кодекс України : кодекс України від 06 червня 1995 року № 213/95-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>.

75. Про рослинний світ : закон України від 09 квітня 1994 року № 591-XIV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/591-14>.

76. Про тваринний світ : закон України від 13 грудня 2001 року № 2894-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.

77. Про захист тварин від жорстокого поводження : закон України від 21 лютого 2006 року № 3447-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>.

78. Про ветеринарну медицину : закон України від 25 червня 1992 року № 2498-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2498-12>.

79. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей : Конвенція Ради Європи від 18 березня 1986 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_137.

80. Про затвердження Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 30 вересня 2010 року № 429 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1384-10>.

81. Курило В. І. Правове забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин через призму глобалізації проблем біобезпеки / В. І. Курило, І. В. Гиренко, В. В. Курзова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. – 2012. – Вип. 173(3). – С. 97–115.

82. Про Концепцію збереження біологічного різноманіття України : постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 1997 року № 439 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/439-97-п>.

83. Константиныди С. С. Охрана животного мира (правовые вопросы) / С. С. Константиныди. – Алма-Ата, Канар, 1975. – 120 с.

84. Аграрное, земельное и экологическое право Украины. Общие части учебных курсов : учебное пособие / под ред. доктора юрид. наук, проф. Погребного А. А. – Издание второе. – Х. : Одиссей, 2001. – 400 с.

85. Луц Д. М. Тварини як об'єкт цивільних правовідносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Д. М. Луц. – К., 2015. – 19 с.

86. Панкратов И. Закон охраняет животный мир / И. Панкратов // Социалистическая законность. – М. : Известия, 1980. – № 10. – С. 18–20.

87. Колбасов О. С. Право собственности на животный мир / О. С. Колбасов // Развитие аграрно-правовых наук. – 1980. – С. 56–70.
88. Крассов О. И. Комментарий законодательства о животном мире / О. И. Крассов // Законодательство и экономика. – 2001. – № 9. – С. 4–56.
89. Шахрай І. С. Юрыдычнае паняцце жывёльнага свету / І. С. Шахрай // Весці Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 2001. – № 4. – С. 34–38.
90. Белкин Н. А. Обеспечение охраны животного мира в современной России / Н. А. Белкин // Общество. Культура. Преступность. Межвузовский сборник научных трудов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2006. – Вып. 8. – С. 28–34.
91. Кот Н. М. Нові аспекти змісту екологічного виховання / Н. М. Кот. – К., 1999. – 25 с.
92. Куражковський Ю. Н. Очерки природопользования / Ю. Н. Куражковский. – М. : Мысль, 1969. – 268 с.
93. Щеклодкин А. Н. Правовые проблемы охраны и использования объектов животного и растительного мира на особо охраняемых природных территориях : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Природоресурсное право, аграрное право, экологическое право» / А. Н. Щеклодкин. – М., 2006. – 18 с.
94. Кобецька Н. Р. Об'єкти екологічного права та їх зміст в сучасних умовах / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. – 2006. – Вип. XVI. – С. 144–150.
95. Тихий П. В. Дика фауна як об'єкт екологічних правовідносин [Електронний ресурс] / П. В. Тихий // Право України. – 1999. – № 2. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/247/%CC>.
96. Биологический энциклопедический словарь / гл. ред. М. С. Гиляров ; редкол.: А. А. Баев, Г. Г. Винберг, Г. А. Заварзин и др. – М. : Советская энциклопедия, 1986. – 831 с.
97. Про Червону книгу України : закон України від 07 лютого 2002 року № 3055-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3055-14>.
98. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України; ФОРМ Грінв Д. С. – 2016. – 350 с.
99. Про строки та умови підготовки собак мисливських порід до випробувань і змагань : положення Кінологічної ради експертів з мисливського собаківництва України від 26 березня 2009 року [Електронний ресурс] // Всеукраїнська громадська організація «Федерація мисливського собаківництва України» [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://fmsu.org/uk/polozhennya-prostroki-ta-umovi-pidgotovki-sobak>.
100. Про проведення випробувань і змагань собак мисливських порід : положення Кінологічної ради експертів з мисливського собаківництва України зі змінами та доповненнями від 20 лютого 2013 року [Електронний ресурс] // Всеукраїнська громадська організація «Федерація мисливського собаківництва

України» [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://borzoi.org.ua/index.php?itemid=2394>.

101. Данилюк Л. Р. Поняття, види та особливості мисливських природних ресурсів / Л. Р. Данилюк // Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – С. 238–240.

102. Данилюк Л. Р. Поняття «мисливські природні ресурси» та його співвідношення з іншими суміжними поняттями / Л. Р. Данилюк // Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (16 травня 2014 року). – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2014. – С. 99–103.

103. Коссе Д. Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України / Д. Д. Коссе // Часопис Київського університету права. – 2010/2. – С. 25–29.

104. Про охорону навколишнього природного середовища : закон від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

105. Коссе Д. Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення / Д. Д. Коссе // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 25–31.

106. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник / О. Ф. Скакун. – К. : Алетра ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.

107. Соколова І. О. Правовий режим: поняття, особливості, різновиди : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. О. Соколова. – Х., 2011. – 20 с.

108. Спаський А. С. Категорія «правовий режим»: ознаки та поняття / А. С. Спаський // Право України. – 2008. – № 7. – С. 13–16.

109. Мінка Т. П. Онтологічна характеристика правового режиму / Т. П. Мінка // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 123–127.

110. Жук В. Д. До питання визначення категорії «цивільно-правовий режим майна» / В. Д. Жук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2015. – Випуск 30. – Том 1. – С. 125–129.

111. Комарницький В. М. Право спеціального природокористування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. М. Комарницький. – К., 2012. – 36 с.

112. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії / В. І. Андрейцев. – К. : Знання, 2005. – 445 с.

113. Семчик В. І. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення / В. І. Семчик // Земельне право : академ. курс / за ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулинич. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2001. – С. 260–292.

114. Титова Н. І. Особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення / Н. І. Титова // Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України : науково-навчальний посібник / за ред. докт. юрид. наук, проф. Н. І. Титової. – Львів : ПАІС, 2005. – С. 65–75.

115. Єрмоленко В. М. Міжгалузєва природа правового інституту забезпечення якості та безпечності продуктів харчування / В. М. Єрмоленко // Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – С. 33–37.

116. Гуревський В. К. Право приватної власності громадян України на землі сільськогосподарського призначення: монографія / В. К. Гуревський. – О. : АстроПринт, 2000. – 134 с.

117. Луняченко А. В. Землі сільськогосподарського призначення: правовий режим використання громадянами на праві власності : монографія / А. В. Луняченко. – О. : Латстар, 2002. – 180 с.

118. Мірошніченко А. М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України. – 4-е вид., змін. і доп. / А. М. Мірошніченко, Р. І. Марусенко. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – 520 с.

119. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – 6-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 640 с.

120. Мінка Т. П. Правовий режим у теорії адміністративного права / Т. П. Мінка // Адміністративне право і процес. – 2013. – № 2(4). – С. 23–29.

121. Кобецька Н. Р. Дозвільне та договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Н. Р. Кобецька. – К., 2016. – 36 с.

122. Данилюк Л. Р. Правовий режим мисливських природних ресурсів за законодавством України / Л. Р. Данилюк // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 12. – С. 121–125.

123. Данилюк Л. Р. Основні характеристики правового режиму мисливських природних ресурсів / Л. Р. Данилюк // Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. – Одеса : Юридична література, 2016. – С. 104–106.

124. Про затвердження Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 26 трав-

ня 1999 року № 115 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0608-99>.

125. Про затвердження Типового договору про умови ведення мисливського господарства : наказ Міністерства лісового господарства України від 12 грудня 1996 року № 153 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0735-96>.

126. Про затвердження Порядку визначення територій для охорони та відтворення мисливських тварин (відтворювальних ділянок) : наказ Державного комітету лісового господарства від 22 січня 2004 року № 4 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0158-04>.

127. Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України) : наказ Державного комітету лісового господарства від 18 липня 2007 року № 332/262 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0878-07>.

128. Про затвердження Лімітів використання мисливських тварин державного мисливського фонду у сезон полювання 2016/2017 років : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства від 23 червня 2016 року № 218 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0986-16>.

129. Про встановлення Норм відстрілу інших мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду, у сезон полювання 2016/2017 років : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 05 квітня 2016 року № 144 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0601-16>.

130. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія / Н. Р. Кобецька. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. – 271 с.

131. Комарницький В. М. Право спеціального природокористування : дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Комарницький Віталій Мар'янович. – К., 2012. – 484 с.

132. Аксененок Г. А. Земельные правоотношения в СССР / Аксененок Г. А. – М. : Госюриздат, 1958. – 308 с.

133. Полянская Г. Н. Право государственной собственности на леса в СССР / Полянская Г. Н. – М. : Юрид. лит., 1959. – 290 с.

134. Крассов О. И. Право лесопользования в СССР : дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06 «Сельскохозяйственное право; земельное, водное, лесное и горное право; экологическое право» / Крассов Олег Игоревич. – М., 1991. – 376 с.

135. Колбасов О. С. Законодательство о водопользовании в СССР (проблемы совершенствования советского водного законодательства об использовании водных ресурсов) / О. С. Колбасов. – М. : Юрид. лит., 1965. – 167 с.
136. Колбасов О. С. Теоретические основы права пользования водами в СССР / О. С. Колбасов. – М. : Наука, 1972. – 225 с.
137. Мухитдинов Н. Б. Правовые проблемы пользования недрами / Мухитдинов Н. Б. – Алма-Ата : Наука, 1972. – 334 с.
138. Башмаков Г. С. Право пользования недрами в СССР / Г. С. Башмаков. – М. : Наука, 1974. – 156 с.
139. Казанцев Н. Д. Правовая охрана природы в СССР : учеб. пособие / Н. Д. Казанцев, Е. Н. Колотинская. – М. : Госиздат, 1962. – 134 с.
140. Казанцев Н. Д. О научных основах дифференциации и интеграции законодательства, регулирующего использования и охрану природных ресурсов / Н. Д. Казанцев // Вестник МГУ. Серия X : Право. – 1965. – № 2. – С. 3–11.
141. Казанцев Н. Д. Природноресурсовое право и его пределы как интегрированной отрасли права / Н. Д. Казанцев // Вестник МГУ. Серия X : Право. – 1967. – № 6. – С. 7–15.
142. Балезин В. П. Право природопользования в СССР / В. П. Балезин // Научно-технический прогресс и правовая охрана природы / [под ред. В. В. Петрова]. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1978. – 192 с.
143. Вовк Ю. О. Вибрані праці / Вовк Юліан Олександрович / упоряд. А. П. Гетьман, М. В. Шульга ; відп. ред. М. В. Шульга. – Х. : Юрайт, 2013. – 699 с.
144. Шемшученко Ю. С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СССР / Ю. С. Шемшученко. – К. : Наукова думка, 1978. – 276 с.
145. Право природопользования в СССР / Краснов Н. И., Аксенонок Г. А., Башмаков Г. С. [и др.] ; отв. ред. И. А. Иконицкая. М. : Наука, 1990. – 196 с.
146. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природокористування / В. Л. Мунтян. – К. : Вид-во Київського університету, 1973. – 181 с.
147. Мунтян В. Л. Правовые проблемы рационального природопользования : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06 «Колхозное, земельное, водное, лесное и горное право; правовая охрана природы» / В. Л. Мунтян. – Х., 1975. – 19 с.
148. Костяшкін І. О. Право загального землекористування громадян : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / І. О. Костяшкін. – К., 2005. – 19 с.
149. Марусенко Р. І. Правові аспекти земельних сервітутів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Р. І. Марусенко. – К., 2005. – 19 с.

150. Ільків Н. В. Оренда земель сільськогосподарського призначення в Україні: теоретичні й практичні аспекти: монографія / Н. В. Ільків. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 295 с.
151. Шем'яков О. П. Правове регулювання використання та охорони надр : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О. П. Шем'яков. – Х., 2003. – 20 с.
152. Кірін Р. С. Правове забезпечення видобування корисних копалин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Р. С. Кірін. – К., 2007. – 19 с.
153. Джуган В. О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. О. Джуган. – К., 2009. – 19 с.
154. Шершун С. М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / С. М. Шершун. – К., 2005. – 20 с.
155. Нечипорук Л. Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Л. Д. Нечипорук. – К., 2009. – 20 с.
156. Ковтун О. М. Правові аспекти охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О. М. Ковтун. – К., 2008. – 16 с.
157. Вітовська І. В. Правове регулювання використання природних ресурсів виключної (морської) економічної зони : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / І. В. Вітовська. – Х., 2004. – 20 с.
158. Черкашина М. К. Юридичні гарантії права природокористування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / М. К. Черкашина. – Х., 2008. – 16 с.
159. Кирєєва І. В. Загальні засади припинення прав громадян щодо природних об'єктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / І. В. Кирєєва. – Х., 2008. – 20 с.
160. Земельний кодекс України : кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

161. Кодекс України про надра : кодекс України від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр>.

162. Шульга Є. В. Правове розмежування понять «раціональне природо-користування» та «використання природних ресурсів» на прикладі лісового фонду / Є. В. Шульга // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 197. – Ч. 3. – С. 149–154.

163. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 736 с.

164. Кобецька Н. Р. Особливості прав на природні ресурси / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України [текст] : збірник наукових статей. Вип. 26. – Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2011. – С. 194–202.

165. Черкашина М. К. Юридичні гарантії права природокористування : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Черкашина Марина Костянтинівна. – Х., 2008. – 217 с.

166. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / О. А. Беляневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина [та ін.]; за заг. ред. Г. Л. Знаменцького, В. С. Щербини. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 776 с.

167. Данилюк Л. Р. Розуміння правовідносин використання мисливських природних ресурсів та їх суб'єкти / Л. Р. Данилюк // Jurnalul juridic național: teorie și practică. – 2015. – № 2 (1). – С. 102–105.

168. Про затвердження Правил використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 26 вересня 2011 року № 337 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1180-11>.

169. Про затвердження Інструкції про селекційний відстріл мисливських тварин : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07 лютого 2014 року № 57 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0413-14>.

170. Про затвердження Інструкції про вибіркового діагностичний відстріл мисливських тварин для проведення державної ветеринарно-санітарної експертизи : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08 лютого 2014 року № 60 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0423-14>.

171. Про затвердження Порядку видачі посвідчення мисливця та контрольної картки обліку добутої дичини й порушень правил полювання : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01 жовтня 2014 року

№ 383 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1316-14>.

172. Про затвердження Положення про правила проведення полювань, поводження із зброєю та порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 17 жовтня 2011 року № 549 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1211-11>.

173. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 року № 622 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>.

174. Про затвердження Порядку видачі паспортів на собак мисливських порід : наказ Державного комітету лісового господарства України від 11 березня 2004 року № 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0318-04>.

175. Про затвердження Правила організації полювання та надання послуг іноземним мисливцям : наказ Державного комітету лісового господарства України від 09 вересня 1999 року № 83 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0714-99>.

176. Данилюк Л. Р. Суб'єкти правовідносин використання мисливських природних ресурсів / Л. Р. Данилюк // Международная научно-практическая конференция «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза», 27–28 марта 2015 г. / орг. ком.: Бужор В. [и др.]. – Кишинев : Б. и., 2015 (Tipogr. “Cetatea de Sus”). Ч. 2. – 2015. – С. 17–20.

177. Данилюк Л. Р. Характеристика суб'єктного складу правовідносин використання мисливських природних ресурсів / Л. Р. Данилюк // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2015. – Вип. 38. – С. 141–151.

178. Господарський кодекс України : кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

179. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : угода від 14 червня 1994 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

180. Скільки цивільної зброї в Україні? [Електронний ресурс] // Українська асоціація власників зброї : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zbroya.info/uk/blog/38009_skilki-tsivilnoyi-zbroyi-v-ukrayini/.

181. Про затвердження Примірного договору довгострокового тимчасового користування лісами : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07 вересня 2012 року № 551 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=102674&cat_id=98685.

182. Постанова Харківського апеляційного господарського суду від 04.03.2014 р. : справа № 917/2547/13 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37606138>.

183. Постанова Одеського апеляційного господарського суду від 16.12.2010 р. : справа № 12/124/10 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13016431>.

184. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл», 2002. – Т. 4 : Н – П. – 720 с.

185. Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 року № 32 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/32-2015-п>.

186. Про Міністерство аграрної політики та продовольства України : указ Президента України від 23 квітня 2011 року № 500/2011 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/500/2011>.

187. Про Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : указ Президента України від 13 квітня 2011 року № 458/2011 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/458/2011>.

188. Про затвердження Положення про державну лісову охорону : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 року № 976 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-п>.

189. Цивільний кодекс України : кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

190. Про громадські об'єднання : закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

191. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України :

[офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02>.

192. Про затвердження Положення про громадських мисливських інспекторів : наказ Державного комітету лісового господарства України від 01 березня 2002 року № 27 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0290-02>.

193. Шахрай И. С. Основания возникновения права специального пользования природными ресурсами / И. С. Шахрай // Право в современном белорусском обществе : сб. науч. тр. – Минск: Право и экономика, 2006. – С. 278–304.

194. Комарницький В. М. Поняття права спеціального природокористування / В. М. Комарницький // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2009. – № 1. – С. 131–144.

195. Данилюк Л. Р. Порядок надання мисливських угідь в користування / Л. Р. Данилюк // Актуальні проблеми соціального права: матеріали всеукраїнського «круглого столу», присвяченого 40-річчю кафедри соціального права (1 квітня 2016 р.). – Львів : Кафедра соціального права Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка; Україн. центр соціально-правових досліджень 2016. – С. 110–113.

196. Проців О. Р. Національні особливості полювання за мисливськими угіддями і не тільки... [Електронний ресурс] / О. Р. Проців // Телекритика. – Режим доступу : http://www.telekritika.ua/lesnoi_sector/2012-04-12/71194.

197. Перелік документів для надання в користування мисливських угідь [Електронний ресурс] // Миколаївське обласне управління лісового та мисливського господарства : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://mikoлаivlis.mk.ua/arhiv_program_post.php?id=7.

198. Про перелік документів для погодження клопотань щодо надання у користування мисливських угідь : рішення Житомирської обласної ради від 16 серпня 2012 року № 651 [Електронний ресурс] // Житомирської обласної ради : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://6.zt.gov.ua/index.php/11-sesiya/3171-651-pro-perelik-dokumentiv-dlja-pogodzhennja-klopotan-schodnadannja-u-koristuvannja-mislivskih-ugid.html>.

199. Постанова Вищого господарського суду України від 11. 08. 2010 р. : справа № 50/550-50/560 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10776974>.

200. Рішення господарського суду Полтавської області від 14.08.2013 р. : справа № 917/1337/13 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33073695>.

201. Постанова Харківського апеляційного господарського суду від 12.11.2013 р. : справа № 917/1337/13 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35532726>.

202. Краснова М. В. Юридичні засади договорів в екологічному праві / М. В. Краснова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – Вип. 85. – С. 6–9.

203. Гетьман А. П. Еколого-правові договори: законодавча ретроспектива й сучасність / А. П. Гетьман // Договір як універсальна правова конструкція : монографія / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін.; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. – Х. : Право, 2012. – 432 с. – (Серія «Харківська правова школа»). – С. 325–344.

204. Кобецька Н. Р. Договірне регулювання природноресурсових відносин / Н. Р. Кобецька, В. В. Семків // Договір як універсальна форма правового регулювання : монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 334–351.

205. Краснова М. В. Договори в екологічному праві України : навч. посіб. / Краснова М. В. – К. : Алерта, 2012. – 2016 с.

206. Соколова А. К. Договори на пользование природными ресурсами : дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право» / Соколова Алла Константиновна. – Х., 1993. – 178 с.

207. Зайчук Г. И. Правовое регулирование охраны и использования животного мира : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельное право; природоресурсное право; экологическое право; аграрное право» / Г. И. Зайчук. – Минск, 2001. – 21 с.

208. Зайчук Г. И. Животный мир: правовые проблемы использования и охраны / Под общ. ред. Л. Н. Мороза. – Минск: Тесей, 2003. – 128 с.

209. Сакаль О. В. Оренда земель державного лісового фонду: світовий досвід і механізм ціноутворення / О. В. Сакаль // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 4. – С. 113-119.

210. Danyiuk L. Contractual regulation of using hunting lands / L. Danyiuk // Evolution of private law – New Approach. – 2016. – Issue 1. – P. 111–120.

211. Правовий висновок щодо результатів розгляду документів, поданих з метою надання у користування Балаклійській районній організації УТМР у користування мисливських угідь на території Балаклійського району (станом на 02 березня 2015 року) [Електронний ресурс] // Харківська обласна рада : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://www.oblrada.kharkov.ua/uk/news/pravovyy-vysnovok-shchodo-rezultativ-rozhlyadu-dokumentiv-podanyh-z-metoyu-nadannya-10108.html>.

212. Кобецька Н. Р. Договори на використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності / За ред. В. В. Луця. – К. : НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – С. 259–274.

213. Проців О. Р. Актуальність історичного досвіду Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття для державного регулювання мисливського господарства сучасної України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з

держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / О. Р. Проців. – Івано-Франківськ, 2015. – 23 с.

214. Новиков Р. Хантер / Р. Новіков // Лісовий і мисливський журнал. – 2013. – № 6. – С. 31–35.

215. Директива № 91/477/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств про контроль за придбанням зброї і володінням зброєю : директива ЄЕС від 18 червня 1991 року № 91/477/ЄЕС [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a62.

216. Про затвердження Правил заповнення, зберігання, списання ветеринарних документів та вимог до їх обліку : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01 серпня 2014 року № 288 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1202-14>.

217. Директива Ради 2002/99/ЄС від 16 грудня 2002 року, що встановлює ветеринарні правила у сфері виробництва, переробки, дистрибуції та запродаження продукції тваринного походження, призначеної для споживання людиною : директива ЄС від 16 грудня 2002 року № 2002/99/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://fsvps.ru/fsvps-docs/ru/usefulinf/files/es2002-99.pdf>.

218. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : закон України від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр>.

219. Марченко С. І. Тенденції та перспективи законодавчого регулювання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні / С. І. Марченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2010. – Вип. 84. – С. 49–52.

220. Романко С. М. Нормативно-правове регулювання права споживача на якість та безпеку сільськогосподарської продукції / С. М. Романко // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2012. – Вип. 30. – С. 193–199.

221. Піддубний О. Ю. Правове регулювання безпечності та якості харчових продуктів як комплексний правовий інститут / О. Ю. Піддубний // Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матеріали «круглого столу» (м. Київ, 27 травня 2016 року) / за ред. М. В. Красної, Т. О. Коваленко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці : Кондратьєв А. В., 2016. – С. 259–262.

222. Уркевич В. Ю. Економічна глобалізація та продовольча безпека України: окремі правові питання / В. Ю. Уркевич // Процеси економічної глобалізації та напрями модернізації правового господарського порядку в Україні : матеріали круглого столу (м. Харків, 26 квіт. 2012 р.) – Х. : Юрайт, 2012. – С. 26–30.

223. Багай Н. О. Законодавство України про охорону земель: проблеми розвитку / Н. О. Багай // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2008. – Вип. 20. – С. 140–146.

224. Нечипорук Л. Д. Охорона та використання об'єктів тваринного світу: аналіз міжнародного та національного законодавства [Електронний ресурс] / Л. Д. Нечипорук // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2014. – № 1. – С. 133–136. – Режим доступу : http://www.par.in.ua/1_2014/42.pdf.

225. Малышева Н. Р. Гармонизация экологического законодательства в Европе : монография / Н. Р. Малышева. – К.: 1996. – 234 с.

226. Малышева Н. Р. Состояние и основные тенденции развития международного права окружающей среды / Н. Р. Малышева // Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Обрії, 2010. – С. 12–20.

227. Дейнега М. А. Європейська екологічна мережа: правові засади формування / М. А. Дейнега // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2015. – Вип. 213. – Ч. 1. – С. 74–78.

228. Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні : конвенція Ради Європи від 13 грудня 1968 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_227.

229. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів : конвенція ООН від 02 лютого 1971 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_031.

230. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття : стратегія Ради Європи від 25 жовтня 1995 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_711.

231. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат : конвенція (Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Україна, Чеська Республіка) від 22 травня 2003 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_164.

232. Домашлінець В. Г. Міжнародно-правові аспекти збереження видів мисливської фауни / В. Г. Домашлінець // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 164. – Ч. 3. – С. 79–82.

233. Книш В. І. Щодо поняття правової охорони об'єктів тваринного світу / В. І. Книш // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 153–158

234. Гетьман А. П. Організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища / А. П. Гетьман // Проблеми законності : зб. наук.

пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2014. – Вип. 125. – С. 119–128.

235. Вівчаренко О. А. Правова охорона земель в Україні : монографія / О. А. Вівчаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 336 с.

236. Балашенко С. А. Государственное управление в области охраны окружающей среды / С. А. Балашенко. – Мн. : БГУ, 2000. – 341 с.

237. Шемшученко Ю. С. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды / Ю. С. Шемшученко, В. Л. Мунтян, Б. Г. Розовский. – К. : Наук. думка, 1978. – 279 с.

238. Пехтерева М. Н. Общая характеристика правовой охраны животного мира / М. Н. Пехтерева // К познанию права : сборник студенческих научных работ. – Брянск : РИО БГУ. – 2006. – Вып. 1. – С. 148–151.

239. Петров В. В. Правовая охрана природы в СССР : учебник / В. В. Петров. – М. : Юрид. лит., 1984. – 384 с.

240. Книш В. І. Адміністративно-правова охорона тваринного світу та роль міліції у її здійсненні: дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Книш Валентин Іванович. – Х., 2007. – 192 с.

241. Шульга М. В. Земельне право як основа природоресурсного права / М. В. Шульга // Проблеми інтеграції та диференціації в екологічному праві : матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу, 25 верес. 2014 р., Дніпропетровськ. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 66–68.

242. Слюсаренко С. В. Адміністративно-правове регулювання режиму земель оборони : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. В. Слюсаренко. – К., 2009. – 18 с.

243. Гафурова О. В. Агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення: теоретико-правові аспекти / О. В. Гафурова, О. М. Кучів // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 197. – Ч. 3. – С. 90–95.

244. Природноресурсовое право и правовая охрана окружающей среды : учебник / под ред. Петрова В. В. – М. : Юрид. лит., 1988. – 173 с.

245. Лейба Л. В. Проблеми й особливості правового забезпечення охорони тваринного світу / Л. В. Лейба // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 113. – С. 48–57.

246. Гиззатуллин Р. Х. Правовая охрана животного мира законодательством Республики Башкортостан : дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Природоресурсное право; аграрное право; экологическое право» / Гиззатуллин Равиль Хасанович. – Уфа. – 1998. – 171 с.

247. Басай В. Д. Поняття відтворення природних рослинних ресурсів / В. Д. Басай // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 61. – С. 650–656.

248. Основы экологии / под ред. В. И. Кормилицына. – М. : Интерстиль. – 1997. – 256 с.

249. Данилюк Л. Р. Відтворення мисливських тварин в загальній системі заходів охорони тваринного світу / Л. Р. Данилюк // Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина [текст] : матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (13–14 травня 2016 р.). – Івано-Франківськ, 2016. – С. 88–90.

250. Данилюк Л. Р. Система заходів охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування / Л. Р. Данилюк // Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 2 грудн. 2016 р.) / За заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2016. – С. 266–268.

251. Чопко Х. І. Еколого-правові заходи зі збереження видової та популяційної чисельності диких тварин / Х. І. Чопко // Право і суспільство. – 2013. – № 6-2. – С. 179–181.

252. Волох А. М. Проблеми управління ресурсами мисливських тварин в Україні [Електронний ресурс] / А. М. Волох // Збірник матеріалів II-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. – Режим доступу : http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/2vze/zb_m/0057_zb_m_2VZE.pdf.

253. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу : закон України від 21 січня 2010 року № 1827-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1827-17>.

254. Раціональне ведення мисливського господарства / М. П. Рудишин, Г. М. Мурський, К. А. Татаринів та ін.; Наук. ред. К. А. Малиновський. – Львів : Каменяр, 1987. – 182 с. : табл., 8 арк. іл. – (Охорона навколишн. середовища).

255. Про затвердження Інструкції щодо застосування порядку встановлення лімітів використання диких тварин, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 26 травня 1990 року № 116 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0518-99>.

256. Про затвердження плану проведення заходів державного нагляду (контролю) у сфері мисливського господарства та полювання на 2017 рік : наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 25 листопада 2016 року № 416 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=175363&cat_id=65319.

257. Гулак О. В. Місце та роль державної лісової охорони в сучасній організаційно-правовій моделі державних органів України / О. В. Гулак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 197. – Ч. 1. – С. 178–184.

258. Мороз Г. В. Екологічна функція в механізмі забезпечення державних екологічних інтересів / Г. В. Мороз // Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади : матеріали «круглого столу»

(м. Харків, 4 груд. 2015 р.) / За заг. ред. А. П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2015. – С. 143–145.

259. Про природно-заповідний фонд України : закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

260. Про охорону земель : закон України від 19 червня 2003 року № 962-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.

261. Овдієнко В. В. Особливості юридичної відповідальності за порушення мисливства і полювання / В. В. Овдієнко // Проблеми законності: академ. : зб. наук. пр. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 112. – С. 243–251.

262. Гавриш С. Б. Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины) : дис. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Гавриш Степан Богданович. – Х., 1994. – 423 с.

263. Головка І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / І. А. Головка. – К., 2010. – 21 с.

264. Головка І. А. Відмежування жорстокого поводження з тваринами від незаконного полювання / І. А. Головка // Часопис Хмельницького університету управління та права : університетські наукові записки. – 2008. – № 3. – С. 269–271.

265. Матвійчук В. К. Незаконне полювання: відповідальність, протокольна форма, провадження, розслідування і запобігання / В. К. Матвійчук, С. А. Голуб. – К. : КНТ, 2006. – 304 с.

266. Дудоров О. О. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконне полювання / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 2 (5) – С. 84–97.

267. Поліщук Г. С. Криминологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Г. С. Поліщук. – К., 2006. – 20 с.

268. Харь І. О. Теоретичні та прикладні проблеми суб'єкта складу злочинів проти навколишнього природного середовища / І. О. Харь // Юридична наука. – 2011. – № 4–5. – С. 110–119.

269. Харь І. О. Суб'єкт складу злочину незаконне полювання / І. О. Харь // Юридична наука. – 2012. – № 9. – С. 77–82.

270. Швидченко І. Г. Відмежування незаконного полювання від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень / І. Г. Швидченко // Адвокат. – 2012. – № 4. – С. 32–35.

271. Шульга А. М. Злочини проти довкілля: питання кваліфікації : наук.-практ. вид. / А. М. Шульга. – Х. : Ніка Нова, 2012. – 192 с.

272. Каракаш І. І. Види юридичної відповідальності та особливості їх застосування за порушення природноресурсового й екологічного законодавства / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 25. – С. 430–442.

273. Кобецька Н. Р. Кримінально-правова політика в галузі злочинів проти довкілля: пролеми та сучасні тенденції / Н. Р. Кобецька // Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / за заг. ред. П. Л. Фріса та В. Б. Харченка. – Івано-Франківськ ; Х., 2016. – С. 332–341.

274. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 5-те вид., переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2008. – 1216 с.

275. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В. К. Матвійчук. – К. : Азимут-Україна, 2005. – 464 с.

276. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

277. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року № 17 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>.

278. Навроцький В. О. Злочини проти природи. Лекції для студентів юридичного факультету / Навроцький В. О. – Л. : Юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка. – 1997. – 56 с.

279. Данилюк Л. Р. Взаємозв'язок норм екологічного та кримінального права (на прикладі відповідальності за злочини у сфері використання мисливських природних ресурсів) / Л. Р. Данилюк // Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 4 груд. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2015. – С. 216–218.

280. Податковий кодекс України : кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

281. Про Державний бюджет України на 2017 рік : закон України від 21 грудня 2015 року № 928-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада

України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.

282. Вирок Олевського районного суду Житомирської області від 22.03.2012 р.: справа № 1-226/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45115725>.

283. Вирок Радехівського районного суду Львівської області від 27.03.2012 р.: справа № 1317/399/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23751802>.

284. Вирок Високопільського районного суду Херсонської області від 24.04.2012 р. : справа № 2106/547/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23973202>.

285. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

286. Вирок Лебединського районного суду Сумської області від 24.12.2010 р. : справа № 1-277/10 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54915225>.

287. Шкурко В. А. Браконьєрство и борьба с ним [текст] / Шкурко В. А. – Мн. : Изд-во «Университетское», 1986. – 166 с.

288. Мельник О. В. Особливості адміністративної відповідальності за посягання на приватну власність / О. В. Мельник // Вісник Академії митної служби України. Серія : Право. – 2010. – № 2. – С. 82–87.

289. Світличний О. П. Адміністративні правовідносини у сфері земельних ресурсів України: проблеми теорії та практики правозастосування : монографія / О. П. Світличний / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора В. І. Курила. – Донецьк : Донбас, 2011. – 410 с.

290. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2012 році [Електронний ресурс] // Міністерство екології та природних ресурсів України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/dopovidi>.

291. Екологічний паспорт Івано-Франківської області за 2014 рік [Електронний ресурс] // Міністерство екології та природних ресурсів України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/ivanofrankivska>.

292. Коваленко Л. П. Адміністративно-правові заходи охорони навколишнього природного середовища : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Коваленко Лариса Павлівна. – Х., 2003. – 196 с.

293. Буждиган О. О. Про цивільно-правову відповідальність у сфері порушень законодавства щодо ведення мисливства та полювання / О. О. Буждиган // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 27. – С. 385–389.

294. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища : роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 27 червня 2001 року № 02-5/744 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v_744800-01.

295. Рішення Апеляційного суду Полтавської області від 10.08.2011 р. : справа № 22ц-2168/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21273088>.

296. Данилюк Л. Р. Юридична відповідальність за порушення законодавства у сфері використання мисливських природних ресурсів / Л. Р. Данилюк // Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку : матеріали «круглого столу» (м. Київ, 27 травня 2016 року) / за ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці : Кондратьєв А. В., 2016. – С. 328–331.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

ДАНИЛЮК Леся Романівна

**ПРАВОВИЙ РЕЖИМ
МИСЛИВСЬКИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ
В УКРАЇНІ**

Монографія

Головний редактор Василь Головчак
Літературний редактор Інна Данилюк
Комп'ютерна верстка Віра Яремко

Підп. до друку 29.08.2017. Формат 60x84/16.
Папір офсет. Гарнітура «Times New Roman».
Вид. арк. 10,1. Тираж 300 пр. Зам. № 136.

Видавець

Видавництво Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ,
вул. С. Бандери, 1, тел.: 75-13-08.
e-mail: vdvcit@pu.if.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006

Виготовлювач

підприємець Голіней О. М.
76008, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128,
тел.: (0342) 580 432, +38 050 540 30 64

ISBN-978-966-640-441-4